

Respecteren

Samenwerken

Voor jezelf opkomen

Boer, wat zeg je?

Helpen

Vertrouwen

BOER, WAT ZEG JE?

Met ADHD

**‘sociaal’ ‘vaardig’ ‘werken’
op de boerderij**

Henriëtte de Gelder-Dijk

Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute

Master SEN Gedragsspecialist

Module GS10 Leer- en onderzoekslijn: Meesterstuk en Afstuderen

Lesplaats: Utrecht

Studentnummer: 2150939

Begeleid door: Mevr. Dr. S. Sliepen

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, Tilburg

juni 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Voorwoord	4
1. AANLEIDING ONDERZOEK EN VRAAGSTELLING	5
1.1. Motivatie	5
1.2. Verlegenheidssituatie	6
1.3. Gewenste situatie	6
1.4. Doelstelling	7
1.5. Onderzoeksvraag	7
1.6. Deelvragen	7
1.7. Verwachtingen	8
2. THEORETISCHE ONDERBOUWING	9
2.1. Wat is externaliserend gedrag?	9
2.1.1. ADHD	9
2.1.2. Aandachtstekortstoornis	10
2.1.3. Negatieve kanten	11
2.1.4. Positieve kanten	11
2.2. Wat is de Kanjertraining?	12
2.2.1. De Kanjertraining	12
2.3. Wat zijn de doelen van de Kanjertraining?	13
2.3.1. Hoofddoel en subdoelen	13
2.3.2. Thema's	13
2.3.3. Effecten	14
2.4. Wat is de waarde van natuur voor gedrag?	14
2.4.1. Algemeen	14
2.4.2. Waarde van een natuurlijke omgeving	14
2.4.3. Natuur en ADHD	16
2.4.4. Boerderij en ADHD	17
2.5. Samenvatting	19
3. ONDERZOEKSOPZET	21
3.1. Onderzoeksvorm	21
3.2. Plan van aanpak	22
3.3. Betrokkenen bij het onderzoek	22
3.4. Dataverzameling en onderzoeksinstrumenten	22
3.5. Triangulatie, validiteit en betrouwbaarheid	23
3.6. Overzichtsschema en tijdspad	24
3.7. Ethiek	25
4. DATA-VERZAMELING EN DATA-ANALYSE	27
4.1. Betrouwbaarheid van de data	27
4.2. Data	28
4.2.1. Samenvatting van observaties	28
4.2.2. Tussenevaluatie	35
4.2.3. Scores van leerlingen na werkbezoek	37
4.2.4. Indrukken van ouders	38
4.2.5. Uitspraken van de ouders	40
4.2.6. Indruk van de leerkrachten	42
4.2.7. Vergelijking van verwachtingen en bevindingen	44
4.2.8. Eindevaluatie jongens	46
4.2.9. Evaluatie Ouders	49
4.2.10. Samenvatting	52

5.	CONCLUSIE, DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN	55
6.	REFLECTIE.....	60
7.	DANKWOORD.....	64
	Literatuurlijst.....	65
BIJLAGE 1	Interbeoordeling	72
BIJLAGE 2	Eerste werkbezoek	78
BIJLAGE 3	Tweede werkbezoek	84
BIJLAGE 4	Derde werkbezoek	89
BIJLAGE 5	Tussenevaluatie	93
BIJLAGE 6	Vierde werkbezoek	96
BIJLAGE 7	Vijfde werkbezoek.....	105
BIJLAGE 8	Zesde werkbezoek.....	111
BIJLAGE 9	Kanjerregels en activiteiten	117
BIJLAGE 10	Weergave van ouders.....	118
BIJLAGE 11	Weergave van leerkrachten.....	121
BIJLAGE 12	Waar kanjerregels leren.....	126
BIJLAGE 14	Observatieformulier	132
BIJLAGE 15	Vragen voorafgaand aan boerderijbezoek.....	133
BIJLAGE 16	Leerling-vragenlijst na het werken	134
BIJLAGE 17	Leerling-vragenlijst na werkbezoeken.....	135
BIJLAGE 18	Indruk vragenlijst na werkbezoek.....	136
BIJLAGE 19	Tussenevaluatie.....	137
BIJLAGE 20	Wat geven de kinderen terug: samenvatting	138

Samenvatting

Op onze basisschool gebruiken we de methode Kanjertraining voor de sociale vaardigheidslessen. Deze lessen - waar verhalen, oefeningen en rollenspelen centraal staan – worden in een klas- of speellokaal gegeven (www.kanjertraining.nl). Voor de meeste kinderen voldoet deze methode prima.

Maar een kind met (kenmerken van) ADHD heeft behoefte aan meer ruimte en kan moeilijk op zijn beurt wachten. Voor hem valt het niet mee om stil te zitten en aandacht bij de les te houden en ondertussen sociale vaardigheden te leren. Hij kan in de klas druk, impulsief en ongeconcentreerd gedrag laten zien (Baard, 2008). De leerkracht kan daardoor een vorm van handelingsverlegenheid ervaren. Door de negatieve aandacht die het kind krijgt kan hij frustratie opbouwen. Want hij handelt niet uit onwil, maar door onvermogen, als gevolg van een stoornis (Jeninga, 2004).

Wat is zijn behoefte? Naast acceptatie en begrip, heeft hij een sterke behoefte: “Geef mij ruimte”.

Hoe kunnen we de sociale vaardigheidslessen afstemmen op de behoeftes van kinderen met externaliserend gedrag?

Naar aanleiding van deze verlegenheidssituatie is dit praktijkonderzoek opgezet. Baltussen (2001) zegt dat via de omgeving invloed uitgeoefend kan worden op gedrag van kinderen. Om kinderen met ADHD ruimte te bieden, is als interventie het klaslokaal verruild voor een boerderij.

De onderzoeksvraag daarbij was:

Biedt een boerderijsetting mogelijkheden aan kinderen met externaliserend gedrag om aan doelen van de Kanjertraining te werken?

Een antwoord is gezocht door de volgende deelvragen te stellen:

1. Wat is externaliserend gedrag?
2. a. Wat is de Kanjertraining?
b. Wat zijn de doelen van de Kanjertraining?
3. Wat is bekend over de waarde van een natuurlijke omgeving voor kinderen met externaliserend gedrag?
4. Wat zie ik op de boerderij aan sociaal gedrag van de leerlingen.

5. Wat geven kinderen terug over de boerderijervaring

- op het evaluatieformulier
- aan hun ouders
- aan de groepsgenoten

Dit onderzoek is beperkt tot vier jongens in de leeftijd van 10 tot 12 jaar en tot de vijf 'kanjerregels', de leidraad van de Kanjertraining:

- o Elkaar vertrouwen
- o Elkaar helpen
- o Niet uitlachen (elkaar respecteren)
- o Niet de baas spelen (samenwerken)
- o Niet zielig doen (voor jezelf opkomen)

Uit de literatuur blijkt dat een natuurrijke omgeving grote waarde heeft voor de ontwikkeling en het gedrag van kinderen. Het is van groot belang is voor kinderen met (kenmerken van) ADHD. De Kanjertraining is gericht op het welbevinden van alle kinderen en richt zich daarbij niet op specifieke doelgroepen.

In dit praktijkonderzoek zijn de vijf kanjerregels met een natuurrijke omgeving (een boerderij) gecombineerd.

Terwijl de jongens zes middagen bij een boer opdrachten uitvoerden, is geobserveerd en naar toepassingsmogelijkheden gezocht voor de vijf kanjerregels. Tegelijk zijn data verzameld over de beleving van de leerlingen via vragenlijsten, via ouders en leerkrachten. De jongens hebben hun ervaringen met hun klasgenoten gedeeld en de leerkrachten deden er verslag van.

Het was duidelijk zichtbaar dat de kinderen op de boerderij heel andere posities innamen dan in de klas. Wat op school een 'moeilijk' kind lijkt, kon op de boerderij zomaar veranderen in een 'gemakkelijk' kind.

De jongens leerden de boer, de dieren en min of meer elkaar te **vertrouwen**. Twee ouders gaven aan dat hun kind (heel langzaam een beetje) gegroeid is in zelfvertrouwen.

De jongens hadden **respect** voor de boer. Drie jongens respecteerden elkaar; (Peter had 'een beetje' respect voor Koen). Niemand speelde de baas en ze konden goed met de boer **samenwerken**; onderling waren er voorkeuren met wie ze het liefst samenwerkten, maar ze ontdekten dat het met een ander ook ging.

Leen kwam voor zichzelf op, maar hield de eer aan zichzelf; Peter vond het iets lastiger **voor zichzelf op te komen**: hij klaagde bij zijn moeder over Koen. Twee anderen hoefden niet voor zichzelf op te komen.

Alle werkbezoeken bestonden uit de boer en elkaar **helpen**. De jongens spraken daar positief over, evenals over de samenwerking.

Zo zijn er veel aansluitingspunten om in een boerderijsetting aan sociale vaardigheden te werken, zoals ze bedoeld en verwoord zijn in de Kanjertraining. Juist voor kinderen met externaliserend gedrag.

Voorwoord

“Boer, wat zeg je?”

Als je snel afgeleid bent, het in je hoofd druk is, dan hoor je niet alles. “He..., wat.... eh...Boer? Wat zeg je?”

Dat is lastig. Evenals stilzitten.

Kinderen met ADHD ervaren dat dagelijks.

“Een kind met ADHD is een mens als ieder ander, maar met bijzondere eigenschappen; maak gebruik van de goede eigenschappen!”

“Gedrag van een kind komt tot stand vanuit de interactie tussen kenmerken van het kind en kenmerken van de omgeving. Veranderingen in het kind en veranderingen in de omgeving kunnen leiden tot veranderingen in het gedrag van een kind” (Baltussen, 2001).

Waarom deze citaten?

Ik ben met vier kinderen met (kenmerken van) ADHD zes keer naar een boerderij geweest. Waarom?

Hoe hebben zij het ervaren? Wat heb ik daar ontdekt?

Mijn onderzoek is in de eerste plaats bedoeld voor directeuren en interne begeleiders en leerkrachten van basisscholen.

Dit rapport is ook bruikbaar voor nascholingscursisten Speciaal Onderwijs.

Verder kan ik me voorstellen dat de uitkomsten van dit onderzoek van belang kunnen zijn voor ‘de groene pedagogiek’, als onderdeel van een zich ontwikkelende praktijktheorie (zie par. 1.6).

Mogelijk zou het een bijdrage kunnen zijn voor Stichting Oase (Springzaad Netwerk).

In dit rapport heb ik met letterlijke weergaves van de kinderen gewerkt.

Ik heb er met veel enthousiasme aan gewerkt en ik hoop dat u het met plezier zult lezen.

Henriëtte

1. AANLEIDING ONDERZOEK EN VRAAGSTELLING

In het eerste jaar van de opleiding Master SEN gedragsspecialist was een module opgenomen over de preventieve werking van de natuur op het gedrag van kinderen.

Deze module heeft me aan het denken gezet: Wat is de meerwaarde van een natuurlijke omgeving voor de ontwikkeling van kinderen? Daar ging ik veel over lezen.

Ook bezocht ik scholen met een natuurrijke speel- en leeromgeving. Ik vond het prachtig om op te zien hoeveel uitdaging er voor alle kinderen was. De kinderen hoefden zich niet op een traditioneel schoolplein met speeltoestellen te vermaken, maar konden hun eigen fantasie en creativiteit inzetten.

De speelruimtes waren bedekt met boomschors of gras. Veel groen: bomen, struiken en zelfs tuintjes, kruip-door-sluip-door-paadjes, talloze verstoppelkjes en hutjes, heuvels, waterpomp met waterloop en een wadi (soort vijvertje).

Boomstammen om op te zitten of om op te klimmen, maar ook losse stammetjes om mee te spelen. De kinderen doen veel ervaringen op met natuurlijke materialen, leren hun eigen mogelijkheden kennen en grenzen verleggen door een uitdagende omgeving.

Door wat ik heb gezien op deze scholen en door de gesprekken met de leerkrachten en leerlingen ervan ben ik enthousiast geworden over dit onderwerp.

1.1. *Motivatie*

Ik kwam steeds meer in contact met mensen die zich inzetten voor een meer natuurrijke speelomgeving voor kinderen en besloot over dit onderwerp mijn onderzoek te gaan doen en daar de Kanjertraining (een sociale vaardigheidstraining) bij te betrekken.

Ik zag in deze uitdaging allerlei lijntjes bij elkaar komen.

In de eerste plaats ben ik zelf opgegroeid op een boerderij. Van jongs af aan ben ik in contact geweest met de natuur, verwonderend en ontdekkend. Ik

ging om met dieren en leerde hun gedrag begrijpen. Ik zag processen van zaaien tot oogsten. Ik beleefde weersinvloeden.

In de tweede plaats ben ik ooit met mijn zoon naar de Kanjertraining in Almere geweest. Hun werkwijze sprak me erg aan.

En als laatste: ik heb het certificaat om de boeiende Kanjerlessen op onze school te mogen geven. Het gaat om hoe een kind zich voelt, zich gedraagt en hoe het met anderen om kan gaan. Het zijn lessen rond verhalen met rollenspellen en oefeningen.

1.2. Verlegenheidsituatie.

Op onze basisschool maken we gebruik van de Kanjertraining om de sociale vaardigheden van kinderen (zoals: vertrouwen, helpen, samenwerken, elkaar respecteren en voor jezelf opkomen) te laten ontwikkelen, zodat ze zelfstandig hun plek in de maatschappij kunnen innemen.

Voor veel kinderen is het leren op school prima.

Er zijn echter kinderen die behoefte hebben aan meer bewegingsruimte. De leerkrachten ervaren deze kinderen als “druk”. Komt dat niet mee doordat wij willen dat zij op hun stoel blijven zitten?

Als deze kinderen de kans krijgen meer met hun lichaam te doen, wat voor invloed zou dat kunnen hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling?

De vraag dringt zich bij mij op of het mogelijk is om sociaal-emotionele vaardigheden bij kinderen op te roepen en te leren in een natuurrijke setting, zoals op een boerderij.

1.3. Gewenste situatie

In de gewenste situatie krijgen kinderen met externaliserend gedrag meer ruimte en mogelijkheden aangeboden om te ontdekken wie ze zijn en over welke sociale vaardigheden ze beschikken. In een natuurrijke omgeving kunnen ze werken aan sociale vaardigheden die nog verder ontwikkeld moeten worden. Ze mogen dat doen in een context die meer aansluit bij hun mogelijkheden en rekening houdt met hun beperking.

1.4. Doelstelling

Het doel van mijn onderzoek is uiteindelijk een verbetering van de onderwijs- en leersituatie in het algemeen, waarin kinderen meer uitgedaagd worden hun mogelijkheden in te zetten in een natuurlijke omgeving. Ik hoop met dit observatieonderzoek bij te dragen aan de ontwikkeling van een boerderijprogramma sociale vaardigheden.

Het doel in mijn onderzoek is om te ontdekken of kinderen met externaliserend gedrag ook aan doelen van de Kanjertraining (kunnen) werken, in een boerderijsetting, aan de hand van de zogenaamde 'kanjerregels':

- Elkaar vertrouwen
- Elkaar helpen
- Elkaar respecteren (niet uitlachen)
- Samenwerken (zonder de baas te spelen)
- Voor jezelf opkomen (niet zielig doen)

1.5. Onderzoeksvraag

Zo denkend kom ik tot de vraag: Biedt een boerderijsetting mogelijkheden aan kinderen met externaliserend gedrag (van 10-12 jaar) om aan doelen van de Kanjertraining te werken?

1.6. Deelvragen

Om een antwoord te vinden op de onderzoeksvraag, ga ik na wat de volgende deelvragen opleveren:

1. Wat is externaliserend gedrag?
2. a. Wat is de Kanjertraining?
b. Wat zijn de doelen van de Kanjertraining?
3. Wat is bekend over de waarde van een natuurlijke omgeving voor kinderen met externaliserend gedrag?.
4. Wat zie ik op de boerderij aan sociaal gedrag van de leerlingen
5. Wat geven kinderen terug over de boerderijervaring
 - op het evaluatieformulier
 - aan hun ouders
 - aan de leerkrachten en groepsgenoten

De antwoorden op deelvragen 1-3 zoek ik in de literatuur en staan in hoofdstuk 2.

Mijn onderzoek op de boerderij gaat over deelvragen 4 en 5.

1.7. Verwachtingen

Ik verwacht positieve belevingen van de kinderen om mee te werken op de boerderij en dat alleen de ruimte al een bevrijdend gevoel geeft.

Niet alle activiteiten zullen ze leuk vinden. Hoe gaan ze opdrachten in het “echte leven” aanpakken: gaan ze samenwerken, hoe communiceren ze, hoe gaan ze met grenzen van regels en mogelijkheden van zichzelf en anderen om?

Waarschijnlijk leren ze meer dan ze zich bewust zijn.

Door de heel andere context gaan ze mogelijk elkaar anders leren kennen.

Het contact met de dieren zal een ander gedrag oproepen.

2. THEORETISCHE ONDERBOUWING

In dit hoofdstuk plaats ik de probleemstelling in een breder perspectief door een literatuurstudie. Door deze verkenning geef ik antwoord op de theoretische deelvragen.

2.1. Wat is externaliserend gedrag?

Kinderen met externaliserend gedrag zijn nadrukkelijk aanwezig, impulsief in hun denken en doen: hun gedrag is naar buiten toe gericht. Door dat opgewonden, impulsief gedrag ervaren ze vaak omgangsproblemen: zij storen anderen, dringen zichzelf op (Van Lieshout, 2009).

Hun leergedrag vraagt veel aandacht en wordt vaak benoemd en ervaren als “druk”, erg lastig, veeleisend; kortom als emotie- en energieverblindend. (Baltussen, 2001).

Vaak zijn kinderen met externaliserend gedrag gediagnosticeerd met ADHD. Maar ook zonder diagnose kunnen kinderen externaliserend gedrag vertonen. Als ik in het vervolg schrijf over kinderen met ADHD, dan bedoel ik daar kinderen met externaliserend gedrag mee.

2.1.1. ADHD

Kenmerkend voor kinderen met ADHD is de voortdurende motorische onrust (Baard, 2008, Baltussen, 2001. Janssens, 1996); zij hebben vaak het gevoel alsof zij door een soort motor voortgedreven worden (Honos-Webb, 2008). Ze kunnen geen moment hun mond dichthouden (Janssens, 1996) en flappen er ongepaste opmerkingen uit (Honos-Webb, 2008).

Ze kunnen moeilijk op hun beurt wachten en vallen anderen in de rede (Baltussen, 2001).

Kinderen met ADHD hebben moeite met zich concentreren (het richten en vasthouden van aandacht, Janssens, 1996). De concentratieproblemen zijn niet of nauwelijks te zien bij spannende of uitdagende situaties (Baltussen, 2001 en Van Lieshout, 2009).

Ze springen van de hak op de tak in spelen, werken, praten en denken en kunnen moeilijk van te voren iets plannen of de gevolgen van hun daden overzien (Baltussen, 2001 en Janssens, 1996).

Kinderen met ADHD kunnen opvallen door emotionele labiliteit: hun emotionele reacties kunnen heel wisselend en overdreven zijn (Janssens, 1996).

Ze hebben moeite met het herkennen en toepassen van leefregels.

Elke dag lopen zij tegen teleurstellingen aan (Baard, 2008).

2.1.2. Aandachtstekortstoornis.

Van kinderen met druk gedrag wordt al snel gezegd dat ze ADHD hebben. De afkorting ADHD staat officieel (sinds 1988) voor Attention Deficit and Hyperactivity Disorder (Jeninga, 2000).

In het Nederlands betekent ADHD: aandachtstekortstoornis met hyperactiviteit en impulsiviteit (Baltussen, 2001). Ze zijn niet in staat belangrijke prikkels te onderscheiden van onbelangrijke; steeds verstoort dit hun concentratievermogen (Baard, 2008)

Op sociaal en emotioneel gebied vallen deze leerlingen op door "hyperactiviteit", "ongeconcentreerdheid", "geringe motivatie voor school en leren", "aandacht vragend gedrag", soms "afhankelijk gedrag" en in een behoorlijk aantal gevallen ook door "agressief en antisociaal gedrag" (Jeninga, 2004, p. 262). Zij beheersen hun eigen gedrag onvoldoende (Baltussen, 2001).

Taylor en Kuo (2009) schrijven: *"A central puzzle about ADHD is that although the deficits are chronic and generally severe, they are not consistent. In children with attention deficits, while performance on tasks involving attention is generally substantially below same-age peers, it is also occasionally good and sometimes excellent.*

As Barkley (1995) has observed, "the problem...is not that they cannot do the work" but that they cannot maintain this level of performance the way most children can. The fluctuations in symptoms are so striking that clinicians have argued that ADHD is better described not as an attention deficit but as an attention inconsistency." (p. 204).

2.1.3. Negatieve kanten

Aandachtsstoornissen, hyperactiviteit, impulsieve denkstrategieën en problemen met emoties, geheugen en motivatie kunnen het schoolse leren behoorlijk in de weg zitten (Baltussen, 2001).

Zwakke leerprestaties en verstoring van het sociaal-emotioneel functioneren hebben invloed op de motivatie en het zelfbeeld van kinderen met ADHD (Jeninga, 2004).

Daarnaast krijgen ze veel te maken met onbegrip, irritatie en frustratie van de omgeving, die uit onwetendheid het gedrag vaak als “niet willen” bestempelt. Terwijl het meer een kwestie is van onvermogen (Baltussen, 2001. Janssens, 1996).

Kinderen met ADHD hebben behoefte aan speciale begeleiding.

ADHD is een belangrijke risicofactor bij het ontwikkelen van antisociaal gedrag, een negatief zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen (Jeninga, J. 2004).

Kinderen met ADHD hebben behoefte aan duidelijkheid, consequent zijn, voorspelbaarheid en begrip.

2.1.4. Positieve kanten.

Naast beperkingen hebben kinderen met ADHD ook een scala aan sterke kanten (www.gedragsproblemenindeklas.nl). Ze kunnen

- vaak goed sporten, zijn energiek
- zich in bepaalde gevallen heel sterk concentreren (hyperfocussen).
- spontaan en open reageren
- humor tonen.

Hoopmann (2009):

- vindingrijk zijn
- ongekend creativiteit zijn
- heel lief en sociaal zijn

2.2. Wat is de Kanjertraining?

2.2.1. De Kanjertraining

Informatie hierover vond ik op de site: www.kanjertraining.nl . En met een inlogcode van het Instituut voor Kanjertraining vond ik meer achtergrondinformatie, evenals in een - in hun eigen beheer uitgegeven - Handleiding bij de Kanjertraining.

2.2.1.1. Ontstaan

De directe aanleiding tot het ontwikkelen van de Kanjertraining (1996) was de verlegenheid van meerdere ouders dat ze wel op school terecht konden met hun vragen over het cognitief functioneren van hun kind, maar niet goed met de onderwijsgevers konden praten over het sociaal functioneren van hun kind.

In samenwerking met deze ouders zijn behoeften op het gebied van sociaal functioneren verzameld en in een logisch verband gezet en uitgewerkt binnen de Kanjertrainingen.

2.2.1.2. Visie

De Kanjertraining zet in op de eigenheid van kind: hij wordt gestimuleerd zich te gedragen zoals hij werkelijk is. Hij moet in gesprek gaan en oplossingen zoeken bij discussies/ conflicten die goed zijn voor hem en voor de ander. De Kanjertraining laat kinderen nadenken over hun eigen opvattingen en ondersteunt de algemene opvoedingsnormen.

2.2.1.3. Uitvoering

De Kanjertraining wordt in groepsverband gegeven op psychologische praktijken en mag op eigen school gegeven worden door daartoe gecertificeerde leerkrachten, aan de bestaande groepen.

2.3. Wat zijn de doelen van de Kanjertraining?

2.3.1. Hoofddoel en subdoelen

Doel van de Kanjertraining op school is de sfeer goed te houden of te verbeteren. Dat wil zeggen dat de leerlingen een goede band met elkaar, met de leerkracht hebben en zich prettig voelen in de klas.

Voorwaarden daarvoor zijn verwerkt in de subdoelen:

- Bevorderen van vertrouwen en veiligheid in de klas
- Versterking van sociale vaardigheden
- Beheersing van verschillende oplossingsstrategieën in conflicten
- Bewustwording van eigenheid (ik doe me niet anders voor dan ik werkelijk ben)
- Verantwoordelijkheid nemen
- Bevordering van actief burgerschap en sociale integratie

2.3.2. Thema's

Terugkerende thema's zijn:

- Daders en slachtoffers
- Straatcultuur en cultuur van wederzijds respect
- Zelfbeheersing
- Respectvol gedrag
- "Nee" durven zeggen tegen "vrienden"
- Bewust besluiten niet mee te doen met narigheid
- Inhoud geven aan de vijf kanjerregels:
 - 1 We vertrouwen elkaar
 - 2 We helpen elkaar
 - 3 We lachen elkaar niet uit
 - 4 Je speelt niet de baas
 - 5 Je doet niet zielig
- Ouders worden actief betrokken

2.3.3. Effecten

Uit onderzoek (Vliek, 2010) is gebleken dat de Kanjertraining positieve effecten heeft zowel in het onderwijs als in de (preventieve) jeugdzorg: het welbevinden van de kinderen is toegenomen.

2.4. Wat is de waarde van natuur voor gedrag?

2.4.1. Algemeen

In Nederland is binnen de pedagogiek en ontwikkelingspsychologie nauwelijks aandacht voor de persoonlijkheidsvormende kracht die natuur kan hebben voor de ontwikkeling van kinderen (Both, 2004).

Orthopedagoog ter Horst zei dat zonder contact met de natuur, de mens losraakt van de grondslagen van zijn eigen bestaan. Het gaat om het leren leven in relaties, ook met natuur. Dat geldt voor *alle* kinderen (Ter Horst, 1978).

Taylor en Kuo (2009) beweren dat *“het patroon van statistisch betrouwbaar gevonden waarden, steeds in dezelfde richting wijst: de natuur bevordert de gezonde ontwikkeling van kinderen”*.

2.4.2. Waarde van een natuurlijke omgeving.

Natuurlijke omgevingen bevatten volop mogelijkheden voor kinderen om te groeien en zich te ontplooien op lichamelijk, cognitief en emotioneel vlak. Kinderen die veel in de natuur zijn, zitten over het algemeen lekkerder in hun vel; ze kunnen zich beter concentreren, beter slapen en hebben meer rust in hun hoofd.

In een rapport van de Gezondheidsraad (2004) wordt de wetenschappelijke kennis over de waarde van een natuurlijke omgeving uitgebreid besproken.

Men noemt:

1. herstel van stress en aandachtsmoeheid,
2. stimuleren tot bewegen,
3. vergemakkelijken van sociaal contact,
4. bevorderen van de ontwikkeling van kinderen,
5. bevorderen van persoonlijke ontwikkeling en zingeving bij volwassenen

Kees Both (2009b) onderscheidt naast de uitnodigende natuur (de natuur nodigt uit tot kijken, handelen, beschouwen) acht specifieke waarden van de natuur:

1. Natuur die uitdaagt tot bewegen
2. Esthetische natuur: zintuiglijke aantrekkingskracht; schoonheid, genieten, verbeelden, vormgeven
3. Intrigerende natuur: willen ontdekken en onderzoeken, benoemen
4. Existentiële natuur: emotionele verbondenheid, troost, geborgenheid, geven en ontvangen, vertrouwen, samen beleven, aandacht voor angst in relatie tot natuur, rol van de natuur in menselijke relaties
5. Bedreigende, c.q. te beheersen natuur: veiligheid, onafhankelijkheid. Verwondering en verbijstering; met risico's leren omgaan in een realistische houding
6. Gebruiksnatuur: produceren, bewerken en gebruiken van grondstoffen, voedsel, geneesmiddelen en energie.
7. Te beschermen, c.q. te ontwikkelen natuur: respect voor de waarde van de natuur zelf: beheer, natuurzorg en -ontwikkeling
8. Symbolische natuur: bron voor verbeeldingskracht, verhalen, liederen, taal

In het rapport "Groene kansen voor de jeugd" (Van den Berg & De Hek, 2008) is de positieve invloed beschreven van natuurprogramma's op het zelfconcept en zelfvertrouwen van de deelnemers: na afloop zijn ze weerbaarder en onafhankelijk (p. 36).

Naast de positieve uitwerking op hun verbondenheid met de natuur, kunnen die effecten ook liggen op het gebied van gezondheid, schoolprestaties, probleemoplossend vermogen, creativiteit en zelfdiscipline (Charles, 2007). Volgens Kellert (2005), is spelen in de natuur belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen: op intellectueel, emotioneel, sociaal, spiritueel en fysiek domein. Ook Chawla (2006) noemt die effecten.

In een studie uitgevoerd door American Institutes for Research (2005) worden als positieve effecten (na een week lang outdooractiviteiten) ook nog een grotere motivatie om te leren en beter gedrag in de klas genoemd.

Daarnaast staan in “Groene kansen voor de jeugd” positieve effecten van de natuur op ontwikkelingsaspecten, zoals de ontwikkeling wilskracht, positieve gevoelens, exploratie, identiteit en moreel besef (Van den Berg & De Hek, 2008, p.8)

De positieve effecten van natuur op de lichamelijke als psychische gezondheid zijn het sterkst bij kinderen tussen de 0 en 13 jaar.
(Van den Berg & De Hek, 2008, p. 40)

2.4.3. Natuur en ADHD

Louv (2007) schrijft dat het onderzoek naar de effecten van natuurervaringen op kinderen met aandachtstekortstoornissen nog in de kinderschoenen staat. Er is ongetwijfeld meer onderzoek nodig.

Velen menen dat contact met natuur de concentratie van kinderen met ADHD kan verbeteren. (Van den Berg & De Hek, 2008., p. 56 en Studulski en Both (2009). Jeninga (2005) schrijft dat wanneer kinderen met ADHD regelmatig ruimte krijgen voor wat beweging het een positief effect heeft op het gedrag. Na een motorische activiteit is de concentratie beter.

Baltussen (2001) stelt dat het goed is om veel te bewegen op plaatsen waar kinderen zichzelf en anderen niet in de weg lopen.

Both (2007) schrijft over een vergelijkend onderzoek tussen een groep kinderen in een natuurarme omgeving én een groep kinderen in een groene omgeving, waarbij de laatste beduidend beter scoorden wat betreft hun concentratievermogen, hun impulsbeheersing en hun vermogen om behoeftebevrediging uit te stellen.

Dat gold zelfs al wanneer kinderen een goed uitzicht hadden op groen (Faber Taylor, e.a., 2001).

Bovendien, stelt Both, heeft natuur een matigende uitwerking op stress en de gevolgen daarvan. En er zijn positieve effecten op het versterken van de sociale relaties.

Andrea Faber Taylor and Frances E. Kuo schrijven (2009) “*A more recent study tested children with AD/HD in a controlled setting after they had walked*

in one of three environments that differed from one another in the level of greenery: a park, a neighbourhood, and a quiet downtown area. The findings confirmed that the attention of children with AD/HD functions better after spending time in more natural settings”

Na een beschrijving van een onderzoek, vertellen zij over de resultaten en trekken een conclusie:

“Results: Children with ADHD concentrated better after the walk in the park than after the downtown walk or the neighbourhood walk. Effect sizes were substantial and comparable to those reported for recent formulations of methylphenidate. Conclusion: Twenty minutes in a park setting was sufficient to elevate attention performance relative to the same amount of time in other settings. These findings indicate that environments can enhance attention not only in the general population but also in ADHD populations. “Doses of nature” might serve as a safe, inexpensive, widely accessible new tool in the tool kit for managing ADHD symptoms”. <http://jad.sagepub.com>

2.4.4. Boerderij en ADHD

Het leren op de boerderij stimuleert de drie basisbehoeften van kinderen, namelijk; relatie, competentie en autonomie. De kinderen doen er leerervaringen op die van betekenis zijn voor de ontwikkeling van hun persoonlijkheid zoals zelfvertrouwen, samenwerken, zingeving en doorzettingsvermogen (Peters, 2009).

In het rapport “Inventarisatie jeugdboerderijen” (Haubenhof, Hassink & Kragt, 2008) staan op diverse pagina’s waardevolle uitspraken over de kracht van de boerderij. Hieronder geef ik er een aantal weer. Allereerst is er de benadering vanuit mogelijkheden (p. 20). Op de boerderij staan niet de problemen centraal, maar het boerderijleven. Dit is vaak prettiger dan de sfeer en de regels die de leerlingen op school gewend zijn. Op de boerderij spelen zij een andere rol (p. 28). Dit ‘leren op maat’ geeft plezier en draagt bij aan een positief zelfbeeld (p. 28). De kinderen helpen elkaar en geven elkaar instructies. Ze leren ervarend (p. 48). De boer is een vakman die deskundig is op zijn terrein en heeft een natuurlijke autoriteit. Dat biedt vertrouwen en veiligheid. De fysieke ruimte geeft de kinderen gelegenheid om echt even

naar buiten te gaan om lucht te scheppen, voluit te kunnen schreeuwen en even te kunnen stuiteren (p. 24)

In de brochure “Groene kansen voor de jeugd”, staat een citaat van Hassink: “Voor kinderen met gedragsproblemen blijkt de rustige omgeving op een jeugdzorgboerderij, de structuur, het ontbreken van veel prikkels en de autoriteit van de boer heel goed te zijn. Het leven en werken op de boerderij heeft dus een positieve invloed op hun gedrag, maar draagt ook bij aan hun educatie” (Van den Berg & De Hek, 2008, p. 45).

Freudenthal en Keyl (2004) zeggen dat het uitvoeren van voorkomende taken op de boerderij en succeservaringen daarbij – het ontstaan van relaties met dieren, hun welzijn, het groeien en bloeien van planten, positieve reacties van de boer, de ervaring van ‘we hebben goed gewerkt’, dat alles sterk bijdraagt aan een positief zelfbeeld van kinderen.

2.4.4.1. Dieren

Myers (2007) stelt dat vooral het zorgen voor dieren aan kinderen die extra en specifieke zorg nodig hebben, een omgeving biedt waarin de realiteit eisen stelt en niet de volwassenen. *“Deze nuchtere, zakelijke, niet emotioneel beladen situaties zijn al een verademing en bieden kinderen een veilige situatie om te oefenen met relaties – dieren hebben je nodig, tonen dankbaarheid, oordelen niet, kunnen zelfs troosten”.*

Een intensieve zorgende omgang met dieren kan bijdragen aan de sociale ontwikkeling van kinderen. Dieren nemen je zoals je bent; ze schelden niet. Ze reageren meteen zichtbaar en direct op je gedrag en doen een beroep op jouw verantwoordelijkheid.

2.4.4.2. Planten

Freudenthal en Keyl (2004) zeggen dat kinderen met concentratieproblemen, bij het werken met planten vaak een opvallend vermogen tot concentratie en geduld laten zien. Tuinieren met kinderen is zeer bevorderlijk voor het herstel en de scholing van de aandacht.

Both (2007) maakt in het artikel “Naar een groene pedagogiek” duidelijk dat niet alleen het *zijn in het groen* (de tuin) bij kinderen een positieve invloed heeft, maar vooral het *handelen in en met het groen*, (tuinieren, natuurbeheer). Wereldontdekking en zelfontdekking gaan hier hand in hand (Both, 2005). Kinderen met concentratieproblemen kunnen geholpen worden door planten: ze moeten wachten op resultaat, omgaan met verwachtingen en met factoren waar je geen invloed op hebt. Er is dus sprake van uitstel van behoeftebevrediging, maar ook een structuur van terugkerende noodzakelijke handelingen met een objectieve noodzaak – de planten 'vragen erom', aldus Both.

“Gardening offers the pupils a rich context in which to learn not just about the land and the environment but also develops the skills of teamwork and co-operation that so many of them lack”, enthused a teacher. “As such”, he commented, “gardening is a fabulous way for our boys to progress” (<http://apps.rhs.org.uk/schoolgardening>, p.24).

2.5. Samenvatting

In de literatuur heb ik antwoorden gevonden op mijn eerste drie deelvragen.

Deelvraag 1: Wat is externaliserend gedrag?

Kinderen met externaliserend gedrag zijn impulsief, opgewonden en enthousiast. Door een voortdurende motorische onrust is concentratie erg moeilijk. Zij hebben problemen met het opvolgen van regels en instructies en kunnen wisselend op situaties reageren. Deze kinderen zijn vaak gediagnosticeerd met ADHD. Het zijn vaak pittige, energieke en creatieve leerlingen.

Deelvraag 2a: Wat is de Kanjertraining?

De Kanjertraining is een sociale vaardigheidstraining die kinderen wil ondersteunen in hun sociaal functioneren. In het mogen zijn wie ze zijn, moeten ze leren hun behoeften af te stemmen op die van een ander.

Deelvraag 2b. Wat zijn de doelen van de Kanjertraining?

Doel van de Kanjertraining op school is de sfeer goed te houden of te verbeteren. Dat wil zeggen dat de leerlingen een goede band met elkaar, met de leerkracht hebben en zich dus prettig voelen in de klas.

De vijf kanjerregels fungeren als een kapstok voor de diverse vaardigheden en vormen in wezen de basis.

Deelvraag 3: Wat is bekend over de waarde van een natuurlijke omgeving voor kinderen met externaliserend gedrag?

De natuurlijke omgeving bevordert in het algemeen de gezonde ontwikkeling van kinderen: het biedt kinderen volop mogelijkheden zich te ontplooien op lichamelijk, cognitief en emotioneel vlak.

Voor kinderen met ADHD blijken duidelijke structuur, rust, het ontbreken van veel prikkels, ruimte en de autoriteit van de boer, heel belangrijk te zijn. Na afloop kunnen kinderen zich beter concentreren. Het werken op de boerderij heeft een positieve uitwerking op hun gedrag, zelfvertrouwen, eigenwaarde en sociale vaardigheden. Het draagt bij aan een positief zelfbeeld.

3. ONDERZOEKSOPZET

In Hoofdstuk 2 heb ik antwoorden weergegeven die ik in de literatuur gevonden had op de eerste drie deelvragen. Er zijn argumenten gevonden om te veronderstellen dat de boerderijsetting kinderen met externaliserend gedrag kan ondersteunen en stimuleren bij het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Of deze setting ook mogelijkheden biedt om specifiek aan doelen van de Kanjertraining te werken, is een vraag die in dit hoofdstuk centraal staat: Het is mijn onderzoeksvraag aan de praktijk. Met behulp van diverse onderzoeksinstrumenten hoop ik tot een antwoord te komen. Met dit onderzoek hoop ik een antwoord te kunnen geven op de resterende twee deelvragen:

- 4 Wat zie ik op de boerderij aan sociaal gedrag van de leerlingen, als het gaat om de vijf kanjerregels (par.1.6)
5. Wat geven kinderen terug over hun boerderijervaring:
 - op het evaluatieformulier
 - aan hun ouders
 - aan de groepsgenoten / leerkrachten

3.1. Onderzoeksvorm

Dit onderzoek is een kleinschalig, beschrijvend actieonderzoek. Want het is gericht op het handelen en de situatie waarin dat handelen plaats vindt. (Harinck, 2010, p. 65)

Er is geen controlegroep. Naast mijn observaties, zijn de reacties van de kinderen de informatiebron. Ik beschrijf wat ik onder het werken op de boerderij zie en hoor en via formulieren krijg ik informatie van de kinderen en hun ouders. Wat de jongens op school vertellen beschrijven de leerkrachten in een verslag.

Er is dus in grote mate sprake van subjectiviteit van de ervaring. Ik wil zo nauwkeurig mogelijk de waarnemingen beschrijven. Door de vragenlijsten hoop ik zicht te krijgen op de beleving van de jongens.

3.2. Plan van aanpak

Het onderzoek zal plaatsvinden gedurende 6 vrijdagmiddagen in de maanden maart en april 2011. In overleg met het Management Team zijn vier jongens met ADHD geselecteerd uit groep 7 en 8 van een reguliere basisschool, om aan het werk te gaan op een boerderij.

De boer geeft de jongens werkopdrachten en ik ga observeren wat de jongens aan sociaal gedrag laten zien. Ik train dus niet, maar kijk of ik mogelijkheden zie voor de kinderen om, tijdens hun activiteiten op de boerderij, aan doelen van de Kanjertraining te werken.

Tijdens mijn onderzoek vormen de vijf kanjerregels (par. 1.6) de rode draad; ze komen ook op diverse vragenlijsten terug.

3.3. Betrokkenen bij het onderzoek

De belangrijkste betrokkenen zijn de vier jongens.

Daarnaast is de boer, die taken bedenkt en geeft en de jongens begeleidt, een belangrijk persoon.

De ouders: zij gaven toestemming en vullen elke vrijdagmiddag een indrukvragenlijst in.

De leerkrachten: elke maandag vragen ze naar de boerderijervaring van de jongens en sturen ze een verslag.

Ten slotte is de cameravrouw heel belangrijk: zij maakt elke vrijdagmiddag video-opnames, zodat ik nog meer kan observeren.

3.4. Dataverzameling en onderzoeksinstrumenten

Een overzichtsschema en tijdspad zijn te vinden in bijlage 21.

Voor elk werkbezoek maak ik een '*Observatielijst*', waarbij per activiteit de toepassing van de kanjerregels beschreven kunnen worden (bijlage 14). De kanjerregels heb ik positief geformuleerd.

- 'Ik speel niet de baas' = Ik werk samen (zonder baas te spelen)
- 'Ik lach niet uit' = ik respecteer
- 'Ik ben niet zielig' = 'Ik kom voor mezelf op'.

Voor de kennismakingsmiddag praat ik met elke leerling over zijn verwachting en mening en laat een *'Vragenlijst voordat we naar de boerderij gaan'* invullen (bijlage 15).

Na afloop van het project zal dit formulier opnieuw ingevuld moeten worden, om te vergelijken (*'Leerling-vragenlijst nadat we naar de boerderij zijn geweest'*, bijlage 17). Daarnaast vullen de jongens een *'Vragenlijst na de werkbezoeken'* in. (bijlage 16)

Om data te krijgen en overzichtelijk te volgen, heb ik een aantal meetinstrumenten ontworpen met stellingen en antwoordmogelijkheden op een vierpuntsschaal. De kinderen reflecteren op zichzelf en het werkbezoek. Waar een onderwerp niet van toepassing is, blijft het open.

Na elk werkbezoek krijgen de ouders per mail een *'Indruk vragenlijst'* (bijlage 18). Na drie werkbezoeken vullen de jongens een *'Tussenevaluatie'* in (bijlage 19). Na afloop van het project krijgen de ouders een *'Evaluatie werkbezoeken'* per mail (bijlage 20, ingevuld)

Van de leerkrachten krijg ik een verslag van de verhalen van de jongens.

3.5. Triangulatie, validiteit en betrouwbaarheid

Met betrouwbaarheid van het meetinstrument wordt verwezen naar de herhaalbaarheid, de nauwkeurigheid van een 'meting' (Harinck, 2010, p. 63). Exacte herhaling van dit onderzoek (om ze kijken of de meting hetzelfde oplevert) is niet mogelijk omdat alle situaties op de boerderij uniek zijn evenals de (relaties tussen de) jongens. Objectiviteit is in dit onderzoek relatief. Ik interpreteer wat ik waarneem en door anderen wordt gezegd. Door dat laatste ontstane interpretaties van interpretaties.

Ik zal de nauwkeurigheid in het oog houden door concrete gedragingen te beschrijven en dialogen veelal letterlijk weer te geven. Deze gegevens breng ik bij de vijf kanjerregels onder op basis van mijn interpretatie.

Met validiteit wordt bedoeld of het meetinstrument wel datgene te pakken heeft wat we willen weten en of de uitslag geldig is (Harinck, 2010, p. 63).

Daarvoor laat ik een critical friend meelesen en een collega videofragmenten meekijken en scoren. Door meerdere instrumenten (par. 3.5) in te zetten op dezelfde onderzoeksvraag en door filmmateriaal te bekijken, hoop ik de zwakte van een instrument te ondervangen. Dit is het principe van de triangulatie (Harinck, 2010, p. 64).

3.6. Overzichtsschema en tijdspad

datum	instrument	actie
13-01	<i>Gedragsvragenlijst</i>	leerkrachten groep 7 en 8
14-01	Individuele gesprekken met leerlingen <i>Vragenlijst voordat we naar de boerderij gaan</i>	Henriëtte met leerlingen individueel
11-02	<i>Indruk vragenlijst na kennismaking met boer</i>	Ouders
14-02	Terugkoppeling (open vragen)	Leerkrachten
04-03	<i>Observatielijst</i>	Henriëtte
11-03	<i>Leerling-vragenlijst nadat we op de boerderij gewerkt hebben</i>	Leerlingen
18-03	<i>Indruk vragenlijst na werkbezoek</i> Terugkoppeling (open vragen)	Ouders Leerkrachten
21-03	<i>Tussenevaluatie</i>	Henriëtte met leerlingen individueel
25-03	<i>Observatielijst</i>	Henriëtte
01-04	<i>Leerling-vragenlijst nadat we op de boerderij gewerkt hebben</i>	Leerlingen
01-04	<i>Indruk vragenlijst na werkbezoek</i> Terugkoppeling (open vragen)	Ouders Leerkrachten
11-04	<i>Vragenlijst na de werkbezoeken</i> <i>Bevindingen achteraf</i>	Henriëtte met leerlingen individueel
12-04	<i>Evaluatie werkbezoeken</i>	Ouders

De soorten formulieren staan schuingedrukt (zie bijlage).

Terugkoppeling: de leerkrachten vroegen op maandag aan de jongens over hun ervaringen op de boerderij.

3.7. Ethiek

Ethisch verantwoord handelen is belangrijk tijdens een onderzoek.

Ethiek zorgt er onder andere voor dat nieuwsgierigheid beteugeld en integriteit bewaakt wordt.

Volgens Boerman (2005) kent ethiek twee dimensies: een plichtdimensie (verplichtingen en regels ten aanzien van het onderzoek) en een aspiratiedimensie (vereiste morele persoonlijke kwaliteiten bij het uitvoeren van onderzoek). Ik hanteer zijn zes onderscheiden principes:

1. Vertrouwen, bedrog en zelfbedrog.

Vooraf moest ik toestemming krijgen en bereidheid vinden van de boer. In overleg met het MT zijn vier leerlingen met ADHD geselecteerd. De leerkrachten stemden in en we kwamen overeen wat betreft het onderzoekstijdstip. Nadat ouders schriftelijk toestemming hadden gegeven om hun zoon mee te laten werken, heb ik ze op een informatieavond verder ingelicht; filmen was geen bezwaar. Ten slotte heb ik de jongens het plan uitgelegd en hun medewerking gevraagd.

Zodoende waren alle betrokkenen op de hoogte van het doel en de werkwijze van dit onderzoek.

Wanneer ik gebruik heb gemaakt van het werk van een ander, vermeld ik de bron.

2. Zorgvuldigheid en nalatigheid

Door gebruik van pseudoniemen, wordt er zorgvuldig met de gegevens van betrokkenen omgegaan. Het onderzoek is systematisch opgezet en de onderzoeks- en deelvragen zijn met zorg beantwoord.

Verder ben ik zorgvuldig omgegaan met de handelingen, houdingen en dialogen door ze zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven.

Mijn begeleidster en critical friend lezen mijn werk om slordigheid en nalatigheid te voorkomen.

3. Volledigheid en selectiviteit

Ik heb me beperkt tot de vijf kanjerregels; dat getuigt van selectiviteit wat niet leidde tot achterhouden van gegevens.

Mogelijk heb ik aspecten over het hoofd gezien. Ik heb de werkelijkheid niet anders voorgesteld dan ze is.

4. Concurrentie en collegialiteit

Er was sprake van loyaliteit om elkaar te helpen binnen de LOL-groep. We keken kritisch en opbouwend naar elkaars werk. Soms moest de begeleiding telefonisch plaatsvinden, waardoor we het zicht op elkaars werk kwijtraakten.

5. Publiceren, auteurschap en geheimhouding

Ik hoop met dit observatieonderzoek een steentje bij te dragen aan de ontwikkeling van een boerderijprogramma sociale vaardigheden (par. 1.6). In het kader van het doorgeven van good practices, werk ik graag mee in het delen van mijn onderzoek.

6. Onderzoek en opdracht

In dit onderzoek, in het kader van het afstuderen als gedragsspecialist, heb ik rekening gehouden met de opleidingseisen van Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg. Dit onderwerp is tot stand gekomen door eigen keus en ik blijf eigenaar van mijn onderzoek.

4. DATA-VERZAMELING EN DATA-ANALYSE

De uitgebreide observaties van de boerderijbezoeken zijn per kanjerregel samengevat weergegeven.

De bevindingen van de leerlingen en ouders zijn samengevat weergegeven in overzichtstabellen en grafieken of als vragenlijst.

4.1. *Betrouwbaarheid van de data.*

Door toepassing van een intra- en interbeoordeling, wil ik aantonen zo objectief mogelijk te werken.

Intrabeoordeling: Bij een aantal situaties heb ik de kans gehad filmfragmenten te bekijken van situaties waar ik ook ter plekke (“live”) aantekeningen van had gemaakt. Daarbij viel me op dat je uit een filmfragment meer kunt halen: alleen al door de mogelijkheid het meermalen te bekijken krijg je beter zicht wie waarop reageert en hoe anderen dat weer ontvangen. Daardoor werd mijn mening in een aantal gevallen wat genuanceerder.

Interbeoordeling: Samen met een collega heb ik naar filmfragmenten gekeken en onafhankelijk van elkaar hebben we aantekeningen gemaakt bij de vijf kanjerregels. Daarbij viel op dat we allebei feiten over het hoofd zagen en we er dus samen meer uithaalden. Bovendien hadden we soms eenzelfde bevinding bij verschillende kanjerregels ondergebracht.

Van de 33 uitspraken van mijn collega, komen er 28 overeen met mijn bevindingen (zie bijlage 1, waar dezelfde kleuren gebruikt zijn). De uitslag wat betreft de betrouwbaarheid is dat mijn observaties voor 85% overeenkomen met de bevindingen van mijn collega.

Hieruit durf ik te concluderen dat ik redelijk neutraal geobserveerd heb.

Kanjerregels	niet opgemerkt (5 bevindingen van collega)	andere indeling (12 bevindingen van collega)
vertrouwen	1	5
helpen	0	4
respecteren	2	2

samenwerken	0	1
opkomen	2	0

Het feit dat ik meer bevindingen dan mijn collega heb opgeschreven, komt vermoedelijk doordat ik helemaal 'in' dit onderwerp zit.

4.2. Data

Van de zes werkbezoeken heb ik veel data verzameld, om antwoorden te vinden op mijn vierde en vijfde deelvraag.

Deelvraag 4 wordt in paragraaf 4.2.1 en deelvraag 5 in de paragrafen 4.2.3 - 4.2.9 beantwoord.

In paragraaf 4.2.7 staan twee vragenlijsten ter vergelijking naast elkaar: verwachtingen van de jongens voordat we naar de boerderij gingen en de bevindingen na zes keer werken. Paragraaf 4.2.8 bevat de eindevaluatie van de jongens en paragraaf 4.2.9 bevat de eindevaluatie van de ouders.

In bijlage 8 staat een totaaloverzicht van hoe de leerlingen de 'kanjerregels' terugzagen in de activiteiten.

In diverse tabellen staan scores 1 tot 4:

1 = helemaal niet mee eens

2 = beetje niet mee eens

3 = beetje mee eens

4 = helemaal mee eens

De in het groen weergegeven data hebben betrekking op een kanjerregel.

4.2.1. Samenvatting van observaties

In deze paragraaf beschrijf ik per kanjerregel samengevat het sociale gedrag van leerlingen op de boerderij (bijlagen 2-4 en 6-8)

1. Elkaar vertrouwen.

Leerlingen - de boer

De leerlingen kenden de boer niet, maar al snel bleken ze hem te vertrouwen.

Als er sprake was van onduidelijkheid, onveiligheid of angst, vertrouwden ze

op het antwoord van de boer. Zijn vertrouwen in hun, deed hun vertrouwen groeien. Hij was duidelijk naar de kinderen toe, hielp ze en gaf tips. Er was altijd de mogelijkheid om vragen te stellen. Ook uit de grapjes die gemaakt werden, bleek dat de leerlingen en boer elkaar vertrouwden.

Als de jongens iets niet goed deden, vertelde de boer waarom en hoe het anders moet. De boer vertrouwde hun de zorg voor zijn dieren toe en gaf vertrouwen door met gereedschap (zakmes), machines, spinaziezaad en voer van de boer om te laten gaan. Dit hebben ze gewaardeerd.

Als de boer teleurgesteld was (bijvoorbeeld toen iemand het lammetje liet vallen), sprak hij erover en gaf dan weer een kans. Toen twee jongens beloofden zich rustiger te gaan gedragen bij de kippen, kregen ze opnieuw een kans.

Leerlingen onderling

Onderling was er over het algemeen een basis van vertrouwen. Dat zag ik bijvoorbeeld toen één jongen biggen tegenhield, durfde de ander het hok leeg te scheppen. Als de één iets durfde en de ander zag dat het goed ging, spraken ze erover en moedigden elkaar aan, totdat de ander het ook ging proberen (het kalfje op je hand laten sabbelen, bijvoorbeeld). Ze stelden elkaar vragen.

Vertrouwen bleek ook uit de vragen die ze elkaar stelden.

Peter had wat moeite met vertrouwen geven en vertrouwen ontvangen van Koen, met wie hij vanaf het derde werkbezoek moest samenwerken. Het was aftasten voor hem. Tegenover Leen heeft hij uitgesproken dat hij hem vertrouwde.

Leerling - dieren

Ook in de omgang met de dieren hadden de jongens te maken met vertrouwen. De grote hond (Berner sennen) bleek goed te vertrouwen te zijn; angst veranderde uiteindelijk in 'vriendschap'.

Door heel stil te staan probeerden ze het vertrouwen te winnen van kippen en biggen. Veel dieren werden geaaid.

De jongens vertrouwden de schapen, varkens, biggen en kalfjes en durfden in de hokken, als de boer zei dat het veilig was.

Leerlingen – leerkracht

Hoewel ik zoveel mogelijk observerend rondliep, heb ik soms 'ingegrepen', als ik van mening was afwachten onverantwoord was.

Toen ik een filmfragment zag dat de jongens niet rustig deden bij de kippen, heb ik ze daar op aangesproken in de auto.

Toen een leerling moedeloos was geworden nadat hij steeds kippen niet bij de poten vast kon houden, heb ik hem moed ingesproken door te zeggen dat ik er vertrouwen in had dat het hem nog zou gaan lukken die dag. Dat is ook gebeurd.

Sommige leerlingen vroegen aan mij of ik mee wilde lopen als ze een kip naar de schuur brachten.

Toen een moeder schreef dat een leerling vervelend deed tegen haar zoon, heb ik daar met beide jongens over gesproken.

In verband met de veiligheid liet ik een jongen (die moeilijk grenzen aanvoelt), voordat hij op de grasmaaier ging rijden, uitspreken dat hij te vertrouwen is.

2. Elkaar helpen

Leerlingen - de boer

De leerlingen hielpen de boer met nuttige activiteiten. Soms deed de boer het werk even voor. Als de leerlingen iets niet wisten, vroegen ze het de boer.

Leerlingen onderling

Men gaf elkaar gevraagd en ongevraagd hulp. De leerlingen stelden elkaar vragen en gaven elkaar aanwijzingen en tips (bijvoorbeeld hoe je een lammetje optilt).

Ze corrigeerden elkaars werk en waarschuwden elkaar voor vermeend gevaar.

Leerling - dieren

Peter bevrijdde een kip, die vast zat in het rooster.

Bij het lammetje dat te verzwakt was om goed te drinken, probeerden Koen en Peter hem te laten drinken: Koen opende zijn bekje, Peter stopte de speen erin. Ze beschermden het lammetje tegen de tocht door op eigen initiatief er stroballen voor te zetten en hooi over het lammetje te leggen.

Leerlingen – leerkracht

Soms vroegen de leerling even mijn hulp. Af en toe bood ik hulp (bijvoorbeeld, toen een leerling de spade rechtop in de grond stak met spitten en door een lammetje even over te pakken).

3. Elkaar respecteren (niet uitlachen)

Leerlingen - de boer

De leerlingen toonden respect voor de boer door

- hem met “u” aan te spreken (sommigen).
- zijn werkverdeling te accepteren
- naar zijn aanwijzingen te luisteren
- te kijken als hij iets voordeed
- zijn correcties te accepteren
- zorgvuldig met zijn materiaal om te gaan
- het zakmes dicht terug te geven
- vanwege de lucht bij de varkens, de kippen en de konijnen
(waardering voor zijn werk).

Regelmatig lieten ze de boer niet uitpraten. Of dat ze al wegliepen om met het werk te beginnen, zonder te weten hoe ze de opdracht uit moeten voeren; hoeveel voer gegeven moest worden, of waar de nodige materialen stonden. Bart wilde het schapenvoer niet met de hand scheppen en moest toen de schep wegleggen.

Leerlingen onderling

Ze informeerden dus naar elkaar (lukt het werk; is het leuk; heb je pijn; ben ik aan de beurt; wil je dat). Als iemand even bijzonder deed, lieten ze dat gaan. Leerlingen moesten zelf hun grens aangeven. Soms werd een grapje uitgehaald en daarna weer verder gewerkt. De jongens lieten geduld zien als ze even op elkaar moesten wachten. Ze accepteerden aanwijzingen van andere leerlingen en deelden ervaringen. Ze vielen elkaar veel in de rede. Peter heeft aangegeven moeite te hebben om een Koen helemaal te respecteren.

Door de intonatie werd soms aangegeven dat een vraag of opmerking van een ander, als dom werd ervaren. Onderling taalgebruik (“Niet zó joh, mafkees!” en “Niek is een watje!” zingen) en overdreven nadoen van een ander, getuigde soms van respectloosheid.

Als iemand iets niet durfde (bijvoorbeeld laten sabbelen op de hand, een kip vangen of hem bij de poot vast houden), werd hij niet uitgelachen.

Leerling – dieren

De leerlingen verbaasden zich erover dat de boer een lammetje aan zijn nek optilde, een kip met een ijzeren-draad-met-lusje bij de poot ving en de varkens schopte. Ook werd er nagedacht over het feit dat de boer zei, dat een dode mol niet zielig is, omdat hij geen ziel heeft.

Leerlingen – leerkracht/ cameravrouw

Ik heb de jongens verzocht de boer een hand te geven en aan te kijken als we komen (groeten) en gaan (bedanken). Bovendien heb ik ze geleerd om de schoenen naast elkaar neer te zetten in de hal van de boer, als ze laarzen aandedden.

Sommigen spraken mij aan met “u”.

De deur werd opengehouden en het gaas omlaag gehouden voor de cameravrouw.

4. Samenwerken (zonder de baas te spelen)

Leerlingen - de boer

De boer deed soms iets voor, nam soms het werk even over maar de leerlingen werkten niet veel met hem samen.

Leerlingen onderling

Meestal werden er werkafspraken gemaakt waarbij de één de ander een voorstel deed, waar ze elkaar dan ook aan hielden. Eén keer zag ik dat Koen en Peter hun eigen plan riepen, zonder naar dat van de ander te luisteren.

Ik heb niet gezien dat iemand de baas speelde. Wel dat iemand bijvoorbeeld lang de schep vasthield. De jongens hadden steeds contact met hun ‘collega’. Ze hielden elkaar bij het werk en op een heel natuurlijke manier losten de

jongens elkaar af. Zware klussen werden samen gedaan. Meningsverschillen werden pratend bijgelegd. De meeste jongens hadden duidelijk een voorkeur met wie ze het liefst samenwerkten. Leen gaf aan de samenwerking met Bart niet zo te zien zitten, omdat hij zo druk doet; “maar ik wil het wel proberen”.

Leerling - dieren

De jongens probeerden tevergeefs of de hond een weggegooide stok terug wilde brengen.

Leerlingen – leerkracht

Ik heb zoveel mogelijk alleen geobserveerd, maar met kippen vangen heb ik samengewerkt.

5. Voor jezelf opkomen (niet zielig doen)

Leerlingen - de boer

De leerlingen gaven duidelijk aan als ze iets eng vonden.

Tot drie keer toe zei Bart dat hij de kippen niet bij de poot vast wilde pakken, maar het moest van de boer.

De jongens gaven duidelijk aan waar ze zin in hadden en waarin niet, maar deden niet zielig en klaarden de klus. Ze verwoordten hun gevoel als ze zeiden dat ze iets zielig of vies vonden.

Toen Bart de boer iets voor zag doen, riep hij gelijk: “Mag ik het doen?”

Leerlingen onderling

De jongens kwamen voor zichzelf op door aan te geven als het hun beurt was of “hun” helpt.

Koen gaf aan niet te willen stoeien. Bart zei: “Stop” toen hij zich irriteerde, maar toen Peter doorging, liep hij gewoon weg. Toen iemand “sukkel” zei, werd er gevraagd: “Sinds wanneer noem jij mij sukkel?”. Na een grap of dolletje werd de grens aangegeven. “Toen ze ‘mongel’ (mongool) tegen mij zeiden, zei ik dat ik het niet leuk vond.”. (Tussenevaluatie)

Ook gaven ze aan als ze iets niet durfden of iets vies vonden.

Toen Bart per se de emmer niet wilde dragen, deed Leen niet zielig, maar droeg die emmer zelf.

Twee jongens zeiden dat het niet nodig was om voor zichzelf op te komen.

Leerling – dieren

Leen was nog een beetje bang voor de hond, maar sprak zichzelf toe; later riep hij zelfs de hond.

Als de biggen naar binnen wilden komen, joegen de jongens ze terug, toen het hok leeggeschept moest worden.

Leerlingen – leerkracht/cameravrouw

De cameravrouw zei dat het niet nodig was om tussendoor de laarzen schoon te spuiten; Bart deed het toch.

Peter vroeg elke keer welke koek ik bij me had. Als er koeken over waren, vroeg hij om meer. Een keer keek hij in mijn tas. Toen heb ik gezegd dat je, zonder toestemming, nooit in iemands tas mag kijken.

4.2.2. Tussenevaluatie

Na drie werkbezoeken hebben de jongens de ‘*Tussenevaluatie*’ ingevuld (zie bijlage 5) en hebben we gesproken over de samenwerking.

Op basis hiervan heb ik een interventie gedaan: jongens die de samenwerking met een ander niet zo zagen zitten, werden ‘gekoppeld’ en aan de boer doorgegeven. Zij moesten de laatste drie werkbezoeken samenwerken.

Heb je te maken gehad met:

1. ‘ We vertrouwen elkaar’?

Ja, de boer gaf vertrouwen. Peter sprak zijn vertrouwen uit naar Leen.

Koen en Bart vertrouwen elkaar ook.

Leen vertrouwde Koen dat hij hem niet natspoot.

2. ‘ We helpen elkaar’?

Ja, elkaar en de boer.

3. ‘ We respecteren elkaar’?

- Nee, niet echt. We accepteerden elkaar wel.

- Ik respecteer de boer met zijn werk

- Met taken verdelen wilden we allemaal kippen voeren, maar dit mochten maar 2 mensen.

We respecteren dat.

- We krijgen altijd wel een leuke en een minder leuke taak om te doen dus het maakt niet uit wat je eerst doet.

Hand geven aan het begin en het einde.

4.’ Ik werk samen (Ik speel niet de baas)’?

Ze hebben niet de baas gespeeld. Ze gingen samen praten over hoe ze het gaan doen, om de beurt spuiten. Er werd gevraagd: “Wil je dat?”

Leen kan goed samenwerken met Peter; ziet het met Koen ook wel zitten, maar met Bart lijkt wat moeilijker (zo druk), “maar ik wil het wel proberen”.

5. ‘Ik kom voor mezelf op (Ik doe niet zielig)’?

Bij twee jongens: niet van toepassing.

Peter: "Toen ze 'mongel' (mongool) tegen mij zeiden, zei ik dat ik het niet leuk vond."

Leen: "Ja met de kippen voeren wou niemand de emmer dragen maar ik had hem al gedragen."

Wat heb je van de boer geleerd?

Behalve veel over de boerderij, noemden ze ook:

1. hij is aardig
2. duidelijke opdrachten en tips
3. geeft complimenten: "Mooi zo".
4. behulpzaam
5. leuke sfeer
6. vertrouwt dingen toe: "doe jij dat even"

4.2.3. Scores van leerlingen na werkbezoek

	Peter			
	1	2	3	4
Ik vond het leuk om op de boerderij mee te werken.				6
Ik voelde me goed op mijn gemak op de boerderij.			3	3
Ik heb bewondering voor het werk van de boer (respect)				6
Het werk van de boer vind ik vies.	4		2	
Ik ben bang voor grote boerderijdieren	2	2	1	1
Ik kon goed samenwerken op de boerderij.			2	4
Er waren problemen/ruzies; die heb ik opgelost door het uit te praten.			2	1
Er waren dingen vanmiddag waar ik trots op ben		1		5
De meeste dingen die ik deed, gingen goed.			1	5
Ik kon "nee" zeggen, als ik iets niet prettig vond.			1	4
Ik was vanmiddag te vertrouwen.			1	5
Ik kon de anderen vertrouwen.			4	2
Ik kon helpen.			2	4
Ik hield respect voor de ander; ik heb de ander(en) niet uitgelachen.			4	2
Vanmiddag deed ik ook werk wat ik niet leuk vond.	1	1		4

Bart			
1	2	3	4
		1	5
			6
		1	5
	5	1	
2	3	1	
			6
3			
			6
			3
			6
			6
			6
			5
1	1		4

Koen (5 keer)			
1	2	3	4
			5
			5
			5
4	1		
5			
			5
4			
	1	3	1
			5
			3
			5
			5
			4
			5
4			

Leen			
1	2	3	4
			6
			6
			6
		6	
6			
			6
6			
	1		5
			6
			5
			6
			6
			6
			6
5		1	

4.2.4. Indrukken van ouders.

In het groen heb ik aangegeven welke onderdelen direct te maken hebben met de kanjerregels.

De aantallen geven weer hoe vaak betreffende ouder gescoord heeft tijdens de 6 werkbezoeken. Koen heeft 5 werkbezoeken gedaan.

Welke indrukken geven de ouders weer? (bezoek 1-3)	Ouder Peter				Ouder Bart				Ouder Koen				Ouder Leen			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
1. Hij toonde zich op zijn gemak				3				3			1	2				3
2. Hij sprak positief over samenwerking			1	2				1							1	2
3. Hij sprak positief over de boer				3				1				1				3
4. Hij gaf de indruk zin te hebben in het werk op de boerderij				3			1	2				3			1	2
5. Hij kon de anderen vertrouwen		2	1				1	1								1
6. Hij gaf aan te kunnen helpen				3				1			2	1				
7. Hij gaf aan sommige dingen niet zo te zien zitten	1	1	1						3				3			
8. Hij gaf aan voor zichzelf op te komen		1	1	1										1		
9. Hij vernam verschil in beleving tussen kinderen	1	1	1										1		2	
10. Hij toonde zich trots op zijn werk				3			1				1				1	

Welke indrukken geven de ouders weer? (bezoek 4-6)	Ouder Peter			
	1	2	3	4
1. Hij toonde zich op zijn gemak				3
2. Hij was onder de indruk van de dieren			1	2
3. Hij sprak positief over de boer (respect)				3
4. Hij gaf de indruk zin te hebben in het werk op de boerderij				3
5. Hij toonde meer waardering voor de boerderij als leef-en werkomgeving			2	1
6. Hij gaf aan dat de boerderij anders was dan hij gedacht had			1	2
7. Hij gaf aan sommige dingen niet zo te zien zitten	2		1	
8. Hij toonde grotere bereidheid iets nieuws te proberen				3
9. Hij vernam verschil in beleving tussen kinderen			3	
10. Hij voelde zich prettig op de boerderij				3

Ouder Bart			
1	2	3	4
			3
			3
			3
			3
			3
			1
			3
			1
			3

Ouder Koen			
1	2	3	4
			2
			2
		1	1
1			
			1

Ouder Leen			
1	2	3	4
			3
			3
			3
			3
		2	
1	1	1	
	2	1	
	2		
1		1	
			3

4.2.5. Uitspraken van de ouders

Wat er gezegd is in het kader van de kanjerregels. De cijfers geven aan over welk werkbezoek het gaat. (zie ook bijlage 10)

kanjerregels	Ouder Peter	Ouder Bart	Ouder Koen	Ouder Leen
We vertrouwen elkaar	1. Hij kwam vrolijker en blijer thuis dan normaal; 3. Vertrouwt Bart nu wel; Koen nog niet.	1. Hij weigert iets te vertellen	1. Koen vond boer aardig; hart voor de dieren	1. Lol met hogedrukspuit; boer vond het blijkbaar oké 2. Is aan grote hond gewend. 4. Racco is eerst soms wild, maar al gauw dikke maatjes samen Lammetje een naam gegeven → Pino 6. Zitgrasmaaier → rijden /inparkeren; heel stoer
We helpen elkaar	6. Hij had zich erg nuttig gevoeld			

We respecteren elkaar (We lachen elkaar niet uit)	1. Hij vindt het erg vervelend dat Koen hem met woorden kleineert. Vindt boer heel erg aardig 2. Hoorde zijn naam toen Koen in de auto zat te smoezen 4. Koen had gescholden en geschopt	1. Na boerderijbezoek gespeeld met Koen: nieuw contact 2. 's Middags heeft Leen gespeeld: nieuw contact	1. Speelde voor het eerst met Bart. Samen lol om stomme "nerdgrapjes" van Peter 4. Speelt na afloop vaak met Bart (eerder nooit). Vaak lol om Peter (niet altijd op positieve manier) vanwege Peters domme grapjes; ze imiteren hem.	1. Moest erg lachen om Bart, waardoor Bart moeilijk kan stoppen.
We werken samen (Je speelt niet de baas)	1. 2. 3. samenwerken met Leen gaat heel leuk 4. Samenwerken met Koen is minder leuk.			3. Peter zei dat hij het leuk vond om met Leen samen te werken.
Ik kom voor mezelf op (Je doet niet zielig)	1. Hij durft het niet goed 2. Hij heeft gezegd dat hij het smoezen niet leuk vond 4. Hij durfde zijn boosheid niet te laten merken.	6. Hij vond het niet leuk en zielig dat hij kippen bij de poot moest vastpakken.		2. Kleine strubbeling gehad over dragen van emmers, maar:...dan draag ik de emmer zelf wel.

4.2.6. Indruk van de leerkrachten.

Op maandag lieten de leerkrachten de jongens vertellen over hun boerderijervaringen. Toen er aanvankelijk veel inhoudelijk werd verteld, vroeg ik de leerkrachten iets meer door te vragen op de kanjerregels. (zie ook bijlage 11).

De cijfers geven weer om welk werkbezoek het gaat.

kanjerregels	leerkracht groep 7	leerkracht groep 8
We vertrouwen elkaar	1. Bart vertelt enthousiast 4. Bart heeft zijn hart verloren op de boerderij; hij vertelt staande en druk gesticulerend, iedereen geniet! Zijn altijd aanwezige rode petje is dan weg.	
We helpen elkaar		
We respecteren elkaar (We lachen elkaar niet uit)	1. Bart vertelt uitgebreid (zonder rode pet...); bleef heerlijk zichzelf. Peter zag dat je met een witte pet blijkbaar veel meer aandacht en tijd krijgt. 5. Een fijne gevarieerde middag zonder strubbelingen	3. Boer erg aardig, geeft duidelijke opdrachten. Koen vindt Peter wel erg grappig: hij zegt steeds 'koekie koekie' als ze gaan drinken.
We werken samen (Je speelt niet de baas)	4. Leen werkte samen met Koen; zei dat het hem niet uitmaakte met wie hij samenwerkte, maar wilde hier duidelijk verder niet op ingaan. 5. Peter werkte goed samen met Koen. Bart vond samenwerken met Leen goed gaan.	3. Koen en Bart kunnen goed samenwerken; makkelijker dan met Leen. Volgens Koen zijn er geen 'duo's' waarin samenwerking minder verloopt. 4. Leen vond samenwerking met Bart eerst wel spannend, maar het ging goed.

		Koen vond het prima gaan met Peter. 5. Samenwerken ging vanzelf eerlijk om de beurt. Koen heeft met Peter gewerkt: ging op zich goed. 6. Volgens Leen was er geen sprake van samenwerken: je moet toch echt in je eentje zo'n kip vangen.
Ik kom voor mezelf op (Je doet niet zielig)	6. Bart vertelde dat hij een kip bij de poten moest pakken en vasthouden: dat vond hij eng. Keek ondertussen klas rond, om mening van anderen te peilen.	4. Bart probeerde Leen met volle emmers te laten lopen en zelf met de lege. Leen zei er wat op gezegd en met jouw hulp (geloof ik) was goed gekomen. Koen vond akkevietje met Peter niet veel voorstellen: beetje kinderachtig en vreemd. Peter lachte eerst en maakt thuis een probleem. Hij zat er niet mee.

4.2.7. Vergelijking van verwachtingen en bevindingen

	1	2	3	4
1. Het lijkt me leuk om op een boerderij mee te werken.			1	3
2. Ik denk dat ik me goed op mijn gemak voel op de boerderij.				4
3. Ik heb bewondering voor het werk van de boer.			1	3
4. Het werk van de boer vind ik vies.	1	2	1	
5. Ik hou van dieren.			1	3
6. Ik ben bang voor grote boerderijdieren.	3		1	
7. Ik denk dat ik goed kan samenwerken - met de boer			1	3
- met andere jongens			1	3
8. Als er eventueel problemen/ruzies komen, los ik die op door het uit te praten.			3	1
9. Er zijn veel dingen waar ik trots op ben.		1	1	2
10. De meeste dingen die ik doe, gaan goed.		1	1	2
11. Ik kan "nee" zeggen, als ik iets niet prettig vind.			1	3
12. Ik ben te vertrouwen.			2	2

	1	2	3	4
Het was leuk om op een boerderij mee te werken.				4
Ik voelde me goed op mijn gemak op de boerderij.			1	3
Ik heb bewondering voor het werk van de boer.			1	3
Het werk van de boer vind ik vies.	2	1	1	
Ik hou van dieren.			1	3
Ik was bang voor grote boerderijdieren.	2	1		1
Ik kon goed kan samenwerken - met de boer				4
- met andere jongens			2	2
Toen er problemen/ruzies waren, loste ik die op door het uit te praten.				2
Er waren veel dingen waar ik trots op ben.				4
De meeste dingen die ik deed, gingen goed.				4
Ik kon "nee" zeggen, als ik iets niet prettig vond.			2	
Ik was te vertrouwen.				4

13. Ik wil anderen vertrouwen				4
14. Ik kan helpen.				4
15. Ik houd respect voor de ander; ik lach de ander(en) niet uit.		1	1	2
16. Soms doe ik werk wat ik niet leuk vind: - thuis			1	3
- op school			1	3
17. Ik kan tegen kritiek.			2	2
18. Ik weet goed hoe ik kritiek mag geven (respect)		1		3

Ik kon anderen vertrouwen.			1	3
Ik kon helpen.				4
Ik hield respect voor de ander; ik lachte de ander(en) niet uit.				4
Soms deed ik werk wat ik niet leuk vind: - thuis		1		3
- op school			1	3
Ik kon tegen kritiek.		1	1	2
Ik wist goed hoe ik kritiek mocht geven (respect)				4

4.2.8. Eindevaluatie jongens

(bijlage 12)

1.Mening over dit project

Heel leuk / erg leuk / heeeel leuk / leuk

(echt boeren werk / dieren eten of drinken geven+ trekker / veel beter dan school / nog nooit meegemaakt)

2. Welk cijfer krijgt het

10: ik wou gewoon het hele schooljaar dit hebben

8,5: dingen die leuk waren waren heel leuk; dingen die niet leuk waren, vond ik echt niet leuk.

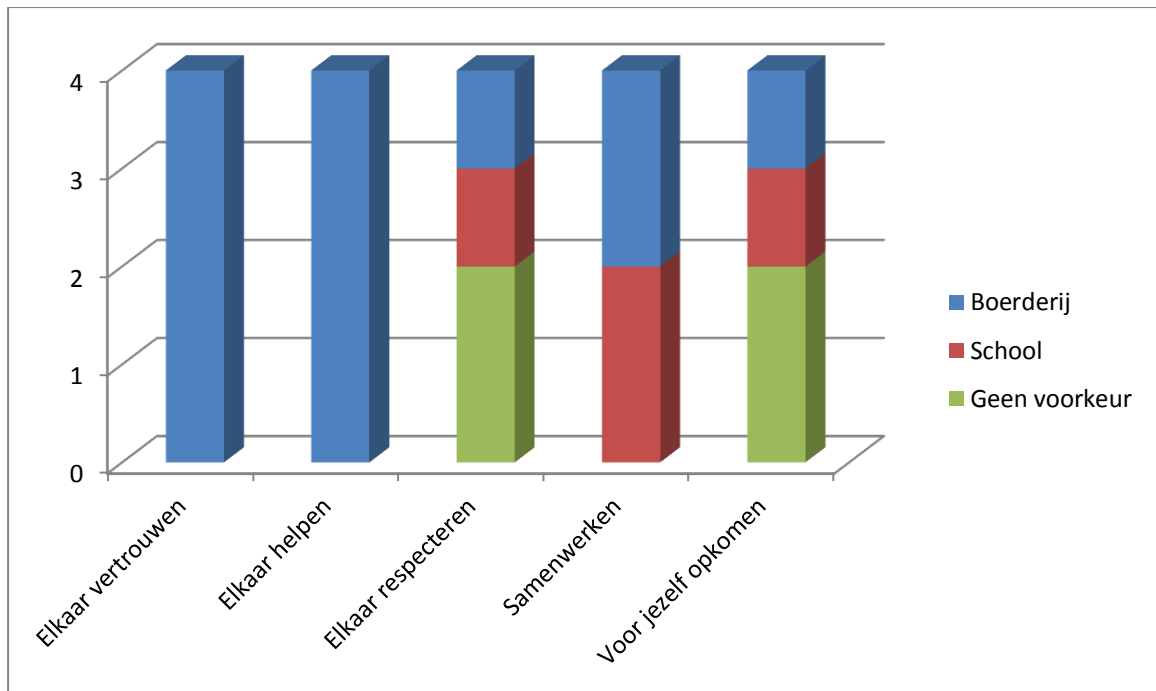
10: niks saai

10: heel leuk en gezellig

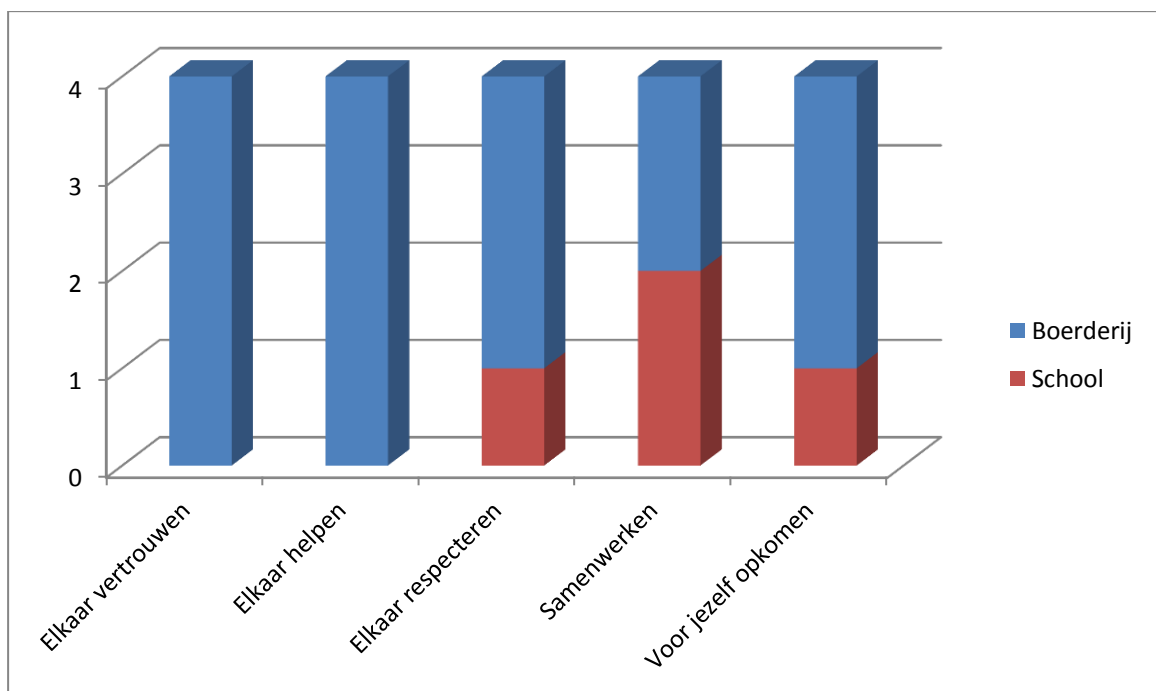
3. Het belangrijkste wat geleerd is

samenwerken is belangrijk / lammetjes melk geven en kippen bij de poot pakken / het spitte / dat dieren geen ziel hebben

4. Waar je de vijf kanjerregels het best kunt leren

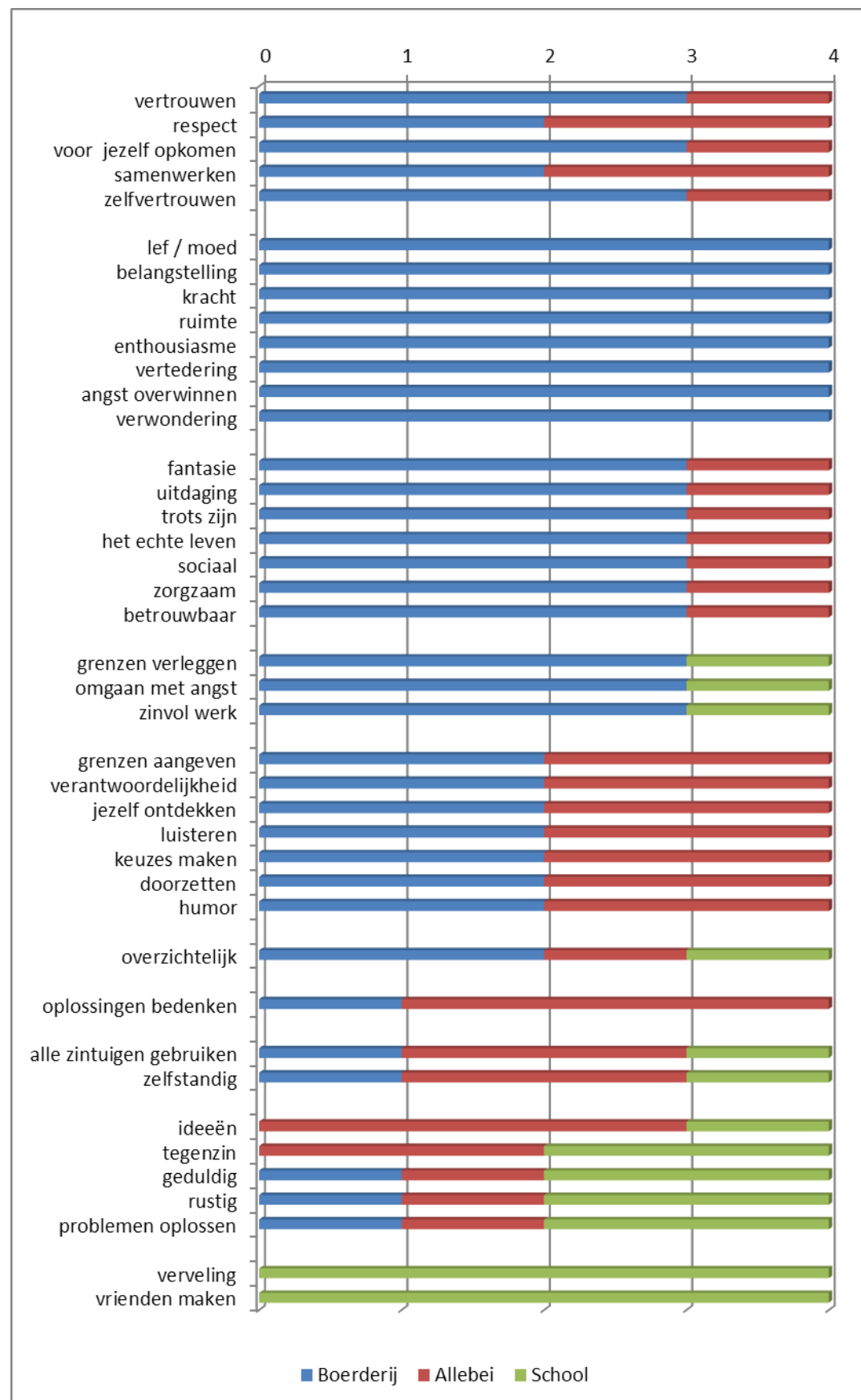
Figuur 1: Vier jongens kiezen plek om kanjerregels te leren (eindevaluatie)

Figuur 2: Vier jongens kiezen plek om kanjerregels te leren (bevindingen achteraf)

Omdat reflecteren moeilijk blijkt te zijn voor kinderen van 10 tot 12 jaar, heb ik op twee momenten na de werkbezoeken de jongens de vraag voorgelegd waar je het best de kanjerregels kunt leren. Daaruit is duidelijk geworden dat, waar eerst gezegd is “maakt niet uit / geen voorkeur”, dat veranderd is in “Boerderij”.

5. Waar deze woorden het best bij passen (school, boerderij of allebei)

Figuur 3: Vier jongens geven woorden een plek

4.2.9. Evaluatie Ouders

	Ouders Peter	Ouders Bart	Ouders Koen	Ouders Leen
1. Gedrag bij thuiskomst anders?	Ja, opgewekt	Rustiger, minder gestrest en luidruchtig (moe, zei weinig)	Enthousiaster, meer verhalen te vertellen	Ja, meer te vertellen
2a Vertrouwen in eigen kunnen gegroeid?	Ik denk het wel (trots vertellen)	Ja, (dieren verzorgen en op grasmaaier!)	Nee; had al wat ervaring op boerderij.	Nee
2b Vertrouwen in boer gegroeid?	Vond boer direct al aardig; vertelde dat steeds weer	Ja, hij wist alles	Ja, moest boer eerst even leren kennen.	Ja, boer had vertrouwen in hun.
2c Vertrouwen in klasgenoten gegroeid?	Ja,: heel langzaam een beetje gegroeid	Ja; niets negatiefs gezegd over anderen	Geen idee	Opgemerkt dat Bart ook wel eens bang is
3. Tevreden gevoel/trots?	Ja zeker	Vertelde eerst niets, later onder de indruk van lammetjes	Ja, merkbaar aan enthousiaste verhalen	Ja, het trekker rijden; lastig om te zeggen dat je trots bent.

4. Verteld te hebben geholpen?	Ja, met de varkens	Samen mest scheppen.	Ja, emmer met biks vullen.	Met samenwerken help je elkaar.
5. Verteld te hebben geholpen op school?	Nu ik het vraag, nooit uit zichzelf	Nee	Nee	Vertelt het niet zo snel
6. Thuis respectloos gesproken over boer/ jongen?	Niet over boer(derijwerk); soms over Koen	Nee	Met Bart soms respectloos over Peter (lachen om 'flauwe' grapjes)	Nee
7. Goed kunnen samenwerken?	Eerste vier keer moeite met Koen; na gesprek beter	Ja	Ja	Met Bart (druk) was het moeilijkst.
8. Voor zichzelf opgekomen?	Vindt het moeilijk; zegt het wel	-	Nee	Ja met Bart; de emmer dragen
9. Met kritiek omgaan?	Moeilijk (wordt beter)	Lastig, snel weerwoord.	Ja	Ligt aan manier waarop
10. Was iets eng?	Grote hond was spannend	aannemen van kippen die op kop hingen / spartelden	Nee	Eerst de hond. Het bokken van schaap

11. Inschatten: was zoon te vertrouwen?	helemaal te vertrouwen.	meestal te vertrouwen (duidelijk in wil)	Waarschijnlijk niet helemaal te vertrouwen Peter	te vertrouwen
12. Invloed cameravrouw?	Nee	Nee	Nee	Nee
13. Invloed mijn aanwezigheid?	Denk het niet	Jouw enthousiasme zal zeker hebben meegewerkt!	geen idee	Soms, meestal niet.
14. Invloed aanwezigheid boer?	Zo aardig, kan positief gewerkt hebben	-	geen idee	Nee, alleen maar leuk
15. Gemerkt als boer boos was?	Nee	Nee	Nee	Nee
16. Betekenis werkbezoeken?	Hele fijne afsluiting van schoolweek. Voorbij, helaas	Positief, hoefde niet naar crea.	Enorm genoten: keek er erg naar uit	Leuk, wil er graag weer heen
17. Cijfer voor dit project?	8 (samenwerken!)	10 (natuur-schepping, DOEN- veel energie, werk afmaken en samenwerken)	10 (fysiek inzetten voor dieren/natuur, doorzetten samenwerken)	10 (zorg voor dier, verantwoordelijkheid, samenwerken)

4.2.10. Samenvatting

Paragraaf 4.2.1 vormt in zijn geheel het antwoord op mijn vierde deelvraag:

‘Wat zie ik op de boerderij aan sociaal gedrag van de leerlingen?’

De paragrafen 4.2.3 - 4.2.9 geven antwoord op de vijfde deelvraag: ***‘Wat geven kinderen terug over de boerderijervaring’***. Per kanjerregel kan ik dat zo samenvatten:

ELKAAR VERTROUWEN

De jongens leerden een onbekende boer kennen; er groeide vertrouwen over en weer. Vertrouwen van de boer en mij was van grote waarde voor de groei van hun eigen vertrouwen. Ze leerden ook elkaar anders en beter kennen; er ontstonden nieuwe vormen van contact.

Peter zag eerst Bart niet zo zitten, maar dat bleek mee te vallen en het verliep daarna goed. Andersom was er gelijk vertrouwen.

Soms vond Peter het zelf moeilijk om te vertrouwen te zijn.

Vervolgens zag hij Koen niet zo zitten: hij wist niet wat hij aan hem had. Toen Koen geen duidelijk signaal van Peter kreeg dat hij iets niet leuk vond (maar er wel om lachte) ging Koen door; maar thuis klaagde Peter. Na een gesprek hierover ging het beter, maar bleef Peter op zijn hoede. Na de werkbezoeken vroeg zijn moeder er steeds naar. Volgens haar is zijn vertrouwen heel langzaam een beetje gegroeid. Peter sprak zijn vertrouwen uit naar Leen.

In contact met dieren was er ook sprake vertrouwen, vice versa. De hond kreeg hun vertrouwen, maar ook andere dieren.

Op school vertelde Bart heel enthousiast over zijn ervaringen en dat terwijl hij, in tegenstelling tot zijn gewoonte, helemaal zichzelf bleef. Peter zag dat je dan dus meer tijd en positieve aandacht krijgt.

Twee jongens zijn volgens hun ouders gegroeid in hun zelfvertrouwen.

ELKAAR HELPEN

De leerlingen hebben de boer geholpen; het was nuttig werk. Daarbij gaven ze elkaar gevraagd en ongevraagd hulp en commentaar. De bereidheid om te helpen was groot.

Als ze even iets niet wisten vroegen ze het aan de boer of aan mij. Thuis en op school werd er positief over ‘helpen op de boerderij’ gesproken.

ELKAAR RESPECTEREN

De jongens toonden veel respect voor de boer en zijn werk. Ze gingen zorgvuldig met zijn materialen om.

Het was moeilijk om de boer uit te laten praten; naar zijn hele instructie te luisteren. Ze respecteerden zijn correcties en aanwijzingen (twee uitzonderingen). De jongens leerden van mij dat ze de boer een hand moesten geven en aankijken bij aankomst en vertrek en hun schoenen en laarzen netjes neer te zetten.

Onderling was er veel positief contact: ze informeerden naar elkaar, hielpen elkaar, geven aanwijzingen en tips. Ze vielen ook elkaar veel in de rede. Ze accepteerden elkaars gedrag en gaven grenzen aan (Peter onvoldoende). Bij Koen werd thuis (samen met Bart) niet altijd respectvol over Peter gesproken en om hem gelachen (blijkt uit par. 4.2.5 en 4.2.9) Twee leerlingen waren over iedereen positief.

Peter had moeite om Koen helemaal te respecteren (andersom niet); het ging wel beter toen ze samen moesten werken, maar hij hield zijn reserves. Op het formulier achteraf gaf hij aan respect te hebben gehad.

Als iemand de taak kreeg die niemand wilde doen, werd hij niet uitgelachen. Ook niet als iemand iets niet durfde.

De kinderen gingen respectvol met de dieren om.

SAMENWERKEN (ZONDER DE BAAS TE SPELEN)

Er werd veel samengewerkt en op elkaar afgestemd: voorstellen gedaan en plannen gemaakt. Meningsverschillen werden pratend bijgelegd. Ze hielden elkaar bij het werk en op een heel natuurlijke manier losten de jongens elkaar af. Zware klussen werden samen gedaan.

Twee jongens hadden duidelijk voorkeuren met wie ze het liefst samenwerkten, maar ze ontdekten dat het met een ander ook ging (ook al gaf Peter aan niet zo goed met Koen op te kunnen schieten).
Niemand speelde de baas en ze konden goed met de boer samenwerken.
De ouders gaven aan het moeten samenwerken belangrijk te vinden.
Uit de formulieren blijkt dat de jongens niet doorhebben, hoeveel er samengewerkt is.

VOOR JEZELF OPKOMEN (NIET ZIELIG DOEN)

De leerlingen gaven duidelijk aan of ze een activiteit leuk vonden of niet, maar accepteerden de opdracht. Ze gaven hun grenzen aan en ook als ze iets vies vonden of eng. Ze zeiden ook als ze vinden weer aan de beurt te zijn.
Bij twee jongens was voor jezelf opkomen niet nodig.
Peter kwam niet goed voor zichzelf op, was onduidelijk in zijn reactie (vervelend vinden en toch lachen) en klaagde thuis.
Leen kwam voor zichzelf op, maar hield de eer aan zichzelf (deed niet zielig en droeg zelf de emmer).
Bart gaf tot drie keer toe aan een kip niet vast te willen houden, toch moest het van de boer.

5. CONCLUSIE, DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

Het doel in dit onderzoek was om te ontdekken of kinderen met externaliserend gedrag ook aan doelen van de Kanjertraining (kunnen) werken, als ze op een boerderij bezig zijn.

Het doel blijft hetzelfde: bevorderen van het welbevinden van het kind (par. 2.3.1).

Vier jongens met ADHD in de leeftijd van tien tot twaalf jaar, hebben zes dagdelen op een boerderij gewerkt. Van hun bevindingen hebben zij, hun ouders en hun leerkrachten verslag gegeven.

Uit de observaties en de evaluaties blijkt dat het mogelijk om in een boerderijsetting te werken aan de 'kanjerregels': elkaar vertrouwen, elkaar helpen, elkaar respecteren, samenwerken en voor jezelf opkomen. Er blijken veel aanknopingspunten te zijn in deze realistische context.

Duidelijk is geworden dat als kinderen met ADHD de kans krijgen in een ruime natuurrijke omgeving, meer met hun lichaam te DOEN, hun kwaliteiten sterker naar voren komen dan hun beperkingen. De omgeving beïnvloedt duidelijk het gedrag van deze kinderen (Baltussen, 2001).

Natuur is voor kinderen vooral een uitdaging tot handelen (Both, 2009b). Voor hen is handelen makkelijker dan zitten luisteren (Van Lieshout, 2009).

Met groot enthousiasme en doorzettingsvermogen gingen ze de boer en elkaar **helpen**. Ook al was de opdracht niet altijd even leuk, het was nuttig en gevarieerd werk: de boer en de dieren waren na afloop tevreden. De jongens toonden **respect** voor de boer en zijn dieren. Dat zag ik aan hun houding en manier van omgang.

Ze vertrouwden de boer al snel, leerden dieren en elkaar te **vertrouwen** en sommigen merkten dat ze het soms moeilijk vonden. Ze ontdekten mogelijkheden en vaardigheden bij zichzelf en anderen, evenals grenzen.

Niet voor iedereen is het vanzelfsprekend om **voor zichzelf op te komen**, want het is niet stoer om te zeggen dat je iets niet durft. Dat betekende voor de ander dat hij hem daar niet om gaat uitlachen, ook niet als iemand iets niet kan.

Doordat de meeste opdrachten in tweetallen moesten worden uitgevoerd, werd er een groot beroep gedaan op **samenwerken**, overleggen, respecteren van verschillen, plannen maken, taken verdelen, accepteren, kritiek geven en ontvangen. Ik heb daar mooie voorbeelden van gezien. Door die te waarderen wordt dat gedrag beloond en daarmee de kans op verdere ontwikkeling vergroot.

Uit de grafieken blijkt dat de jongens niet inzagen dat ze daar zoveel mee te maken hebben gehad op de boerderij.

Andere voorbeelden toonden dat de jongens nog veel te leren hebben over sociaal gedrag en inzicht moeten krijgen wat de effecten van hun gedrag is. 'Hoe neem je jezelf en de ander serieus'.

Dat is wat met voor ogen gehouden wordt met oplossingsgericht onderwijs: het scheppen van een context waarin de ander aangemoedigd wordt om zijn eigen krachtbronnen te gebruiken (Cauffman, Santman, Schouws & Van Dijk, 2009, p.113).

Dus ook een passende context voor de 'drukke' kinderen. Ze mogen sociale vaardigheden leren in een context die meer aansluit bij hun mogelijkheden en rekening houdt met hun beperking. Door ze samen bezig te laten zijn in een niet-schoolse omgeving, leren ze in en van de praktijk en kunnen daar door waarderingen, confrontaties en aanwijzingen sociale vaardigheden leren.

Daarnaast is de potentiële meerwaarde opgemerkt van de boerderijcontext boven de schoolsituatie; de 'theorie' (par. 2.4) werd zichtbaar in de 'praktijk'. Wat kunnen 'drukke' kinderen stil zijn, wanneer ze een lammetje vasthouden of als een kip op hun laars staat. Ze toonden grote concentratie, bijvoorbeeld met spinaziezaad zaaien, het werken met de hogedrukspuit, dieren voeren en tractortje rijden (Baltussen, 2001; Van Lieshout, 2009).

Aan de andere kant konden ze hun energie laten stromen door fysiek werk en voldoende bewegingsruimte (Jeninga, 2004).

Merkbaar was hun verbijstering bij dode dieren en verwondering bij lammetjes en kalfjes of over wat de boer over de kip vertelde. De jongens toonden emotionele verbondenheid met een lammetje dat verzwakt was en doodging en met het leren vertrouwen van de hond. Ze gaven zorg aan de dieren en

namen initiatieven: ze dekten het lammetje toe met hooi en plaatsten hooibalen om de tocht te verminderen. Hun vermogen om probleemoplossend te denken werd gestimuleerd. Ze kregen te maken met zelfdiscipline en doorzettingsvermogen als ze stank ervoeren of geen zin meer hadden: het werk moest gedaan worden. Dieren hebben zorg nodig: ze toonden verantwoordelijkheid.

Ze leerden met angst om te gaan en daarin grenzen te verleggen. Ze ervoeren het spanningsveld tussen veiligheid en risico's durven nemen. Het samen beleven gaf plezier, nodigde uit tot fantaseren en creativiteit. Ze leerden elkaar anders kennen en namen een andere rol aan.

Discussie.

De looptijd van dit onderzoek was kort. Elk dagdeel bevatte minimaal één nieuwe opdracht. Mogelijk zouden de jongens minder enthousiast kunnen zijn wanneer opdrachten zich herhalen; als het nieuwe eraf is, is de uitdaging minder groot? Of als we een minder geschikte boer hadden getroffen of als het weer minder goed was? Het voorjaar was een bijzonder mooi seizoen om bij de boer te werken. Onbekend is hoe het in andere seizoenen zou zijn verlopen.

Tijdens dit onderzoek werd het meest in tweetallen gewerkt; dat is overzichtelijk. Het is onbekend hoe de jongens zouden handelen in een grotere groep.

Voor een volgend onderzoek zou ik dit willen adviseren:

- Het optimaliseren van vragenlijsten, beperken tot onderdelen die er toe doen, waardoor de effectiviteit vergroot wordt
- Zorgen voor begripsverheldering zodat voor de kinderen duidelijk is wat beoogd wordt.
- Rekening houden met verschillen tussen kinderen zodat ook niet-praters toch informatie geven.
- Reflecteren is op deze leeftijd nog lastig; gebruik van foto- of filmmateriaal kan ondersteunend werken
- Alle betrokkenen (leerkrachten, ouders) instrueren hoe ze door kunnen vragen.

Aanbeveling met betrekking tot vorming van theorie.

Dit kleinschalig onderzoek is beperkt tot kinderen met ADHD en de doelen van de Kanjertraining. De waargenomen gedragingen en de waarde van een natuurlijke omgeving worden ook bevestigd door de ervaringen van Van Remmerswaal (2008) en van Schuler (2010).

Een herhaling op grote schaal zal nodig zijn, om mijn bevindingen kracht bij te zetten.

Verder zou er nog meer gericht onderzoek moeten komen naar de verhouding tussen medicijngebruik (Ritalin, Concerta, Strattera) en handelen in een natuurlijke omgeving.

Kan 'handelen in de natuur' medicijngebruik verminderen?

Onbekend is nog of een onderzoek met meisjes tot eenzelfde conclusie zal leiden.

En is een sociale vaardigheidstraining in een boerderijsetting voor kinderen met autisme aan te raden?

Aanbeveling met betrekking tot eigen praktijk.

Gezien de positieve reacties van de jongens die niet wilden stoppen en de enthousiaste reacties van de ouders verdient dit onderzoek een vervolg in de onderwijspraktijk. Mijn inziens zal het alle kinderen goed doen (par.2.4.1).

Het zou fantastisch zijn als in groep 7 en 8 een boerderijproject gestart gaat worden. In een natuurlijke omgeving, in 'het echte leven', kunnen ze ontdekken over welke sociale vaardigheden ze beschikken (benoemen wat goed gaat) en werken aan sociale vaardigheden die nog verder ontwikkeld moeten worden (mogelijkheden / alternatieven aanreiken en toepassen). Met gemaakte filmfragmenten kunnen (aan te leren) vaardigheden duidelijk nabesproken worden.

Daarvoor zou kleinschalig een 'boerderijprogramma sociale vaardigheden' opgezet kunnen worden.

Mogelijk zijn er voor anderen praktische bezwaren voor boerderijbezoek.

Deze bezwaren zijn te ondervangen:

1. Geen boerderij in de omgeving van de school

Mogelijke alternatieven zijn: een kinderboerderij, volkstuinen,

schooltuin, Staatsbosbeheer, in samenspraak met de gemeente helpen in de groenvoorziening.

2. Geen vervoer

Kondig tijdig data aan zodat ouders er rekening mee kunnen houden zorgen en bij toerbeurt kunnen rijden (maak het belang voor het kind duidelijk)

3. Geen overalls

Oude kleren zijn prima.

Een schooltuin verdient aanbeveling. Of bestaat er een mogelijkheid om een natuurlijke omgeving in de buurt te verzorgen? Het kan een stimulerend effect hebben op het concentratievermogen van kinderen (Both, 2005).

Nog mooier zou het zijn om (een deel van) het betegelde schoolplein in te richten tot natuurrijk schoolterrein, met bijvoorbeeld plantenborders, heggen en kleine-beestjestuinen (Van den Berg & De Hek, 2008, p.53)

De waarde van natuurrijk leren en het enthousiasme van de kinderen is de inspanning ervoor meer dan waard!

6. REFLECTIE

Omgeving

Wat me erg aansprak in de module 'De preventieve werking van natuur op gedrag van kinderen' heb ik toegepast in mijn eigen onderwijspraktijk en daarvan heb ik een eindrapportage beschreven.

Dit was voor mij een nieuwe situatie, met veel betrokkenen. Zowel het proces als het product van dit onderzoek was boven verwachting (par. 1.9). De leerlingen hebben meer geleerd dan ze zich bewust zijn (reflecteren was moeilijk voor hen), hebben elkaar anders leren kennen (par. 4.2.5), lieten ander gedrag zien in omgang met de dieren (par. 2.4.4.1) en pas in de woonkamer van de boer, als ze aan tafel de vragenlijst invulden, werd weer duidelijk dat ze ADHD hebben.

Het was geweldig om mee te maken dat de jongens en hun ouders zo enthousiast werden (zie hun cijfers par. 4.2.8 en 4.2.9). Dit is voor een groot deel te danken aan de persoonlijkheid van de boer.

Sophie Sliepen heeft me begeleid en tips gegeven; Kees Both heeft als mij critical friend van commentaar voorzien. Het was goed om als studenten elkaar kritisch te volgen en te helpen, binnen de LOL-groep.

Gedrag

Eerst heb ik dit onderwerp, wat me bleef boeien, grondig theoretisch verkend. Toch bleef ik met twee vragen zitten:

- 1 Er zijn kinderen die niets met dieren hebben en niets met dieren willen doen; hoe moeten zij begeleid worden?
- 2 Kan handelend bezig zijn in de natuur medicatie (Strattera, Ritalin, Concerta) verminderen / vervangen? *“De effecten van de gangbare symptoombehandelingen – medicijnen als Ritalin en gedragstherapie – zijn niet groot en de medicijnen hebben bovendien ongewenste neveneffecten. De resultaten bevestigen dat een dagelijkse portie groen een effectief middel kan zijn voor kinderen met extreme aandachtsproblemen, zonder daarbij andere middelen af te wijzen”* (Studulski en Both, 2009)

Na het lezen over de waarde van een natuurrijke omgeving voor het gedrag van kinderen, heb ik een plan bedacht om sociale vaardigheidslessen uit de traditionele setting (klaslokaal) te halen en in een boerderijsetting te plaatsen.

Mijn inziens is dat een oplossingsgerichte benadering voor kinderen met ADHD en een onderdeel van passend onderwijs.

Drie negatief gestelde kanjerregels heb ik positief geformuleerd (in het kader van oplossingsgericht werken: wat wil ik zien?)

Voor vormgeving en uitvoering van dit plan was veel overleg nodig.

Tijdens dit onderzoek liep ik observerend en waardierend rond. Alleen waar nodig (in verband met veiligheid, zorg voor de dieren of na klacht van een moeder) greep ik in met oplossingsgerichte gesprekjes.

Ik had te maken met 'vertrouwen' op twee niveaus: vertrouwen in de kinderen als onmisbare pedagogische voorwaarde voor het ontwikkelen van vertrouwen bij de kinderen! ("Ik vertrouw erop dat het je vandaag nog gaat lukken!").

Naar aanleiding van de 'Tussenevaluatie' heb ik jongens met iemand samen laten werken met wie ze het niet zo zagen zitten, om ervan te kunnen leren.

Bekwaamheden

In mijn eerste POP schreef ik dat ik objectief wilde kunnen observeren.

Door de module 'Normatief concept' leerde ik dat waarnemingen altijd subjectief zijn: vanuit je eigen kader. Ik legde me toe op het verschil tussen feitelijke waarneming en interpretatie en heb dit geïntegreerd in mijn observaties. Door nauwkeurige beschrijvingen heb ik interpretaties willen minimaliseren.

Door dit onderzoek ben ik competentier geworden in ontwikkelen: van idee naar praktijk en van meetinstrumenten. Ik heb geleerd een onderzoekende houding aan te nemen en af te wachten.

Verder heb ik geleerd een rapportage te schrijven, met een duidelijke structuur. Ik werd gedwongen het geheel beknopter te schrijven.

Ik zie het belang van een goed contact met ouders en handel ernaar.

Mede door de oplossingsgerichte benadering, ben ik (nog) meer in mogelijkheden gaan denken.

Ook als ik te maken had met tegenslagen; als ik moest wachten op reacties van leerkrachten, ouders, critical friend en als mijn mailtjes onbeantwoord bleven. Heel vervelend vond ik dat mijn verzonden conceptversie niet aangekomen was en er niet over gesproken kon worden.

Overtuiging

Ik ben ervan overtuigd dat wanneer je als leerkracht kijkt wat de onderwijsbehoefte van een leerling is en daar naar durft te handelen, je een wereld van verschil kunt maken voor die leerling. De symptomen zijn immers contextgebonden; kinderen met ADHD kunnen minder probleemgedrag vertonen in specifieke situaties (Van Lieshout, 2009). Ik hoefde haast niet te waarschuwen!

Druk geen stempels, maar zie het kind achter het gedrag: Wat heeft dat van jou als leerkracht nodig? Aanpassingen kunnen klein zijn, maar ook groot. Het is de inspanning meer dan waard!

Ik heb de potentiële meerwaarde van een natuurlijke omgeving met eigen ogen mogen zien.

Identiteit

Elk kind is uniek en heeft recht op autonomie, relatie en competentie.

Mijn professionele rol als leerkracht en als gedragsspecialist is te achterhalen wat er onder het topje van de (gedrags)berg zit aan behoeften, gedachten en gevoelens (doen-voelen-denken). Het kind stelt met zijn gedrag een vraag. Aan ons de taak om die vraag te horen en een passend antwoord te geven, denkend vanuit mogelijkheden.

Betrokkenheid

Ik voel me betrokken op de natuur als Gods wonderlijke schepping.

We leven van de natuur, maar veel mensen zijn ervan vervreemd en gaan op in het consumeren en carrière maken. *“In plaats van het propageren van onderwijs als de weg naar een hogere economische status, moeten wij ons richten op onderwijs als weg tot wijsheid (...) en 'succes' bespreken in termen van liefhebbende relaties, van groei in individuele capaciteiten, van blijvend*

plezier in verschillende soorten waardevolle beroepen, van bevredigende relaties met levende wezens en de aarde zelf". (Noddings, 1992).

Ik voel me betrokken bij leerlingen met een speciale onderwijsbehoefte.

7. DANKWOORD

Bij mijn onderzoek is een groot aantal mensen betrokken. Hen wil ik bedanken.

Allereerst wil ik mijn begeleidster Mevrouw Sliepen, van Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, bedanken voor haar begeleiding en het meedenken in het proces. Zij heeft het onderzoek richting gegeven en als het even moeilijk was, heeft zij er alles aan gedaan om me te helpen. Op de tweede plaats bedank ik de kinderen en hun ouders die deel hebben genomen aan dit project en de Management Team voor de goedkeuring ervan. De leerkrachten van de jongens wil ik ook bedanken voor het meewerken. En mijn collega voor de objectiviteitsmelting.

Mijn grote dank gaat uit naar de boer: zijn medewerking, vertrouwen, positieve aandacht, geduld en duidelijkheid waren van doorslaggevende waarde. Een hartelijke dank voor de cameravrouw; zij heeft uren gefilmd en bovendien de voorkant vormgegeven.

Veel dank aan Kees Both, die als 'critical friend', ondanks zijn overvolle agenda, nog tijd voor mijn onderzoeksrapport vrijmaakte! Heel bijzonder dat Kees, die landelijke bekendheid geniet op het gebied van natuurrijk leren, mij heeft willen begeleiden.

En heel belangrijk: mijn man, die me (op computergebied) steeds gesteund heeft en onze kinderen; bedankt dat jullie zoveel geduld hadden en naar mijn enthousiaste verhalen en tegenslagen wilden luisteren.

Zonder deze mensen had ik mijn onderzoek niet kunnen doen!

Nogmaals: Bedankt!

Henriëtte
Juf de Gelder
mama

Literatuurlijst

Natuur en gezondheid: Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden. (2004). Den Haag: Gezondheidsraad.

Jeninga, J.S. (2004). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen.* HBuitgevers.

Ruimte voor jeugd en natuur. (januari 01, 2006). *Vng Magazine : Weekblad Van De Vereniging Van Nederlandse Gemeenten*, 60, 8, 8.

American Psychiatric Association., & American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR.* Washington, DC: American Psychiatric Association.

Baard, M., & Elst, D. (2008). *Ongewild lastig: Inzicht in veelvoorkomende (ontwikkelings)stoornissen bij kinderen.* Huizen: Pica.

Baltussen, M. (2001). *Kinderen met speciale rechten: Omgaan met ADHD op school.* 's-Hertogenbosch: Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC).

Barkley, R. A. (1995). *Taking charge of ADHD: The complete, authoritative guide for parents.* New York: Guilford Press.

Barkley, R. A. (1997). *ADHD and the nature of self-control.* New York: Guilford Press.

Beets-Kessens, A. (2003). *Gedrag begrijpen.* Antwerpen: Garant.

Berg, A. E., & Hek, E. de (2008). *Groene kansen voor de jeugd: Stand van zaken onderzoek jeugd, natuur, gezondheid.* Wageningen, Alterra.
Geraadpleegd op 15 februari 2011 via
<http://content.alterra.wur.nl/webdocs/internet/corporate/prodpubl/boekjesbrochures/GroenekansenJeugd.pdf>

- Boerman, R., & Ebskamp, J. (2005). *Een waardevolle leraar: Praktische ethiek voor het basisonderwijs*. Baarn: HBUitgevers.
- Both, K. (2004) *Ruimte voor de jeugd en voor de natuur. Een notitie ten behoeve van het netwerk 'Ruimte voor de Jeugd'*. Geraadpleegd op 5 februari 2011. via <http://www.springzaad.nl/literatuur.php>.
- Both, K. (2005a), *Aarde-kinderen*. In: *De Wereld van het Jonge Kind*, jaargang 33 (2), 55-58
- Both, K. (2005b). *De buitenklas*. JSW, jaargang 89, 6-8.
- Both, K. (2007) *Naar een groene pedagogiek*. Geraadpleegd op 5 februari 2011. via http://www.jenaplan.nl/cms/upload/docs/groene_pedagogiek.pdf
- Both, K. (2009a). *Aardekinderen*. Tekst voor studiemiddag van de Koninklijke Nederlandse Bosbouw Vereniging, Putten, 17 april 2009
- Both, K. (2009b) *Natuur als bondgenoot bij zorgverbreding*, geraadpleegd op 7 december 2010, via www.hetlaatstekindinhetsbos.nl
- California., & American Institutes for Research. (2005). *Effects of outdoor education programs for children in California*. Palo Alto, CA: American Institutes for Research.
- Cauffman, L., Dijk, D. J., Santman, M., & Schouws, N. (2009). *Handboek oplossingsgericht werken in het onderwijs*. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Charles, C. (2007). *Annotated Bibliography* Geraadpleegd op 02 maart 2011. Via

http://www.peecworks.org/PEEC/PEEC_Research/0227FAB8-007EA7AB.0/Charles%202007%20C&NNRsrchVol_01.pdf

Chawla, L. (2006). *Learning to love the natural world enough to protect it.*

Barn Geraadpleegd op 01 januari 2011 via:

http://www.childrenandnature.org/downloads/Chawla_LearningtoLove.pdf

Durrant, M., & Kienhuis, J. (2001). *Creatieve oplossingen bij gedragsproblemen op school.* Leuven: Garant.

Freudenthal, S. & Keyl, B (2004), *De remediërende functie van de rijke leeromgeving in en om de school.* In: Mensen-kinderen, jaargang 19 (3), p. 26-28

Gezondheidsraad. (2006). *Stille gebieden en gezondheid.* Den Haag: Gezondheidsraad. Geraadpleegd op 8 maart 2011 via <http://www.gezondheidsraad.nl/sites/default/files/2006@12Npdf.pdf>

Harinck, F. J. H. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek.* Antwerpen: Garant.

Haubenhofer, D., Hassink, J., & Kragt, I. (2008). *Inventarisatie jeugdboerderijen.* Wageningen: Plant Research International.

Honos-Webb, L., & Drunen, J. (2008). *De gave van ADHD: Verander de zwakke punten van je kind in sterke punten.* Katwijk: Panta Rhei.

Hoopmann, K., & Uitgeverij Pica (Huizen). (2009). *Alle honden hebben ADHD.* Huizen: Pica.

Horst, W., & Voorden, E. A. (1978). *Natuur en kind: Ideeën voor een "groene" opvoeding.* Den Haag: Omniboek.

Janssens, H. (1996). *Gedrags- en werkhoudingsproblemen en zorgverbreding.*

Eindhoven: Son Opleidingen.

Jeninga, J. (2000). *Zit nu eens even stil: Kinderen met ADHD*. Amersfoort: CPS.

Jeninga, J. (2005). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen: Praktijkboek voor het primair onderwijs*. Baarn: HBuitgevers.

Kahn, P. H., & Kellert, S. R. (2002). *Children and nature: Psychological, sociocultural, and evolutionary investigations*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Kellert, S. R. (2005). *Building for life: Designing and understanding the human-nature connection*. Washington, DC: Island Press.

Geraadpleegd op 01-03-2011 via

http://www.childrenandnature.org/uploads/Kellert_BuildingforLife.pdf

Kellert, S. R., & Wilson, E. O. (1993). *The Biophilia hypothesis*. Washington, D.C: Island Press.

Kunzli, Bertschy, de Haan, Plesse (2009): *Toekomst maken door leren voor duurzame ontwikkeling*. Transfer 21. Geraadpleegd op 03 maart 2011: via

http://www.senternovem.nl/mmfiles/T21_didaktik_nl_090224_2_tcm24-295526.pdf

Kuo, F. E., & Taylor, A. F. (January 01, 2004). A Potential Natural Treatment for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: Evidence from a National Study. *American Journal of Public Health*, 94, 1580-1586.

Kuo, F. E., & National Recreation and Park Association. (2010). *Parks and other green environments: Essential components of a healthy human habitat: executive summary*. Ashburn, VA: National Recreation and

Park Association.

- Lieshout, T. van (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. (2de herziene druk) Houten/Diegem: Bohn Stafleu & van Loghum.
- Louv, R., Verheij, C., & Verboom, J. (2007). *Het laatste kind in het bos: Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*. Utrecht: Van Arkel.
- Minderhoud, L., Sliepen, S.(2009).Spelen in de natuur. Uitdaging vol risico. *De wereld van het jonge kind* nr.1, sept., 24-26.
- Myers, G., & Myers, G. (2007). *The significance of children and animals: Social development and our connections to other species*. West Lafayette, Ind: Purdue University Press.
- Noddings, N. (1992). *The challenge to care in schools: An alternative approach to education*. New York: Teachers College Press.
- Remmerswaal, A. (2008). *Kalf, maïs, boer: Hoe ervaren kinderen de boerderijschool?*. S.l: s.n.
- Rodrigues, P. R., & RVTekst. (2005). *Stuiterend door het leven?: Alles over ADHD: van diagnose tot behandeling*. Wormer: Inmerc.
- Peters, S. (2009), *'Het leukst vond ik de koe een kusje geven!'* Praktijkonderzoek, Arnhem: Pabo Arnhem.
- Schuler, I. D. (2010). *De boerderij als ontwikkelomgeving: Kinderen uit speciaal basisonderwijs werken mee: werkt de boerderij voor de kinderen?*. Wageningen: Wageningen UR, Plant Research International.

- Sollart, K., Vreke, J., & Custers, M. H. G. (2009). *Groene kaart voor NME: Een handreiking voor het inzetten op succesvolle natuur- en milieueducatie*. Wageningen: Alterra.
- Studulski, F., Both, K. (2009). *De brede school en groene speelruimte. Een korte handreiking t.g.v. Landelijke Conferentie apr.*, Utrecht: Sardes
- Taylor, A. F., & Kuo, F. E. (January 01, 2009). Children with attention deficits concentrate better after walk in the park. *Journal of Attention Disorders*, 12, 5, 402-9.
- Taylor, A. F., Kuo, F. E., & Sullivan, W. C. (January 01, 2001). Coping With ADD: The Surprising Connection to Green Play Settings. *Environment and Behavior*, 33, 1, 54-77.
- Visser, H. (2003) *De Zelfkonfrontatiemethode: een systematische vorm van zelfonderzoek bij studie- en beroepskeuze en loopbaanvragen*, Geraadpleegd op 6 januari 2011, via http://www.vis-a-vis.nl/downloads/artikel_zelfkonfrontatiemethode_in_toolkit.pdf
- Lilian Vlieg (2010) (februari 2011). Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Kankertraining'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd op 31 januari 2011 via www.nji.nl

Internet

Gedragsproblemen in de klas, Geraadpleegd op 15 februari 2011. via

<http://www.gedragsproblemenindeklas.nl/adhd-gedragsproblemen.php>

Groene competenties (Veldwerk Nederland en de CED Groep)

http://www.nvon.nl/primaironderwijs/spotlight/groene_competenties

Kanjertraining, Instituut voor kanjertrainingen, geraadpleegd op 26 december 2010, via

<https://kanjertraining.nl/kanjertraining/res/doc/bo/Inleiding%20&%20uitgangspunten.pdf>

Growing Together: Gardening with Children and Young People with Special Educational Needs, Geraadpleegd op 7 maart 2011 via

http://apps.rhs.org.uk/schoolgardening/uploads/documents/SEN_report_2009-10_final_1049.pdf

BIJLAGE 1 Interbeoordeling

VERGELIJKING OBSERVATIE MET COLLEGA

Van het vierde werkbezoek bekeken we filmfragmenten en maakten individueel aantekeningen. **In het groen** zijn de aantekeningen van mijn collega die overeenkomen met mijn bevinding (tussen haakjes staat onder welke kanjerregel zij die bevinding plaatst, als het afweek van mijn indeling). **In het blauw** staan haar bevindingen, die ik niet verwoord heb.

We vertrouwen elkaar (V)

() “Kunnen we ze aaien?” vraagt Leen bij de schapen. Als de boer “Ja, je kunt ze aaien” zegt, gaan ze aaien.

() Leen vraagt verbaasd aan de boer: “Pak je hem bij de nek vast?”. “O ja, dat kan best” zegt de boer.

Er worden vragen gesteld aan de boer (H)

() Bart laat lammetje vallen. De boer vraagt: Wat doe je nou, Bart, dat kan niet!” maar laat hem wel weer het lammetje vasthouden. “Kun je hem niet houden, dan moet je hem even overgeven aan Leen.” En dat doet Bart, die zelf er ook van schrok.

Wanneer Bart het lastig vindt om het lammetje vast te houden staat Leen klaar om te helpen (H)

() Een poos later heeft Bart weer een lammetje vast die “helemaal relaxed” bij hem ligt, zoals Bart het zelf zegt. “Hij geeft zich helemaal over. Hij vertrouwt helemaal dat jij hem goed vasthoudt. Daarom moet je hem dus ook niet laten vallen, he”, dat heeft daar mee te maken”, leert de boer hem.

() Bart moet het lammetje van de boer terugzetten en doet dat heel zorgvuldig. “Goed zo!” zei de boer twee keer.

(1) Om de beurt gaan Leen en Bart het biggenhok uitmesten, terwijl de ander de biggen tegenhoudt.

Wanneer Bart het varkenshok schoon schept, houdt Leen de varkens tegen. Bart vertrouwt hier Leen omdat hij rustig zijn werk blijft doen en weet dat er door Leen geen varkens binnen komen.

(1) Leen is niet meer aan het scheppen; Bart wil uit het hok gaan klimmen, maar ziet dat er dan weer biggen willen komen en gaat ze toch maar wegschoppen.

(1) Bart vertrouwt Leen als hij zegt dat hij wel uit het varkenshok kan.

Wanneer Bart en de varkens wil tegen houden en eigenlijk uit het hok wil. Respecteert Leen dit en geeft Bart een tip over hoe hij snel het hok uit kan klimmen voordat er varkens komen (R).

(2) Leen kiept de kruiwagen leeg; “Hier?” vraagt hij dan aan de boer die er net aan komt lopen.

(2) Leen en Bart weten niet waar het land is, maar beginnen gewoon te lopen en vertrouwen er blijkbaar op dat ze het zullen zien?

Leen kijkt iets verder dan zijn neus lang is voordat hij naar de boer loopt om om hulp te vragen wanneer Bart en Leen op zoek zijn naar de mesthoop (O).

(1) De boer wil na het kalfjes melk geven met Bart en Leen nog “naar de varkens om te kijken of jullie het daar goed gedaan hebben”.

Wanneer de boer uitlegt hoe je de kalfjes kan voeren en aaien, wordt hier naar geluisterd en het wordt vervolgens na gedaan.

(7) De boer zei tegen Bart en Leen dat ze de emmer (met melk) goed vast moesten houden. Als Bart aan Leen vraagt: "Vind je dit leuk om te doen", stoot het kalfje de emmer om..."Je zou de emmer vast houden, Bart", zegt de boer. "Ik had hem ook vast, maar hij trok heel hard" verdedigt Bart. "Nee, dan had je hem dus niet vast". "Ik had hem wel vast", vindt Bart. "Nee", beweert de boer, "dan was het niet gebeurd." "Jawel, hij trok heel erg hard!". "Het kan ook gebeuren als hij halfvol zit" zegt de boer, "en dan ben je alle melk kwijt. Dat is een beetje jammer, of niet". "Ja" geeft Bart toe. "Kijk hier, dan doet ie dit", laat Bart weten, als het kalfje nog een keer stoot...Nog een keer. "Kijk, daarom viel die dus".

Wanneer Bart de emmer tijdens het drinken niet zo goed kan vasthouden en 2x loslaat reageren de jongens hier niet op. (ze lachen hem niet uit)

(7) Na het melk geven mogen de kalfjes zuigen op de vingers. Leen geeft eerst aan het wel te durven, maar het vies te vinden. Maar hij vertrouwt erop als er gezegd wordt dat het juist een lekker gevoel is: "Ach, kan 't mij ook schelen" en laat het gebeuren. "Ahh, wat voelt dat ranzig!" roept hij lachend, "Ahhh!". "Trekken hè, hard trekken hè, of niet?" vraagt de boer. "Ja!" "Een scherpe tong, hè". "Een ruwe! Ahhh...touwtje trekken" zegt Leen als hij zijn vingers terug trekt. "Getsiel!" als hij het slijm ziet. "Aan je overal afvegen, dat is alles" zegt de boer. Leen steekt nog even zijn tong uit. Dan durven ook Peter en Bart, heel even. "Lekker, hè?" zegt Leen dan tegen Bart.

Wanneer Peter eerst niet zijn hand in de mond van een kalfje wil steken wordt dit geaccepteerd (R).

() Leen vraagt of het anders voelt als je de kalfjes op één vinger laat zuigen. "Ja, dat voelt weer anders", zegt de boer. "Ga jij één vinger doen? Doe jij eens één vinger", zegt hij tegen Koen (die dit goed durft). Daarna doet hij het zelf.

We helpen elkaar (H)

(1) Bart roept de boer omdat er biggen in het hok komen waar hij wil scheppen.

"O dat geeft niks, die kan Leen wel weggagen".

(1) Leen vindt blijkbaar dat Bart nog niet klaar was met mest scheppen en neemt dat even van hem over, zonder hem commentaar te geven.

Wanneer Bart aangeeft dat het hok schoon is / de kruiwagen vol, dan vindt Leen dit nog niet en helpt hij Bart door ook wat weg te scheppen. Dan wisselen de taken en gaat Bart de varkens tegenhouden (S)

Leen en Bart werken samen door om de beurt te werken. Dit vinden ze heel normaal en dat zie ik omdat ze er niet over overleggen (R)

(1) Bart roept Leen erbij; ze moeten nog stro in het hok gooien.

(2) Leen en Bart zien de mesthoop op het land niet (is achter hen) en Bart gaat gelijk "op naar Roel".

Als Leen weet waar de mesthoop is en Bart loopt nog naar de boer dan roept Leen Bart terug.

(2) "Zet de kruiwagen maar daar neer", zegt de boer tegen Leen. Leen reageert: "Maar we zijn nog niet helemaal klaar". "Wat moet je nog meer doen, dan" vraagt de boer. "Er zijn nog andere hokken en we hebben nog maar één hok gedaan, toen zat de kruiwagen helemaal vol". "Nee, er was één hok die smerig was, de andere hokken zijn goed". "Ja, maar Roel vroeg je of we klaar met de hokken waren", meende Bart. "Dat is waar" geeft Roel toe.

Wanneer de boer zegt dat Bart en Leen klaar zijn geven Bart en Leen aan dat dit niet zo is omdat ze dachten meer dan 1 hok uit te moeten mesten. De boer geeft toe dat hij dit ook heeft gezegd maar dat ze er nu toch mee moeten stoppen. De mannen accepteren dit en lopen met de boer mee (R).

(4) Koen en Peter vullen samen de emmer met varkensvoer en tillen een paar keer de volle emmer.

Peter helpt Koen met een zware emmer. Zonder de taak over te nemen.

(4) Koen en Peter duwen uit alle macht samen de volle voerkar tegen een verhoging naar binnen.

Koen en Peter duwen samen een volle voerkar. Ze zijn beiden nodig omdat Koen alleen de kar niet verder krijgt.

() Koen hoort het gesprek dat we het vinden tochten bij de schapen. Hij kijkt om zich heen en zegt: "Ik kan er wel wat hooi voor leggen"

() Koen tilt in zijn eentje een hooibaal. Peter kijkt en probeert het ook. Dat lukt niet zo goed. "Hoe begin je zoiets te pakken?" vraagt Peter. Dan tillen ze samen een hooibaal en vervolgens draagt Koen hem alleen. De volgende baal dragen ze samen.

Wanneer Peter de baal stro niet zelf kan tillen neemt Koen het over maar Peter helpt wel mee (S).

We respecteren elkaar (R)

() Koen ziet de nieuwe biggen en zegt: "Oh, die is schattig". De andere jongens horen dat en geven geen commentaar

() De jongens lopen met de boer mee naar de kalfjes. "Zijn er koeien dan", vraagt Bart aan Koen. "Nu wel dus", antwoordt Koen. "Mag ik ze melken?" roept Bart naar de boer. "Het zijn nog kalven", lacht Koen hem toe, "Daarom juist" verweert Bart zich.

"Wie zei dat?" vraagt de boer, zich omdraaiend. Bart wijst naar lachend naar Koen. "Ik hoorde jou!" zei de boer. "Nee, ik zei niks", lacht Bart.

De kinderen lopen rustig achter de boer aan.

Wanneer de boer wat over de kalfjes verteld wordt er geluisterd en worden er twee belangstellende vragen gesteld.

() "Ahh" en "ohh" en "wat lief!" zeggen de jongens als ze de kalfjes zien, ze kunnen zich uiten zonder dat een van hen erom moet lachen. De boer begint over de kalfjes te vertellen en ze zijn gelijk stil.

() Koen vraagt terwijl de boer aan het vertellen is: "Hebben ze al tandjes?". De boer maakt zijn zin af. Koen herhaalt zijn vraag en krijgt dan antwoord: "Ze hebben ook tandjes, ja"

() Allerlei vragen over het laten sabbelen van de kalfjes: "Hoe doe je dat?" "Doet dat pijn?"

Wanneer de boer uitlegt, wordt er goed geluisterd en worden er vragen gesteld. Hieraan kan je merken dat de kinderen het oppakken en geïnteresseerd zijn.

() Koen vindt het sabbelen leuk. "iel!" zegt Bart vol afgrijzen als hij al dat speeksel op Koen hand ziet: "Getver!" Hij krijgt te horen dat het niet vies is; je kunt het gewoon aan je overall afvegen.

() Bart krijgt als eerste een lammetje in zijn armen. "O, dit voelt echt lekker! (zegt hij met een hoge stem). Net een deken!". De anderen gaan aaien.

() De jongens accepteren wie er een lam vast heeft en geven hem aan elkaar over

Wanneer twee kinderen de lammetjes mogen vasthouden. Doen de twee anderen niet zielig omdat ze nog niet of misschien helemaal niet aan de beurt komen met het vast houden (O)

() Peter vraagt of de één een moeder is en de ander een vader. De boer legt uit dat de schapen twee moeders zijn; iedereen luistert. “De moeder krijgt kindjes, de vader niet”. “Samen toch”, zegt Bart. “De vader laat kindjes krijgen, toch?” zegt de boer. “Waarom staat de vader er dan niet bij?” wil Bart weten. “Dan gaat hij bokken”. Dan vertelt Leen de boer wat hij een keer meemaakte.

Als er een vraag wordt gesteld wordt hier door iedereen naar geluisterd en wordt niet gelachen o.i.d.

() De boer vertelde veel over de lammetjes; de jongens luisterden goed. Soms lieten ze de boer uitpraten, soms praatten ze door hem heen. Ze stelden regelmatig vragen.

() Bart heeft de hele tijd als de boer aan het vertellen is, een lammetje op zijn arm. De anderen accepteren dit en luisteren naar de boer

Wanneer Bart en Peter een lammetje vast hebben wordt hun hiervoor de tijd gegund door Leen en Koen. Ze staan er wel belangstellend bij te kijken maar geven Bart en Peter de kans.

() Bart heeft een lammetje vast en Leen en Peter aaien het. “Moet je voelen: net een deken”, zegt Bart. De jongens vragen niet of zij hem nu vast mogen houden.

De boer zegt tegen Bart: “Zo gaat het goed, hè!”

Als Bart het lammetje vast heeft dan staan de andere jongens er belangstellend bij te kijken en rustig aaien ze af en toe het lammetje. Bart laat dit toe en Leen en Peter aaien het lammetje rustig (V).

() Een lammetje gaat waarschijnlijk dood. Leen kijkt naar dat lammetje en vraagt na een poos: “Nou lijdt ie eigenlijk toch alleen maar pijn; kan je hem dan niet gewoon beter in een keer dood maken?”.

(1) Bart wordt door de boer aan de mouw meegenomen naar zijn eigen werkplek: Bart zegt alleen maar “Nou”, maar loopt gelijk mee.

Er wordt zuinig omgegaan met de spullen van de boer (als een schep omvalt wordt dit weer recht op gezet).

(1) Leen (moet de biggen die binnen willen komen schoppen en) zegt:” Bart, nou mag je eigenlijk eindelijk schoppen!”

(1) Bart vindt dat kruiwagen vol is; Leen laat Bart biggen weggagen en schept behoedzamer door maar geeft geen commentaar.

(2) Leen vraagt aan de boer waar de mest heen moet. “Naar het land”. “Moet het verspreid over het land?” vraagt Leen “Nee, dat hoeft niet. Er ligt wel een bult mest; dat kom je vanzelf tegen”.

Leen mag de kar rijden en Bart loopt erbij. Beiden vinden dit prima en laten elkaar.

(4) Eerst werken Koen en Peter stil samen, na een poosje beginnen ze te praten.

(4) Gaandeweg komt er meer contact. “Ze krijgen 21 kilo”, zegt Peter. (De boer had verteld dat een volle emmer 7,5 kilo was) “22,5 kilo”, zegt Koen.

De opdrachten worden serieus genomen en precies uitgevoerd

(7) De boer vroeg naar de verschillen tussen de kalfjes. Het ging om de oren. De boer keek onder de capuchon van Bart en zei: nou, zo daar kun je goed

mee horen. Toen zei Bart: "Wat". De boer herhaalde en Bart zei lachend: "Watte?". Ze hadden samen plezier om deze grap.

() Als Koen en Peter hooibalen voor de schapen hebben gelegd, blaast het schaap.

"Misschien zegt hij: Dank je wel!" suggereert Peter.

Ik werk samen (zonder de baas te spelen) (S)

(1) "He Leen, je moet de kruiwagen wegbrengen", zegt Bart. "Zit ie vol?". "Ja" antwoordt Bart. Maar als Leen dat wil gaan bekijken, ziet hij nog wat om weg te scheppen. "Kom es", zegt hij en neemt ondertussen de bats van Bart over en schept verder. "Nou mag jij de varkens wegjagen. Best leuk, hoor", moedigt hij Bart aan.

(4) Koen en Peter scheppen samen de emmer vol, met hun handen. Als ze een schep krijgen pakt Koen die gelijk en houdt hem ook een poos.

Peter en Koen vullen samen de emmer. Als er een tip over de schep wordt gegeven, wordt deze opgevolgd. Koen komt dan op het idee om de emmer helemaal vol te doen en Peter accepteert dit (R).

(4) Koen en Peter willen elkaar helpen met emmer tillen; is niet altijd nodig, maar dat wordt niet gezegd.

(3) Leen stelt voor aan Bart: "Allebei een plak" (hooi). Bart geeft 'na een plak' stro aan de varkens gegeven te hebben, de hooivork aan Leen zonder er verder bij te praten.

(4) Koen en Peter werken in eerste instantie samen (emmers vullen) zonder veel te praten. Koen geeft een aanwijzing dat Peter de zware emmer eerst op de rand kan zetten.

Bij Koen en Peter zijn de taken goed verdeeld bij het vullen van de emmer. Bijna zonder overleg.

(4) Peter was even naar buiten geweest en komt terug. "Wat deed je?" vroeg Koen. "Ik moest even frisse lucht", zei Peter.

(4) "Nu nog een", zegt Peter. "Nog een?" vraagt Koen en zegt: "Schep jij hem even vol?"

Peter geeft aan dat ze nog een hok vergeten zijn en vervolgens vullen Koen en Peter daar ook het hok met voer.

(4) "Moet je nu even alles daarheen scheppen", zegt Koen als de grote voerbak bijna leeg is. Peter vindt ook dat het moet en doet dat.

Koen heeft een handig idee voor het vullen van de emmer en stelt dit voor zonder de baas te spelen.

Ik kom voor mezelf op (ik doe niet zielig) (O)

() "Ik durf niet", zegt Leen bij het kalfje-laten-sabbelen, "Durf jij het?"

() Peter hoort de boer zeggen dat hij met Koen moet samenwerken (dat zag hij niet zo zitten); hij zegt er niets van, maar staat er met afhangende schouders.

(2) Leen wil per se dat Bart meegaat de mest wegkruien en houdt dat vol tot Bart meegaat.

Leen wil dat Bart mee gaat om de kruiwagen te legen. Hij moet dit tot 3x toe vragen maar houdt vol en Bart gaat mee.

(2) De boer heeft gezegd dat ze de mest naar het land moeten brengen. Leen en Bart stellen dan gelijk een vraag en de boer antwoordt op Leen vraag. Bart had gevraagd "Welk land". Hij herhaalde deze vraag niet, waardoor ze erachter kwamen niet te weten naar welk land ze moeten lopen.

(4) Peter laat toe dat Koen vaak de schep heeft en meestal de emmers leeggooit; hij komt daarin niet voor zichzelf op. Soms lijkt hij het ook wel gemakkelijk te vinden. Als hij een klein poosje de schep heeft, zegt hij: "Ik heb last van mijn rug".

Koen en Peter overleggen weinig. Wanneer Koen een aantal keer de emmer heeft geleegd pakt Peter ook de emmer om te legen.

(7) Verwondering hoe snel een kalfje kan drinken.

Leen is trots omdat zijn kalfje zo snel de emmer leeg heeft.

(7) Na het melk geven zegt de boer tegen Bart: "En nou op je vingers laten zuigen". "Nee, dank je" wimpelt Bart het voorstel af. "Durf je dat niet?" vraagt de boer. "Nee. Ik durf het wel, maar dat is vies". "Ah joh, wat is daar vies aan" vraagt de boer. "Lekker slijm aan je fikkes" vindt Bart, bij de lammetjes is het veel beter" en hij kijkt hoe Koen en de boer en snel daarna Leen het ook doen.

(7) Wij waren nog bij de kalfjes toen Peter kwam vertellen dat het moederschaap voor het kleine lammetje was gaan liggen.

De jongens laten elkaar rustig hun gang gaan. Als de een nog een vraag wil stellen aan de boer kan dat en als een ander ondertussen een lammetje wil aaïen dan kan dit ook (S)

Wanneer Leen het lammetje niet meer houdt vraagt hij om hulp. Eerst Koen, die reageert niet en dan de boer. Zo voorkomt Leen dat het lammetje valt en daarvoor had de boer ook aanwijzing gegeven (O).

() Na de kalfjes melk geven, vroeg Bart: "Gaan we ook nog eten bij de lammetjes doen, of zo?". De boer knikt. "Mag ik dat doen? Dat wil ik doen; dat is zo leuk!". Peter hoort dat laatste en vraagt: "Wat. De kippen?". "Kippetjes", zingt hij dan met een hoog stemmetje.

BIJLAGE 2 Eerste werkbezoek

Datum: 04-03-2011

De activiteiten waren:

1. Varkens overhokken
2. Varkens wegen
3. Varkens voeren
4. Hokken leegscheppen
5. Mest naar land kruien
6. Erf schoonspuiten met hogedrukspuit
7. Tussendoor mochten de jongens even in een strohut

A. Mijn observatie.

Wat heb ik gezien/gehoord met betrekking tot de vijf kanjerregels?
(tussen haakjes staat vermeld bij welke activiteit ik het zag/hoorde).

We vertrouwen elkaar

Over het algemeen was er een positieve sfeer; er werd geholpen, gevraagd en beantwoord en samengewerkt.

De jongens vragen de boer gemakkelijk om hulp.

(2). De boer vertrouwde Koen en Bart toe dat ze de varkens niet naar buiten zouden laten ontsnappen. En dat vertrouwen hebben ze waargemaakt (al was het even spannend).

(6). Als Koen voor de varkensstal deur aan het spuiten is, zegt Bart hem even te moeten stoppen; hij roept naar binnen dat de jongens niet naar buiten moeten komen.

We helpen elkaar

(2). Koen en Bart assisteren de boer bij het wegen van de varkens en zij lezen het gewicht af.

(4). Leen veegt het droge vuil op de schep die Bart vasthoudt en vervolgens in de kruiwagen leegt.

(4). Als Bart even wegloopt, zegt Leen: "Bart, help mij even". Bart doet dat.

(4). "Kom mij helpen, hier zit het vast", roept Peter. Leen wil komen helpen en vraagt: hoe klim jij erover? (rand van varkenshok).

(4). Peter helpt Leen om de kruiwagen dicht bij het hok te krijgen.

(6). Koen roept: "Bart, help!" als twee varkens naar hem toe komen. Peter helpt Leen om de slang bij de hogedrukspuit te krijgen; vervolgens vraagt Leen aan Bart hoe hij de slang aan het apparaat kan koppelen.

(7). Bart klimt in de hut. Peter roept: Denk niet alleen aan jezelf!" Bart trekt hem aan zijn hand omhoog. Later biedt hij hulp door Leen tegen zijn been aan te duwen (Leen zocht steun).

We respecteren elkaar

Bij aankomst keken de jongens de boer aan toen ze een hand gaven. Bij vertrek keek Leen de boer niet aan, toen hij een hand gaf.

(2). Nadat ze samen een varken gewogen hadden, gaf Koen Bart een stevige schouderklop. Dat zag eruit als: "Dat hebben we goed gedaan!" Ze keken elkaar trots aan.

- (3). Koen en Bart moeten de varkens voeren. Bart vraagt: "Waar ligt voer?" Als ze al willen beginnen met voer scheppen, vraagt de boer: "Hoeveel voer gaan jullie ze geven?". De boer geeft ze een som: Een varken moet 2,5 kg voer, hoeveel varkens zijn in dit hok? "7". Hoeveel kg heb je nodig? De jongens rekenen het uit: "17,5 kg". Een volle emmer is 5 kg: Hoeveel emmers moeten jullie vullen? De jongens rekenen het uit: 2,5 emmers en gaan gelijk aan het scheppen.
- (4). Terwijl Leen stug door werkt, experimenteert Peter trucjes met de schep. "Hé, een hefboom!" ontdekt Peter. Leen schept door en dan gaat Peter ook weer verder. Hij gaat het langst door. Dan komt de boer binnen en zegt: "Ben jij nog alleen aan het werk!" (compliment).
- (4). De boer wil Bart voordoen hoe je het hok leegschept; Bart loopt gauw naar buiten en roept: "Jongens, kijken, hij gaat het voordoen!"
- (4). Peter doet druk (praat veel, zingt, speelt met schep en dergelijke), Leen kijkt af en toe, maar werkt gewoon door.
- (5). De boer zegt tegen Peter: "Hier, breng jij de (volle) kruiwagen naar het land. Koen vraagt aan Leen: "Lukt het?"
- (6). De boer legt uit hoe de hogedrukspuit werkt. Peter luistert en vraagt dan: "Kan ik?"
- (6). Na een poos roept Peter Koen. Koen vraagt: "Ben ik?" Ja dus. Peter geeft Leen aanwijzingen hoe en waar het beter kan en Leen volgt die aanwijzingen op.
- (6). Bart staat te kijken hoe Koen het erf schoonspuit; hij geeft geen commentaar.
- Zij werken om de beurt. Peter vraagt aan Leen: "Wil jij het laatste stukje doen?"
- (7). Toen de jongens in de hut waren, riep Peter naar Koen: "Kom ook in de hut", maar Koen ging verder met spuiten.
- Ze volgen de aanwijzingen van de boer goed op en accepteren zijn correcties.

Ik werk samen (zonder de baas te spelen)

- (2). Koen tegen Bart: "Doe jij deze twee (varkens), dan doe ik die twee". Om de beurt halen ze de hendel over als het varken in de weegschaal staat. Koen neemt initiatieven, Bart volgt. Koen vraagt, wacht af of Bart het goed vindt; hij geeft geen opdrachten.
- (2). Toen een varken dreigde te ontsnappen, tilden ze samen snel het schot ervoor.
- (4). Als Leen even stil staat en om zich heen kijkt, wijst Bart hem erop dat hij moet vegen (want hij heeft zijn schep al weer klaarstaan).
- (6). Leen vraagt aan Peter: "Ga jij tot hier, dan ik tot daar"

Ik kom voor mezelf op (ik doe niet zielig)

- (1). Er komt een varken recht op Koen af; Koen houdt haar gauw met een schot tegen.
- (6). Peter vraagt na een poosje aan Leen: "Mag ik nu?"
- (6). Bart komt naar buiten en roept naar Peter: "Wij doen de andere helft!"
- (4). Peter zingt steeds een liedje "Ik ben een ...". Bart roept: Hou op met die op de kaas zit..." Peter zingt door. Bart: "Hou op met die stomme liedjes over dieren"... Peter gaat door. Na een klein poosje zegt Bart: "Stop met me irriteren!"

(4). Leen zegt tegen Peter: "Sukkel". Peter reageert: "Sinds wanneer zeg je sukkel?"

Wat is me opgevallen?

- Koen keek heel goed hoe de boer iets deed en deed het toen na. Hij had een goede houding bij de varkens, zei de boer. Hij heeft 20 min achter elkaar geconcentreerd het erf gespoten. Hij deed dat nauwkeurig.
- Hoewel de hond enthousiast is en springerig, lukt het de jongens aardig goed hem te negeren.

B. Observatie van de boer.

Wat gaf de boer terug?

Varkens overhokken

De jongens waren goed rustig. En dat moet ook. Een volgende keer moeten ze ook proberen een varken uit een hok te drijven.

Varkens wegen

Idem.

Varkens voeren

Jongens bewust maken dat ze eerst na denken hoeveel voer er in moet.

Hokken leegscheppen

Ging prima

Mest naar land kruien

Goed. Kruien is nuttig voor evenwicht houden. Ook proberen hen met een kruiwagen over een plank te lopen.

Erf schoonspuiten met hogedrukspuit

Best moeilijk. Lijkt heel gemakkelijk.

C. Verslag van de jongens

De jongens konden in een schema aangeven of ze tijdens een activiteit ook te maken hadden met een van de kanjerregels.

Varkens overhokken

We vertrouwen elkaar:

Ja, Leen (Bart)

Ja, Bart (Koen)

We helpen elkaar:

Ja, met Leen (Bart),

We respecteren elkaar:

Ja (Bart)

Ja (Koen)

We werken samen:

Ja (Bart)
Ja (Koen)
Ik kom voor mezelf op:
Ja (Bart)

Varkens voeren

We vertrouwen elkaar:

Ja, Koen (Bart)

Ja, Bart (Koen)

We helpen elkaar:

Ja, met Koen (Bart)

Ja, Bart (Koen)

We respecteren elkaar:

Ja (Bart)
Ja (Koen)
We werken samen:
Ja (Bart)
Ja samen emmers vullen (Koen)
Ik kom voor mezelf op:
Ja (Bart)

Hokken leegscheppen

We vertrouwen elkaar:
Het ging goed (Leen)
Ja, Leen (Bart)
Ja, Leen (Koen)
Ja, Leen (Koen)
Ja, bij het scheppen of vegen (Peter)
We helpen elkaar:
Ja, vegen en scheppen (Leen)
Ja met Leen (Bart)
Ja bij de varkens (Peter)
We respecteren elkaar:
Ja (Leen)
Ja (Bart)
Ja (Koen)
Ja, ik voelde dat ik gerespecteerd werd (Peter)
We werken samen:
Ja (Leen)
Ja (Bart)
Nee (Koen)
Ja, zeker wel (Peter)
Ik kom voor mezelf op:
niet nodig (Leen)
Ja, stop met irriteren (Bart)

Mest naar land kruien

heeft alleen Peter gedaan

Erf schoonspuiten met hogedrukspuit

We vertrouwen elkaar:
Ja (Leen),
Dee ik in mijn eentje (Bart)
Dee ik in mijn eentje (Koen)
Ja, maar we gingen wel grapjes maken (Peter)
We helpen elkaar:
Ja, als dat nodig was (Leen)
Dee ik in mijn eentje (Bart)
Ja de boer (Koen)
Het erf was leuk (Peter)

We respecteren elkaar:

Ging goed (Leen)

Ja (Bart)

Ja (Koen)

We werken samen:

Om de beurt (Leen)

Ja (Bart)

Ik kom voor mezelf op:

Oké (Leen)

Ja (Bart)

BIJLAGE 3 Tweede werkbezoek

Datum: 11-03-2011

De activiteiten waren:

1. Varkenshokken buiten schoonspuiten
2. Varkenshok binnen mest uitscheppen (alleen Koen)
3. Stro in varkenshokken doen (alleen Koen)
4. Konijnehokken leegscheppen (Peter en Leen om de beurt)
5. Kippenvoer strooien
6. Schapen hooi geven (geen observatie en filmfragment door overleg met cameravrouw)

A. Mijn observatie

Wat heb ik gezien/gehoord met betrekking tot de vijf kanjerregels?
(tussen haakjes staat vermeld bij welke activiteit ik het zag/hoorde; als er niets tussen de haakjes staat, gebeurde het tussen de activiteiten door.)

We vertrouwen elkaar

(). Toen de hond 'Racco' tegen Bart zijn benen liep, zei Bart: "Ja, je moet weer even geaaid worden, hè?" en aaide hem.

De manier waarop de jongens met elkaar omgingen, sprak vertrouwen uit: er werd niet gedold met de hogedrukspuit of mest.

(). Peter is met het proces bezig om Racco, de hond, te vertrouwen: hij draait zichzelf weg als Racco eraan komt, maar aait hem ook, als Bart zegt dat je hem kunt aaien.

(). Bart geeft grens aan door "Nee", "Foei, Racco" te roepen, als Racco tegen hem op gaat springen.

(1). Koen spuit een buitenhok schoon; Leen staat in hetzelfde hok.

(1). Koen spuit op een laag muurtje, waar Leen achter staat. Leen stapt niet opzij.

(1). Leen en Koen zoeken nieuwsgierigheid van de biggen; door rustig te staan of gehurkt te zitten proberen de jongens de biggen dicht bij zich te krijgen, om ze te aaien. "Ja, 'k heb hem geaaid!" roept hij verrast. Leen wil dat dan ook proberen.

(3). De boer gaf Koen het vertrouwen; Koen wilde de touwen om een baal stro losmaken en vroeg de boer of hij een mes had. De boer gaf hem een zakmes en vroeg: "Weet je hoe die werkt?". Koen knikt en krijgt verder geen waarschuwingen. Als Koen klaar is geeft hij het mesje dicht terug.

(4). Leen vertelt: Wij krijgen ook een nestje met konijntjes en die verkopen we dan weer". Koen zegt even later: "Ik wil best een konijntje". "Ja?" vraagt Leen, "...Nu die er toch over heeft, och ja", denkt Leen voor Koen. "Wij hebben nog een klein konijnehok hoor". "Ja, die van de geit!" schertst Leen. "We hadden eerst drie konijnehokken!" en Koen laat merken dat het waar is wat hij vertelt.

(5). De boer gaf vertrouwen aan Peter en Bart om bij de kippen graan te strooien: "Jullie weten hoe het moet? Om beurten, niet vechten", zegt hij (dat moet heel rustig gebeuren, want anders worden de kippen gestrest). Peter en

Bart nemen om beurten de emmer mee; gaat vanzelf, zonder er woorden voor te gebruiken.

(5). Als de jongens achter in de kippenschuur zijn, doen ze drukker: hard roepen (soms), in de handen klappen en even dollen. Het nieuwe is er voor Bart en Leen af; zij gedroegen zich drukker bij de kippen. Koen bleef rustig.

(). De boer vraagt aan Peter en Bart of ze de deur (bij de kippen) wel goed dicht hebben gedaan. (De vorige keer hadden ze hem open laten staan.) “Dat hij niet openwaait?”. “Ja, hij is echt dicht”, verzekert Bart hem.

We helpen elkaar

(1). Leen wil gaan spuiten, Koen ziet dat er een draai in de slang zit; samen lossen ze dat op

(5). Peter en Bart houden om de beurt de emmer vast als ze gaan strooien.

(5). Peter en Bart moeten een nieuwe zak (20 kg.) met voer aanbreken; Peter stelt voor het op een lage kast te leggen die daar staat. Bart zegt: Ik ben slecht in tillen”. Samen tillen ze de zak zo op de kast, dat de zak iets over de rand komt. Bart houdt de emmer eronder en Peter peutert een opening in de hoek van de zak. Samen maken ze het gat iets groter. Het voer komt eruit terwijl Peter met zijn hand probeert meer voer eruit te krijgen. Ze doen het voorzichtig en er wordt weinig geknoeid. Als Bart aangeeft: “Zo is het goed”, zegt Peter: “Driekwart, dit is geen driekwart”.

(). Koen komt naar Peter toe en zegt: “Bart roept je!”

(5). “Ik niet, Koen” roept Bart. “Wat?” vraagt Koen. “Jij moet de emmer vasthouden”

“Is goed” vindt Koen.

(6). Peter wil de kruiwagen aan een opgebouwde zijschot tegenhouden, als Bart een beetje slingert; maar de boer zegt dat Bart zelf het evenwicht moet voelen.

We respecteren elkaar

(). Als de boer aanwijzingen of correcties geeft of iets voordoet wordt er naar hem geluisterd en gekeken; ook als er onderling aanwijzingen worden gegeven, wordt er serieus op ingegaan (Koen geeft Leen met spuiten twee keer tips)

(1). Leen is aan het spuiten en stopt direct als Koen hem roept. Koen zegt dat hij de varkens schoon kan spuiten (grapje); daarna werkt Leen door. Een poos later is Koen aan het spuiten en stopt ook even als Leen iets roept en werkt daarna ook verder.

(1). Koen zegt tegen Leen: “Het spat joh! Ik zit er zeker onder (gezicht)”. “Ja” antwoordt Leen zonder Koen uit te lachen.

(2). Toen de boer de activiteiten vertelde, was aan de gezichten van de jongens te zien dat ze geen zin hadden nog een keer een varkenshok leeg te scheppen. Niemand melde zich als vrijwilliger aan. Toen de boer Koen vroeg om dat te doen, vond Koen dat goed en de anderen lachten er niet om.

(4). Peter zei toen hij het konijnenhok leeg moest scheppen: “O, dit ruikt heel anders...oh, wat een stank!...oh, dit is echt...Leen heeft mazzel dat hij dit niet hoeft te doen!” En: “Wat een grote keutels!” Ondertussen werkt hij door. Even aait hij het konijn en met kleine tikjes jaagt hij het konijn om verder te kunnen

uitmesten. Dan kijkt hij omhoog en ziet de enorme hoeveelheid spinnenwebben vol stof: “Nu zie ik al die spinnen, zoool!”. Leen komt binnen en zegt: “Dit ruikt naar wortels en doperwtten”. Als de haan – in het hok ernaast kraait, zegt Peter “Ik schrik me rot, joh!” maar schept gewoon door.

Op zijn evaluatieformulier vult Peter in bij de vraag:

- Ik heb bewondering voor het werk van de boer: helemaal mee eens
- Het werk van de boer vind ik vies: beetje mee eens
- Vanmiddag deed ik ook werk wat ik niet leuk vond: beetje niet mee eens

(4). Toen Koen en Leen met de boer stonden te praten, kwam Bart erbij staan en haalde een geintje uit (deed iets op de overal van Koen) en liep met een grijns weer weg. Leen keek even op Koen rug en het gesprek ging weer verder.

(4). Koen vraagt aan de boer of ze naar de kippen mogen. Dat mag en ze krijgen voerinstruatie. Leen vraagt aan de boer waar de emmers zijn.

(5). Peter en Bart lopen gelijk weg als ze horen dat ze de kippen mogen voeren. De boer riep ze terug: “Weet je wat je doen moet?”. “Ja, kippen voeren” zegt Bart. “Weten jullie waar het voer staat?” “Nee”, geeft Bart toe. “Weten jullie hoeveel voer ze moeten hebben?”. “Nee”. “Dus moet je even wachten, hè. Dan loop ik even mee zo”. En de jongens wachten.

(5). Bart accepteert als Peter aangeeft dat de emmer met voer voor de kippen nog niet driekwart vol is. Peter vult de emmer dus nog verder en vraagt aan Bart: “Kan je het houden?”. “Tuurlijk”, zegt Bart.

(5). Koen en Leen lopen later naar de kippenschuur. Bart komt erbij lopen: Wat gaan jullie doen? “Kippen voeren”. “Alweer?” (alleen Bart en Leen hadden het al gedaan). Bart loopt en doet mee; Koen en Leen accepteren dat.

(5). Koen zet even de emmer neer om een stofkapje op zijn neus te zetten. Bart kijkt er even naar, maar zegt er niets van. Leen ook niet.

(5). Als Bart later nog een keer de kippen gaat voeren met Leen en Koen, zegt Bart tegen Leen: “Weet je wat Peter deed? Hij legde dit randje zo vol voer om een spoor te leggen”, en deed het na. Leen lacht.

(5). Als ze klaar zijn in de kippenstal, gaan Bart en Koen hun laarzen legen. Leen wacht even.

Ik werk samen (zonder de baas te spelen)

(1). Leen spuit eerst en Koen neemt het even later over; daar hoeven ze niet over te overleggen. Zo gaat het steeds.

(4). Blijkbaar hebben Peter en Leen afgesproken om de beurt de konijnenhokken leeg te scheppen (het is een kleine ruimte). Als Peter klaar is, roept hij: “Leen, komen!” “Ben je klaar?” roept Leen terug. “Ja, je moet komen”. Leen komt er direct aan.

(4). “Koen, ik niet” zegt Bart. “Wat?” vraagt Koen. “Jij moet de emmer dragen”. “Is goed”, zegt Koen. Als hij hem even later neerzet om een stofkapje op te doen, tilt Leen de emmer op. Een poosje later neemt Koen de emmer weer over. Aan het eind komt Bart met de emmer weer terug.

(5). De jongens hebben meningsverschil of ze driekwart of halfvolle emmer moeten doen. Ze overleggen en komen er samen uit.

Ik kom voor mezelf op (ik doe niet zielig)

(2). Toen de boer vertelde welke taken er gedaan moesten worden en hij zei dat er een varkenshok binnen nog schoon geschept moest worden, reageerde Bart direct: *ík*ke niet, graag!

Een poosje later gaat het over kippen voeren: opeens roepen de jongens door elkaar: “Ikke, ikke, mag ik het doen?” en ze steken zelfs hun vingers erbij op (1). Toen de boer vroeg wie de varkenshokken buiten wilde schoonspuiten, riepen alle jongens: Ikke! Ikke! Mag ik het doen? Toen de boer Leen aanwees, deden de anderen niet zielig.

(4). Als de kruiwagen vol is met konijnenmest, vraagt Leen aan mij waar de mest heen moet. “Naar het land(...) Ga maar vragen aan de boer”. Leen haalt de boer erbij.

(5). Er wordt wat gedold met voer naar elkaar gooien en op het hoofd strooien. Niemand doet zielig. Bart kijkt nog wel even achterom hoe het met Leen gaat. Leen kan de grap ervan inzien. Later geeft hij zijn grens aan: “He, niet doen!”

Wat is me opgevallen?

- Als Bart er even niet is, vraagt iemand: “Waar is Bart?”. Hij werd gemist.
- Als Koen mij aan ziet komen zegt hij trots: “Ik heb net varkentjes geaaid!”
- Leen zegt tegen de boer als hij de konijnenmest in de kruiwagen schept: “Je hoort de drollen knikkeren!” en: “Je ziet de takjes (=stro!) glimmen van de pies”.
- Koen doet zijn werk gedegen. Hij controleert of alle varkens genoeg stro hebben en wat op het pad is gekomen, veegt hij weer opzij.

B. Observatie van de boer.

Wat gaf de boer terug?

De boer zag bij alle activiteiten de vijf kanjerregels terug!

Als opmerkingen schreef hij:

- (5). Mooi dat ze zich gered hebben met de nieuwe zak graan
- (2). Koen varkenshok schoongemaakt. Prima gedaan. Volgende keer ook de gang nog even de afgevallen mest opscheppen.

C. Wat geven de jongens weer?

De jongens konden in een schema aangeven of ze tijdens een activiteit ook te maken hadden met een van de kanjerregels.

Leuke opmerking tijdens het invullen naar aanleiding van een vraag over vertrouwen: “Juf, we hebben toch geen vertrouwensoefening gedaan?” (van de Kanjertraining)

Varkenshokken buiten schoonspuiten

We vertrouwen elkaar:

Ja, want we gingen niet op elkaar spuiten als we hem overgaven
(Peter)

Ik vertrouwde iedereen (Koen)

We helpen elkaar:

Ja, ik had Leen geholpen (Koen)

Nee, ik deed het in mijn eentje (Bart)

We respecteren elkaar:

Ja (Koen)

We werken samen:

Nee, want we deden het alleen (Peter)

Ja (Koen)

Ik kom voor mezelf op:

hetzelfde (Peter)

Ja, als het nodig is (Koen)

Leen zette een krul bij deze activiteit

Varkenshok binnen mest uitscheppen (heeft Koen alleen gedaan)

Stro in varkenshokken doen (heeft Koen alleen gedaan)

Konijnenhokken leegscheppen (deden Peter en Leen om de beurt)

Kippenvoer strooien

We vertrouwen elkaar:

Ja, maar ik kan geen voorbeeld noemen (Leen)

Ja, want we gingen telkens overgeven van het voer (Peter)

Ja, behalve Peter want hij was er niet bij (Koen) (de tweede ronde werkten Koen, Bart en Leen samen)

Ja (Bart)

We helpen elkaar:

Ja, met het voeren van de kippen (Leen)

Ja, met het voer gieten (Peter)

Ja (Bart)

We respecteren elkaar:

een beetje (Leen)

Dat kwam daar niet voor (Peter)

Ja, aan boer mes gevraagd voor touwtje (Bart)

We werken samen:

Hetzelfde als de eerste (Peter)

Ja, één hield emmer vast en liep in het midden en samen emmer vullen (Koen)

Ja, het wisselen (Bart)

Ik kom voor mezelf op:

Ja (Leen)

Ja, als het nodig was (Koen)

Ja (Bart)

Schapen hooi geven

We vertrouwen elkaar:

Ja (Peter)

We helpen elkaar:

met het stro ophalen (Peter)

We respecteren elkaar:

hetzelfde (Peter)

We werken samen:

hetzelfde (Peter)

BIJLAGE 4 Derde werkbezoek

Datum: 18-03-2011

De activiteiten waren:

1. Varkens voeren
2. Biggen voeren
3. Kippen voeren
4. Eieren rapen
5. Bij mollenklem kijken

A. Mijn observatie.

Wat heb ik gezien/gehoord met betrekking tot de vijf kanjerregels?

(tussen haakjes staat vermeld bij welke activiteit ik het zag/hoorde; haakjes zonder een cijfer betekent dat het buiten een activiteit om was).

We vertrouwen elkaar

(). In de auto heb ik de jongens gezegd dat ze rustig aan moeten doen bij de kippen; anders worden ze ziek. Op de dvd van de vorige keer zag ik dat er soms te rumoerig gedaan werd. "Kan ik erop vertrouwen dat jullie rustig zullen doen en niet veel geluid zullen maken?" vroeg ik. Om de beurt bevestigden ze dat. "Goed. Als blijkt dat je dat *niet* kunt, moet je die taak niet meer doen". De boer moet jullie kunnen vertrouwen".

Ik heb dit ook tegen de boer gezegd. Toen de boer met het vertellen van de taken dit noemde, zei Peter: "Ja, dat heeft de juf ook gezegd".

(3). Alle vier jongens hebben heel rustig gedaan.

(3). Peter en Leen gaan op hun knieën tussen de kippen zitten; ze raken aan de kippen gewend en vertrouwen elkaar dat ze rustig doen.

(3). Koen en Bart gingen heel rustig doen bij de kippen en zagen toen dat de kippen dan dichtbij komen. Zij bleven stil staan, nadat ze voer voor hun voeten hadden gegooid. Ze probeerden dat de kippen hen vertrouwden en dichtbij zouden komen. De kippen gingen ook op hun laarzen staan: "Dat kietelt!"

(3). Toen Peter een kip oppakte, zei hij "Moet je ook doen, Leen". "Nee, ik doe het als ze klein zijn". "Deze is lief!" merkt Peter op. De kip blijft heel stil. Leen kijkt er even naar en pakt er dan zelf ook één!

We helpen elkaar

(3). Peter en Leen vullen samen een emmer met graan

(). Een van de werkmannen van het dakgotenbedrijf verliest een onderdeel als hij wegloopt. Koen pakt het op en loopt achter die man aan om het onderdeel te geven.

(1). Koen en Bart vullen samen de emmers met voer voor de varkens en legen het om de beurt.

(). De jongens mogen in de strohut. Koen zit zo bovenin. Bart vraagt: "Hoe kom ik erop?" "Klimmen!" is de boodschap.

We respecteren elkaar

- (1). Voer uit de silo in de bak laten vallen; “Is het goed?” vraagt Koen aan de boer. Als hij “Ja” zegt, schuift Koen de buis dicht.
- (3). Als Bart zijn hoofd gestoten heeft, vraagt Koen gelijk: “Gaaf ie?”
- (3). Als de jongens iets leuks meemaken, delen ze dat gelijk met de ander. (Bijvoorbeeld: Peter houdt een kip vast en aait haar kop; Peter roept gelijk daarna: “Leen”).
- (3). Als de boer ook in de kippenschuur is, stellen Leen en Peter soms een vraag (kan het dat de kippen hier (achterin) rustiger zijn, dan daar (voorin)? Hoe lang zijn de darmen van de kip – weet de boer niet- . De kippen hier leggen toch geen eieren?)
- (3). De boer pakt een kip en vertelt over de krop; Peter en Leen luisteren en voelen.
- (3). Peter en Leen praten steeds over wat ze zien (kleine kip, eigenwijze kip, “moet je zien”...)
- (3). “Zullen we wisselen jongens? Kunnen de andere jongens even strooien en kunnen jullie naar de biggen” zegt de boer. Peter en Leen pakken de emmer en gaan.
- (3). Koen hield de deur voor cameravrouw open.
- (). Er zijn mensen van een dakgotenbedrijf op het erf bezig. De jongens kijken wat ze aan het doen zijn en stellen vragen; zodoende krijgen ze een gesprek met een van de werkmannen.
- (5). Bart vroeg na: “Ik?” toen de boer zei dat hij de mollenklem maar uit de grond moest halen. “Ja, doe het maar!”. Bart keek de boer goed aan en trok de klem –met moll- uit de grond.

Ik werk samen (zonder de baas te spelen)

- (3). Koen pakt de emmer op en zegt: “Kom, we gaan verder, hé”, tegen Bart, en Bart volgt.
- (3). Bart legt graan op het randje van een hek en Koen doet gelijk mee.
- (3). Koen legt op verzoek van Bart graan op de laarzen van Bart, zodat de kippen ook op zijn laarzen komen.
- (3). Peter en Leen tillen samen de graanzak op de koelkast en vullen samen een emmer.

Ik kom voor mezelf op (ik doe niet zielig)

- (1). Bart moet de varkens gaan voeren; hij heeft er geen zin in, maar zet zijn stofkapje op en zegt: “Oké, daar gaan we weer”.
- (3). Koen pakt Bart zijn hand en wil het hengsel van de emmer daar instoppen: “Nu neem jij de emmer mee; ik heb hem de hele tijd gedragen”. Bart weigert dat en Koen zet de emmer op de kop op het hoofd van Bart. Bart doet dat terug. Dan neemt Koen de emmer zelf maar mee.
- (). Als Bart zijn stofkapje op wil zetten, zegt hij: “Van binnen heel vies”. Maar als hij de boer niet ziet, zet hij hem toch op.

Wat is me opgevallen?

- Vanochtend belde de moeder van Leen op dat Leen keelpijn heeft en een blafhoestje, maar hij wilde per se mee naar de boerderij.
- (3). Verwondering: "Wow, groot! Je ziet de kip per week groeien", zei Peter
- (3). Koen en Bart zongen ineens (heel zachtjes): "Er zaten twee kipjes in een oud kippenhok en die gingen vanavond voor het eerst op stok!"
- Toen de jongens klaar waren, mochten ze op de trampoline; Bart en Koen bleven aan tafel zitten en tekenden op de formulieren (varkenskoppen of iets dergelijks). Koen vroeg aan mij of we niet langer konden blijven; de boer zei toen: "Je mag wel in de vakantie komen helpen". Koen heeft daar zin in. Toen Leen dat hoorde wilde hij dat ook wel.
- Ik zag dat twee jongens achter de schuur stonden te plassen, maar deed net of ik het niet zag. Later liepen ze bij mij en toen zei de één: "Juf, ik moest net piesen", "...en toen deed ik ook maar mee", zei de ander.
- Twee jongens hadden eieren geraapt; een derde vroeg toen: "Is dat een kuikensei of een eiei?" Het antwoord was een eiei!
- Toen Peter en Leen de kippen mochten voeren, wilde Peter al gelijk gaan. Leen vroeg nog aan de boer: "Hoeveel voer moeten ze?"
- De jongens waren meer moe dan anders; de strohut werd m.n. gebruikt om lekker te liggen of te zitten; ondertussen waren ze aan het fantaseren.

B. Observatie van de boer.

Wat gaf de boer terug?

Zowel bij varkens en biggen voeren als bij graan strooien bij de kippen, heeft de boer bij alle vijf kanjerregels krullen gezet.

Verdere opmerkingen zijn:

- Bij: 'we helpen elkaar': goed om en om
- Bij: 'we werken samen': geen baas gezien
- Ze waren mooi rustig bij de kippen
- Mol: kort geïnteresseerd

C. Verslag van de jongens

De jongens konden in een schema aangeven of ze tijdens een activiteit ook te maken hadden met een van de kanjerregels.

Varkens/Biggen voeren

We vertrouwen elkaar:

Nee, want we deden niks samen, Leen en ik, (Peter)

Ja, (Leen)

Ja, Bart (Koen)

We helpen elkaar:

Ja (Leen)

Ja, samen de emmer vol gooien (Koen)

Met Koen emmers vullen (Bart)

We respecteren elkaar:

Ja, we gingen elkaar respecteren (Peter)

Ja (Leen)

Ja (Koen)

We werken samen:

Ja (Leen)
Ja (Koen)
Inderdaad (Bart)

Ik kom voor mezelf op:

Ja, want ze zeiden mongel (mongool) tegen mij (Peter).
was niet gebeurd (niet nodig) (Leen)
Ja als het nodig is (Koen)
Inderdaad (Bart)

Kippen voeren

We vertrouwen elkaar:

Ja, want we gaven elkaar een kip als je er
geen kon pakken (Peter).
Ja, alles ging goed (Leen)
Ja, Bart (Koen)
Ja helemaal (Bart)

We helpen elkaar:

Ja, Peter hielp mij met voeren (Leen)
Ja (Bart)

We respecteren elkaar:

Ja, want we vonden het leuk wat we deden (Peter)
Ja (Leen)
Ja dat doen we (Koen)
Ja (Bart)

We werken samen:

Zeker (Peter)
Ja, niemand deed het (de baas spelen) (Leen)
inderdaad (Bart)

Ik kom voor mezelf op:

Ja, want ze zeiden mongel (mongool) tegen mij (Peter).
Ja (Leen)
Ja (Koen)
Inderdaad (Bart)

Eieren rapen

We vertrouwen elkaar:

Ja (Leen)

We helpen elkaar:

Ja (Leen)

We respecteren elkaar:

Ja (Leen)

We werken samen:

Ja (Leen)

Ik kom voor mezelf op:

was niet gebeurd (Leen)

Bij mol kijken (Bart) zielig maar nodig

BIJLAGE 5 Tussenevaluatie

(na drie werkbezoeken)

Ik,....., uit groep ... werk mee met een onderzoek: Kun je als je op een boerderij werkt, ook werken aan de vijf kanjerregels (van de Kanjertraining)?

Ik heb drie keer bij de boer gewerkt.

Hieronder geef ik antwoorden op de vragen (en geef ik voorbeelden).

1. Heb je te maken gehad met: ‘ We vertrouwen elkaar’?

Groep 7:

(Peter) Ja, bij kippen vertrouwde Leen en ik elkaar. We zeiden het tegen elkaar.

(Bart) Roel gaf mij een mes.

Kruien: de boer zij dat ik het zelf moet doen

Hij laat ons met zijn gereedschap werken (ook weegschaal)

Groep 8:

(Koen) Ja, samen met Bart gingen we de varkens voeren en we vertrouwde elkaar

(Leen) Ja, Koen spoot een laag muurtje nat waar ik achter stond.

2. Heb je te maken gehad met: ‘ We helpen elkaar’?

Groep 7:

(Peter) Ja, bij bijna alles.

(Bart) Alles wel (alleen de dingen die je zelf doet)

Groep 8:

- (Koen)
1. Bart en ik gingen samen de emmer vol scheppen
 2. Ik gaf tips met de hogedrukspuit
 3. Ik heb de boer geholpen want ik ging de varkens tegenhouden.

(Leen)-Ja, met de zak optillen

-Ja, met varkenshokken uitmesten

-Ja, met overals ophangen voor een ander

3. Heb je te maken gehad met: ‘ We respecteren elkaar’?

Groep 7:

(Peter) Nee, niet echt. We accepteerden elkaar wel.

(Bart) Ik respecteer Roel met zijn werk

Groep 8:

(Koen) Met taken verdelen wouden we allemaal kippen voeren, maar dit mochten maar 2 mensen. We respecteren dat.

(Leen) We krijgen altijd wel een leuke en een minder leuke taak om te doen dus het maakt niet uit wat je eerst doet.

Hand geven aan het begin en het einde.

4. Heb je te maken gehad met: 'Ik werk samen (Ik speel niet de baas'?)

Groep 7:

(Peter) We hebben niet de baas gespeeld. We gingen gewoon praten.

(Bart) Om de beurt spuiten. Niemand speelt de baas

Groep 8:

(Koen) Je vraagt aan elkaar: "Wil je dat?"

(Leen) We werkten altijd samen we praten over hoe we het gaan doen.

5. Heb je te maken gehad met: 'Ik kom voor mezelf op (Ik doe niet zielig'?)

Groep 7:

(Peter) Toen ze 'mongel' (mongool) tegen mij zeiden. Ik zei dat ik het niet leuk vond.

(Peter geeft aan met iedereen op te kunnen schieten, ook met Bart, maar niet goed te weten wat hij aan Koen heeft. Ik heb Peter verteld over zijn aandeel wat betreft grapjes maken: je mag gewoon lekker jezelf zijn)

(Bart) Was niet nodig

Groep 8:

(Koen) Ik heb alles leuk gevonden

(Koen geeft aan met alle jongens samen te kunnen werken).

(Leen) Ja met de kippen voeren wou niemand de emmer dragen maar ik had hem al gedragen.

Wat heb je van de boer geleerd?

Groep 7:

(Peter) - Wat er gaat gebeuren

- Wat hij vertelt over de kip en de mol
- Hij gaat leuk met me om:
 1. leuke sfeer
 2. vertrouwt me dingen toe: "doe jij dat even"

(Bart)

- hij is aardig
- behulpzaam; hij helpt en geeft tips
- hij vertelt (mol, varkens wegen)

Opmerking: Maakt niet uit met wie ik samenwerk

Groep 8:

(Koen) -duidelijke opdrachten

- duidelijke tips
- boer vertrouwt me: bij de kippen mogen we niet wild doen
- geeft complimenten: "Mooi zo".

(Leen)

- aardige man; leuk om op de boerderij te werken
- met de hogedrukspuit dat hij ons dat toevertrouwd
- leren hoe we de zak moeten openen, op tafeltje en voelen bij de krop van de kip en dat het van die mol niet zielig is

Opmerking: “Volgens mij loopt alles goed”.

Leen geeft aan dat het samenwerken met Peter erg goed gaat. Met Koen ziet hij het ook wel zitten. Met Bart lijkt het hem wat moeilijker, omdat hij zo druk is, “maar ik wil het wel proberen”, voegt hij er zelf aan toe.

BIJLAGE 6 Vierde werkbezoek

In het kader van interbeoordeling is een gedeelte van dit werkbezoek beschreven in bijlage 1. Die bevindingen horen op de plek van de strepen.

Datum: 25-03-2011

De activiteiten waren:

1. biggenhokken schoonmaken
2. mest naar land kruien
3. biggenhokken van zaagsel en stro voorzien
4. biggen voeren
5. kippen graan strooien
6. hekken verplaatsen
7. kalfjes melk geven
8. lammetjes melk geven

A. Mijn observatie.

Wat heb ik gezien/gehoord met betrekking tot de vijf kanjerregels?
(tussen haakjes staat vermeld bij welke activiteit ik het zag/hoorde).

We vertrouwen elkaar

(1) Bart werkt door met scheppen, terwijl Leen zorgt dat er geen biggen van buiten komen.

(3). Terwijl Peter en Koen biggen voeren, maakt een big ruzie. Peter en Koen gaan allebei in dat hok om de biggen uit elkaar te jagen.

(6). Bart en Leen durven eerst niet de kalfjes op hun vingers te laten sabbelen. Ze zien het de boer, Koen en Peter doen. De jongens worden aangemoedigd om het ook te doen. Zij vertrouwen dat het niet eng is en doen het dan ook.

() Bart is normaal druk maar was heel rustig met een lammetje op zijn arm; hij genoot zichtbaar, alle jongens trouwens die het lam aaiden. Bart zei steeds iets tegen mij als het lammetje bijv. likte, haar kopje tegen zijn gezicht deed, pootje in overallzak had en dergelijke. Hij vond het lammetje heerlijk zacht en warm. Hij hield het lang vol.

Peter wilde wel een lammetje pakken, maar was wat aarzelend.

(8) Bart heeft de fles. "Nou moet je in het hok", zegt de boer. "In het hok?" vraagt Bart na. "Ja". "Joepie" juicht Bart, en gaat al. "Duwt het vark, duwt dat beest je dan niet weg?" wil Leen weten. "Dat weet ik niet", zegt de boer. "Dat weet ik niet" herhaalt Leen "Dat moeten we dan maar zien, hè?" "Dat ie het niet wil, of zo", probeert Leen nog.

(8) De lammetjes komen bij Bart en Leen nadat zij ze melk hebben gegeven. "Daar worden ze heel mak van", vertelt de boer. "Ook als ze groot zijn?" wil Leen weten. "Ook als ze groot zijn. Deze schapen zijn heel makkelijk". "Kun je er je vinger in doen (bekje)?" vraagt Leen. "Probeer maar es, met je kleine pinkje", zegt de boer. "Doet het pijn?" vraagt Leen. "Nee, dat doet geen zeer", verzekert de boer. 'n Poosje later waarschuwt de boer: "Pas op voor je hoofd, anders gaat het schaap daar tegen beuken". "Ja?" vraagt Leen. "Ja, dat wou hij net al", zei de boer. "Ja?" vraagt Leen nog een keer. "Ja" zegt de boer, "omdat hij de lammeren wil beschermen. Je mag niet aan de lammeren komen. Daar wordt de moeder heel erg gestrest van. De moeder is heel erg zorgzaam voor zijn kinderen". "Oh, dat vind ik eng" bekent Leen "Nee, maar

als je het maar in de gaten houdt. Als je je hoofd maar goed hoog houdt, heb je er geen last van" stelt de boer hem gerust. Ook Bart zegt: "Je hebt toch je hoofd omhoog".

De boer vertelt dat het schaap aan je moet wennen; het schaap heeft hem eerst ook gestoten. "Doet dat pijn?" vraagt Leen direct. "Nee, nou ja, als 't ie dichtbij staat wel", bekent de boer. "Echt eng" vind Leen "Kijk, ze houdt je goed in de gaten. Ze is heel attent". Een poosje later bokt het schaap tegen de hand van de boer. "O Jooh! Ik schrok me rot, joh" zegt Leen. "Hij is eng, straks bokt ie mij nog", zegt Leen. Als Peter erbij komt zegt Leen: "He, de grote wil heel vaak bokken!"

- Een poos later zegt Leen tegen Peter: "Hij ging net keihard bokken tegen Roel, hè. Zag je dat? Dat hij ging bokken tegen Roel?"

- De jongens bedenken namen voor 'hun' lammetje.

- De boer laat aan Bart en Leen zien, hoe je kunt zien of het een vrouwtje of een mannetje is. Leen zegt verrast: "Wat een klein dingetje!". Bart heeft een vrouwtje ("Oh, mooi zo, die is zo schattig") en Leen heeft een mannetje; Leen zegt: "Cool, hé, kom, dan doen we ze bij elkaar!"

We helpen elkaar

(2). Bart mocht zaagsel in de hokken strooien. De boer zei dat er veel meer in mocht en deed het voor. Toen hij stro met een hooivork in de hokken mocht doen, deed hij dat met de punten naar de biggen toe; de boer vertelde hoe en waarom het anders moet.

(3). De voerkar is bijna leeg; Koen houdt de emmer eronder en Peter schuift het voer erin. Samen rijden ze de kar naar de silo om hem te vullen.

(3). "Hier mag een emmer (met voer) in, hè?" vraagt Peter aan Koen

(8). Soms wilde een lammetje niet zijn bekje openen; de jongens hielpen elkaar om de speen erin te krijgen.

(6) "Waar staan die hekken?" vraagt Koen. "Ik zal wel even meelopen", zegt de boer.

(6) Koen en Leen tillen ieder een hek. De boer zegt dat ze beter samen een hek kunnen tillen. Dan gaan ze dan doen.

(5) Leen loopt mee om een foto te laten maken bij de dode kip. Bart zit nog op de steen en zucht. Hij lijkt moe. "Waarom kom jij niet", vroeg Leen, en dan loopt Bart ook mee.

(8) De boer geeft instructie en Leen tips hoe Bart het lammetje de fles moet geven; het mag geen lucht zuigen. Bart luistert.

(8) Leen haalt voor de tweede keer de speen eruit om te kijken of de 50 ml al op is. "Nog lang niet", beslist Bart op afstand. En dan rekenen ze samen uit tot welk streepje Leen de fles mag geven. "Nog een klein beetje". Bart geeft ook nog een tip: "Je hand onder zijn bekje doen".

(8) Peter wil een lammetje optillen, maar dat gaat wat onhandig. Hij vraagt aan Bart hoe je dat doet. Bart zegt dat hij het lammetje eerst rustig terug moet zetten en dan legt hij uit "Je pakt hem bij zijn achter en dan zo; onder zijn kont en dan zijn staartje eruit". Ze bemoedigen hem als Peter het probeert met "Ja, ja en dan zo"...

(8) "Kijk uit, kijk uit, hij kan je beuken want je hoofd zit laag", waarschuwt Bart (net van de boer geleerd).

We respecteren elkaar

() Bij de taakverdeling werden de jongens door boer (op mijn verzoek) ingedeeld: Leen en Bart moesten de biggenhokken schoonscheppen; Koen en Peter moesten de biggen gaan voeren. De jongens konden niet kiezen wat en met wie ze aan de slag gingen. Ze hoorden het aan, zeiden niets en accepteerden de situatie.

(). Toen de boer met Peter en Leen in de wei was bij zwangere schapen, hadden ze alle aandacht voor wat de boer vertelde; ze stelden veel vragen.

(1). Bart zegt tegen de boer dat de biggen niet aan de kant willen. “Schop ze maar tegen de kop”, zegt de boer. Bart doet dat niet. De boer komt in het hok en schopt de varkens naar buiten. “Woh” zegt Bart zachtjes... verder niets.

(2). Leen en Bart zijn de hokken aan het verzorgen als Peter eraan komt en vraagt: “Is het leuk?” “Ja hoor, bij jou ook?” reageert Bart. “Ja”.

(3). Leen deelt zijn plezier: “Bart, kijk eens, de drie biggetjes!” Later vertelt hij het ook nog aan Koen: “Net zaten er drie biggetjes!”

(3). Koen heeft een emmer met voer en vraagt aan Leen: “Mag ik er even bij?”

(3). Koen vertelt tegen mij: “Dat was zwaar”, nadat hij een volle kar “tegen dat ding op” (drempel) geduwd had.

(3). Peter tegen Koen: “Ik ga naar de volgende met de emmer, oké?” en een poosje later: “Ik ga bij de grote (biggen) kijken of die (voerbak) goed werkt”. Koen: “Vraag effen aan Roel”.

() Koen en Peter vertellen aan de boer dat ze de hooibalen voor de schapen gelegd hebben, om haar te beschermen... “Maar mag dat?” vraagt Peter.

() “Wat doet u met de dode kippen?” vraagt Leen. “Oh, die doen we in de soep, zondag of zo”. De jongens lijken dat antwoord te gaan geloven, maar Leen lacht een beetje en vraagt: “Echt?” en Koen zegt dat het toch onder zo’n bak moet en dat er dan zo’n vrachtwagen komt...

(5) “Stofkapjes op, jongens”, zegt de boer en de jongens doen het gelijk, behalve Peter, die gaat zo de schuur in.

(6) Als ze een ander hek op gaan halen, houdt Koen de schuurdeur voor Peter en cameravrouw open.

(6) “Ah, wacht effe... m’n hand”, zegt Peter. Ze zetten het hek even neer. “Verder”, zegt Koen en ze gaan weer.

(8) De boer zegt dat het ene lammetje niet alles mag drinken. “Hoeveel?” vraagt Bart. “Er zijn vijf lammetjes” zegt de boer. Bart trekt de speen uit het bekje en kijkt op de inhoudsstreepjes. “50 ml”. “Ja” bevestigt de boer. “Oh, nog een klein beetje” en de speen gaat er weer in.

(8) “Kijk es wat dit schaapje doet! Kijk es wat dit schaapje doet!”... “Kijk eens”. Leen wil de anderen in zijn plezier delen: het lammetje stapt bij hem op schoot. “Misschien is dat mij junior wel”, oppert Bart, “Nee, dat is die”, zegt Leen.

(8) Bart en Leen moeten stro in het midden van het hok van de lammetjes uitstrooien, maar doen dat met de voeten. “Uitstrooien! Hééhééhééhééhéé, met je handen, hè, jongens”. Leen doet het, Bart staat nog te kijken. “Bart, niet met je voeten, dat wil niet”, zegt de boer.

(8) De boer is Leen iets aan het uitleggen en ondertussen roept Peter: “Leen, Leen,” en praat tegen Leen zonder te checken of Leen wel naar hem kan luisteren. Leen reageert niet, want hij luistert naar de boer. Peter probeert het nog een keer: “Leen, Leen “ (en hij praat er vrij hard bij); weer valt hij de boer in de rede’.

(8) “Niet weer aan mijn T-shirt sabbelen, hè, ik weet dat je van mij houdt, hoor!” zegt Bart tegen het lammetje op zijn arm.

(8) Leen waarschuwt Peter: “Ik zou oppassen, want hij bokt wel vaak”

Ik werk samen (zonder de baas te spelen)

(2). Boer doet voor hoe je stro in de hokken doet. Dan zegt Bart: “Kom maar Leen”. Bart steekt met de vork in het stro en zegt dan: “Doe jij de volgende?”

(3). Peter tegen Koen: “Doe die klep eens omhoog”. “Hier zit ie, ik voel hem” en laat Koen ook voelen, “Je moet diep voelen...”

(3). Peter vraagt Koen: “Welke (hokken) heb jij gedaan?” om te weten welk hok hij moet doen.

(3). “Doe jij de linker, dan doe ik de rechter” (-hok), stelt Peter voor.

(3). “Pak jij de emmer, dan pak ik deze” (schep), zegt Peter.

(4). Leen en Bart gaan graan strooien: Leen loopt met volle emmer heen, Bart draagt de lege emmer terug.

(6) Koen en Peter dragen samen de hekken weg. Dat vraagt samenwerking: een groot hek door een deur krijgen, draaien, stoppen om de deur te sluiten etc.

(6) Na twee hekken vraagt Peter aan Leen: “Zijn we nu klaar? Dan ga ik naar de vrienden”. “Nee, we moeten er nog twee”. “Waar zijn die dan?” “Achter in de stal”

(8) Om de beurt geven Bart en Leen de fles.

(8) Koen en Peter proberen samen een lammetje de fles te geven

Ik kom voor mezelf op (ik doe niet zielig)

(3). “Nee, nee, ik”, zegt Peter en pakt de schep van Koen over.

(3). Het gaat om de voerbak van de biggen. “Hij zit verstopt”, zegt Peter. “Zo hoort het”, vindt Koen. “Nee, er hoort veel meer uit te komen, dus...” en voert de varkens buiten de bak

(4). Bart en Leen gaan buiten op stenen zitten, nadat ze een emmer graan gestrooid hebben. Vooral Bart lijkt er geen zin meer in te hebben. “Zijn jullie klaar?” vraagt ik. “Er moet nog een emmer; dat mogen de anderen doen”, vindt Bart. “Nee, zij moeten eerst nog hekken verplaatsen”, weet ik. Dan staan ze op en gaan aan de slag.

(4). Als de tweede emmer gevuld is, zegt Leen tegen Bart: “Nou moet jij hem tillen”.

“Nee, dat heb ik net gedaan”, vindt Bart. “Ja, toen was tie leeg; ik droeg net de volle emmer”.

(5). Peter vraagt als hij een hek verplaatst: “Roel, mogen wij straks die kippen doen?”

(7). Koen vroeg aan de boer of hij het verzwakte lammetje mee naar huis om nemen om het te verzorgen.

() Koen en Peter zijn met de boer aan het praten over de schapen. Bart komt er bij staan en vraagt: Wat hebben jullie gedaan?”. Zij vertellen van de hooibalen bij de schapen en dan reageert Bart direct verontwaardigd naar de boer “Mogen *hun* de schapen doen!”

() De boer zegt: “Bart en Leen gaan de kippen strooien”. “Wau-auw” zegt Peter dan, op een toon van: dat wil ik ook...

() “We mochten toch ook nog ergens op het einde op zo’n tractortje rijden, zo’n kleine...”, herinnert Bart de boer. “oh, ja, dat komt nog wel een keertje”. “Vandaag?” wil Bart weten. “Vandaag niet”.

(5) Bart en Leen hebben één emmer gevoerd aan de kippen; dan gaat Bart naar buiten. “We moeten toch nog een emmer, hè”, zegt Leen. Op dat moment komen Koen en Leen erbij. “Zijn jullie nu al klaar?”. “Nee”, zegt Bart, maar gaat wel buiten op een hoop stenen zitten en zijn laarzen uitkloppen. Leen komt ook naar buiten en zegt weer: “We moeten nog een emmer, hè”. “Ja” zegt Bart niet al te vrolijk. Dan gaat ook Leen zijn laarzen legen. Zie”. “Mm, bij mij ook”. Ik kom ook naar buiten en vraag: “Schaftpauze?”. “Hun mogen de andere emmer doen”, vindt Bart.

(6) Als Leen en Bart weer een emmer gevuld hebben, zegt Leen: “Nou is het jouw beurt om te dragen, hè”. “Ik heb het al terug gedaan”, verweert Bart zich. “Ja, Jooh, toen was tie leeg”. Toen deed Bart het maar -met tegenzin-. “Dag kippie” en hij schopt zachtjes tegen de dode kip.

(6) Koen en Peter sjuwen een hek bij de kippen weg. “Roel, mogen wij straks de kippen doen?” vraagt Peter.

() Als Bart zijn laarzen geleegd heeft en de boer ziet lopen, roept hij al op afstand: “Mogen wij de lammetjes, de lammetjes, de lammetjes” en hij rent naar de boer. “Lammetjes, lammetjes”. “Lammetjes, lammetjes”. En bij de lammetjes: “Jippie”.

(8) Bart en Leen wachten op een hooibaal. Leen kriebelt met een hooisprietje in Bart gezicht. Hij zegt: “Ik heb niks door” en blijft heel stil zitten. Daarna doet hij het terug. Hij pakt een bosje hooi en zegt: “Zal ik dat in je kont douwe? Douwe, zo heet een jongen uit mijn team” en ondertussen gaat hij ermee tegen Leen gezicht (bij zijn oog) Leen laat dat gebeuren. “Oh die ken ik wel” zegt Leen en ze praten over voetbal. Pas als Bart het daarna een bosje hooi naar Leen gezicht gooit, zegt Leen: “Tjo, kap es”.

(8) De boer geeft de melkfles aan Leen. “Mag ik ook?” vraagt Bart en pakt de fles van Leen, “mellek, lekker warm”. “Allebei een beetje”, zegt Leen “500 ml”, leest Bart af. Leen is even stil en zegt: “Allebei 250”.

(8) Als Peter ziet dat Leen een lammetje de fles geeft, vraagt hij “Mag ik ook?”

(8) De jongens overleggen van wie welk lammetje ‘is’. “Ik wil ook een lammetje”, zegt Leen.

(8) Bart en Koen willen allebei de fles; “Wie heeft de fles?” vraagt Koen. Bart “Geef es”. “Nee” zegt Bart en probeert zelf het lammetje drinken te geven.

“Moet ik hem laten drinken?” biedt Koen aan. “Nee”. “Kom eens dan?”. Koen houdt het lam vast en zijn bekje open, zodat Bart de speen erin kan doen.

Wat is me opgevallen?

- Leen was bezig de vieze/ natte plekken bij de biggen weg te halen. De boer kwam langs en zei: “Dat ziet er goed uit”. Leen keek tevreden op.
- De samenwerking tussen Peter en Koen ging goed; Peter had in de tussenevaluatie aangegeven dat niet zo te zien zitten
- Samenwerking Bart en Leen ging ook goed; Bart zag het wel zitten, Leen niet zo, maar wilde het wel proberen
- Leen voelde zich verantwoordelijk voor het werk afmaken.
- Bart laat de mest zo van zijn bats vallen, zonder te controleren of het wel in de kruiwagen valt. Leen doet het rustig en zorgvuldig. Leen komt op het idee om de mest in de kruiwagen met zijn laarzen aan te stampen.

- Racco de hond zat in de kennel. De jongens hebben even contact met hem als ze er langs lopen; ze groeten hem als het ware met zijn naam.
- Bart was heel blij toen hij hoorde dat ze de kalfjes melk mochten geven: "Cooool. Hé, we mogen de kalfjes melk geven. "Chill" reageert Leen "Vet coool, dit is leuk!" zegt Bart heel enthousiast, "Dit is super superleuk!" Leen vraagt: moet het met een flesje?" Nee, dit kan zo uit de emmer. "Oh, met een flesje is leuker", zegt Bart iets teleurgesteld
- De boer vraagt wat het verschil is tussen de kalfjes; de jongens houden de raden lang vol.
- Leen en Bart vinden het zuigen van de kalfjes in eerste instantie vies, maar laten zich toch overhalen. "Eén vinger, voelt dat anders?" Vraagt Leen.
- Koen en Leen komen bij me om te vertellen hoe het eruit ziet als lammetjes buiten aan het springen zijn.
- De jongens kregen niet genoeg van de lammetjes: vasthouden en de fles geven.
- Er werd veel geaaid: lammetjes, schaap en kalfjes. Koen en Peter pakten ook weer een kip.
- Leen durfde eerst niet een kalfje op zijn vingers laten sabbelen; later (na wat aanmoediging) deed hij het toch: hij vond het een grappig ruw gevoel
- Bart durfde het eerst ook niet en deed het later met 1 vinger; hij vond het vies.
- Koen had een en al aandacht voor het lammetje dat erg verzwakt was. Hij aaide het en had veel geduld met de fles geven...Hij zat er op zijn knieën bij. Hij volgde mijn tip op hoe hij het bekje open kon krijgen en was blij toen hij voelde dat het lammetje een beetje slikte. Hij hield dat vol en probeerde het telkens weer. Samen met Peter bouwden ze een muur van hooibalen, zodat het lammetje minder tocht zou voelen. Op mijn tip, dekte Koen het lammetje toe met hooi, om het warmte te geven. Koen ging weer op zijn knieën naast het lammetje zitten en aaide het zachtjes. Ik hoorde Koen zachtjes tegen het lammetje zeggen: "Niet doodgaan, hè?" en even later: "Je moet het overleven, hoor". Hij had van de boer gehoord dat het lammetje het waarschijnlijk niet gaat redden. Toch kwam hij ook naar mij toe om te vragen of ik dacht dat het dood zou gaan. "Ik wil er wel bij blijven slapen, hoor!". (Drie jaar geleden is Koen vader verongelukt...)
- De boer vertelt dat Bart en Leen kippen gaan voeren, maar ondertussen wordt er ook wat door de jongens gezegd, wat Leen zijn aandacht krijgt. "Moeten wij kippen voeren? Moeten wij kippen voeren?" valt hij de boer in de rede.
- De jongens hebben de dode kip al gezien. Als Koen en Peter er weer langs lopen, zegt Peter: "Ik vind het nog steeds raar"
- Als Koen en Peter de deur open zien staan en zij eraan komen met een hek, roept Koen naar de boer of hij wil opletten dat de kippen niet ontsnappen. Hij voelt zich verantwoordelijk.
- Zolang de boer weg is om de fles met melk te halen voor de lammetjes, zitten Bart en Leen op een hooibaal rustig te wachten.
- "Hij pakte de lammetjes bij zijn nek...best wel zielig", komt Leen terug op wat hij aan het begin van de middag gezien heeft. "Dat is zielig", beaamt Bart. De jongens denken na. "Ik snap niet dat ze geen ziel hebben of zoiets, als ze dood gaan, of zo...gewoon raar ". Hij kijkt naar Leen en gaat dan zingen. (bij de mol zei de boer dat het niet zielig is, omdat een dier geen ziel heeft...)

- Als Bart het lammetje melk geeft, aait hij met zijn andere hand voortdurend het kopje. Als hij het voor de tweede keer wil doen: "Kom maar", maar het lukt niet direct. "Mot je niks?" vraagt Bart, "Kom es". Dan volgt hij weer de instructies van de boer. Het lukt. "Wat ben jij een lieverdje!" zegt Bart dan teen het lam.
- Als Leen dan de fles gaat geven aan een ander lam, pakt Bart "zijn" lammetje op zijn arm en zegt: "Jij bent een lieverdje" en gaat met zijn gezicht langs het lammetje... "o, jo, je bent echt een lieverd." Hij heeft zo bijna 20 min met het lammetje gestaan.
- Bart en Leen zijn met de lammetjes bezig. Peter ziet Bart staan met het lammetje. "Moet je hem Bart junior noemen". Als Leen een lammetje de fles heeft gegeven, en dat lammetje komt weer bij hem staan, zegt Leen: "Dat is de mijne".
- De jongens gaan tegen de lammetjes praten als ze het de fles geven, of op de armen krijgen.
- Koen is één en al zorg voor het heel zwakke lammetje; de andere jongens zijn druk over en met de andere lammetjes en hoe ze heten. Peter roept: "dat is Peter junior en die is Bart junior". Zachtjes hoor ik Koen zeggen (zonder dat de jongens het horen: "Dit is Koen junior en die gaat dood"... Vlak daarna zegt Bart: "Koen wij hebben nog een Koen junior voor jou, kijk deze is echt schattig" maar Koen let alleen maar op het zwakke lammetje. Op aanwijzing krijgt hij het bekje open en stopt er een speen in. Hij voelt dat het lammetje slikt en vertelt dat gelijk. De boer bemoedigt hem en zegt: "Drinkt hij nou wel?". "Een beetje". "Een beetje; probeer maar hoor, dat is goed!".
- Leen 'heeft' ook een lammetje en zegt tegen de boer: "Het is wel een lief knuffelbeertje"
- Bart en Leen 'hebben' een vrouwtje. "Mijne is populair, want mijne is een mannetje!" zegt Leen.
- De jongens fantaseren hoe Koen voor het zwakke lammetje zou kunnen zorgen: bed ernaast; meenemen naar huis ...melk uit de winkel in een magnetron doen
- Aan het einde van de middag vroeg Bart: "Roel, als we weer hier zijn, mogen we nog naar leniemimi, Larissa, Isabella en Pino?". "Als ze d'r nog zijn, wel". "Wanneer zijn ze er niet meer dan?" wil Bart weten.

B. Observatie van de boer.

Wat gaf de boer terug?

biggenhokken schoonmaken

bij alle kanjerregels staat een krulletje

biggenhokken van zaagsel en stro voorzien

Bart heeft niet veel inzicht

biggen voeren

Koen en Peter deden goed samenwerken

kippen graan strooien

Peter, Bart en Leen vinden het heel leuk bij de kippen (moet Koen in plaats van Bart zijn, volgens mij)

hekken versjouwen

Koen en Peter doen goed hun best en werken goed samen

kalfjes/ lammetjes melk geven

Bart overwint zichzelf met kalf laten sappelen. Koen ziet veel.

C. Verslag van de jongens

De jongens konden in een schema aangeven of ze tijdens een activiteit ook te maken hadden met een van de kanjerregels.

Biggenhokken schoonmaken

We vertrouwen elkaar: (Bart) ik haalde Roel (mest naar land kruien)

We helpen elkaar: (Leen) met de varkens naar buiten doen

We werken samen: (Leen) Ja. Mest naar het land kruien deed ik in me eentje

Biggenhokken van zaagsel en stro voorzien

Biggen voeren

We vertrouwen elkaar:

(Koen) Ja Peter

We helpen elkaar:

(Koen) Ja samen de emmer vullen

(Bart) Ja met varkens weggagen

We respecteren elkaar:

(Koen) Ja

We werken samen:

(Bart) om de beurt scheppen en weggagen

Kippen graan strooien

We vertrouwen elkaar:

We helpen elkaar:

(Leen) Ja om de beurt de emmer dragen

We respecteren elkaar:

(Leen) Ja

We werken samen:

(Leen) Ja

(Bart) omste beurt emmer vast houden

Ik kom voor mezelf op:

(Leen) met de emmers dragen

Hekken verplaatsen

We vertrouwen elkaar:

(Koen) Ik moest hem vertrouwen en het ging goed

(Peter) Ja we vertrouwdde dat we de hek niet liete vallen

We helpen elkaar:

(Koen) Ja

(Peter) Ja, als we pijn in onse vingers hadden

We respecteren elkaar:

(Bart) Ja ik respecteer inimini (= lammetje dat waarschijnlijk dood gaat)

We werken samen:

(Koen) Ja we tilden

(Peter) Ja, als we pijn in onse vingers hadden

Kalfjes melk geven

We vertrouwen elkaar:

(Peter) Ja: ik vertrouw hem

We helpen elkaar:

(Peter) Nee, ieder voor zich

We respecteren elkaar:

(Peter) Ja ik respecteer lenemini

We werken samen:

(Peter) Nee, ieder voor zich

Lammetjes melk geven

We vertrouwen elkaar:

(Leen) dat iemand niet teveel melk gaf

(Peter) Ja, we moesten de lammetjes melk geven

(Bart) we gaven elkaar tips

We respecteren elkaar:

(Peter) Ja we kozen ons eigen lammetje

BIJLAGE 7 Vijfde werkbezoek

Datum: 01-04-2011

De activiteiten waren:

1. lammetjes melk geven
2. stro in schapenhokken doen
3. kippen voeren binnen
4. kippen voeren buiten
5. spitten en harken
6. spinazie zaaien
7. mest kruien en verspreiden

A. Mijn observatie.

Wat heb ik gezien/gehoord met betrekking tot de vijf kanjerregels?
(tussen haakjes staat vermeld bij welke activiteit ik het zag/hoorde).

We vertrouwen elkaar

(1) Leen vroeg aan de boer of je de lammetjes nog op een vinger kon laten zuigen.

() De boer zegt tegen Peter en Koen: "Zetten jullie de emmer van kippenvoer in de stal?". De jongens zeggen: "Ja". Peter loopt later de emmer voorbij.

Koen neemt hem mee.

() Bart vraagt of ik "zijn" lammetje even vast wil houden, zodat hij uit het hok kan klimmen.

(1) Bart vraagt aan de boer hoe hij in het achterste hok kan komen. De boer zegt dat hij door een ander hok moet (waar ook een schaap met lammetjes staat)

(4) Bart en Leen laten Peter met een lege emmer naar de schapen lopen. Ze zeggen dat de schapen achter je aanlopen en bokken. Peter loopt erheen, maar vertrouwt het niet helemaal: "Wat gaan ze doen?". "Niks" zeggen de jongens, "gewoon de emmer voor je houden". Peter laat de lege emmer bij de schapen achter.

(4) Peter en Koen zien een ondiepe sloot en proberen steeds een stukje verder erin te lopen. Tussendoor voeren ze nog even de kippen en gaan dan toch weer de sloot in. Ze vertrouwen elkaar dat er niet geduwd wordt.

() Koen wil een lammetje pakken en vraagt aan de boer: "Bokt-ie, nee hè" (moederschaap). Als de boer zegt dat zij heel mak is, pakt Koen het lammetje.

() Koen heeft het kleinste lammetje vast. Peter vraagt of hij leniemini vast mag houden. Koen geeft het lammetje aan Peter. Een poosje later kreeg hij het terug.

We helpen elkaar

(2) Peter weet niet zo goed hoe hij bij het achterste hok kan komen en vraagt dat aan Koen.

(5) Koen en Peter moeten gaan spitten. Peter is nog bij de poes die in het stro ligt. Koen roept: "Peter, kom!"

(1) Bart probeert met een schep schapenvoer te scheppen uit een zak; dat lukt niet zo goed. Koen komt erbij en doet het met zijn handen, zoals de boer zei.

(3) Toen Leen een kleine trapbeweging maakte naar een kip zei Bart twee keer: “Niet trappen”. Leen deed het niet meer.

(5) Peter: “we gaan helemaal in het weiland, oké?”. “Ja, natuurlijk” stemt Koen in. “Welk weiland?” vraagt Peter. “Achter”. “Wélk weiland?” vraagt Peter als ze bij de kippen zijn roepen ze ieder hun eigen plan. Het duurt even voordat ze samenwerken. “Kom, we mogen tot de bosrand”. “Niet zo snel lopen!” weet Koen.

We respecteren elkaar

(1) Bart moet van de boer de schapen voeren: de volle handen met voer uit de zak halen. Bart doet dat twee keer maar pakt er dan een schep bij, maar dat lukt niet. De boer zegt dat hij het met zijn handen moet doen. Bart blijft met de schep proberen, totdat de boer zegt: doe maar niet, anders gaat straks de schep kapot. Intussen is Koen erbij gekomen en die doet het met zijn handen. Bart deed het dus niet.

(1) Leen vraagt aan de boer: “Waar laat u al die dode beesten?” en luistert naar wat de boer vertelt.

(1) Peter vraagt waar leniemimi is (hij bedoelde het kleinste lammetje), maar Bart zegt: “leniemini is doo-ood!” (zo van dat weet je toch zeker zelf ook wel).

(5) Peter steekt zijn schep te recht in de grond waardoor het spitten zwaar gaat.

Ik geef hem de tip om de spade iets schuiner in de grond te steken en hij doet dat gelijk en merkt dat het dan lichter gaat.

(6) Er moeten drie strepen getrokken worden. Bart vraagt gelijk aan de boer: “Mag ik het doen?”. De boer doet het zelf, want de strepen moeten recht worden. Bart kijkt hoe de boer het doet.

(6) Bart strooit spinazie zo uit het doosje en er ligt nu veel op een hoopje. “Niet zó joh, mafkees!”. Bart probeert de zaadjes een beetje uit elkaar te halen, maar vraagt dan aan Leen: “Wil jij het verspreiden?”.

() Als de boer iets vertelt, luisteren de jongens beter en ze stellen hem ook steeds meer vragen.

(4) Leen zegt dat hij de schapen eng vindt. Hij stopt met graan strooien. Bart zegt dan tegen het schaap: “Jij bent eng, hè? Ja, je bent eng”. Ze beleven het als een leuke spanning. Een poosje later zegt Leen tegen Bart: “Als je lef hebt, ga je rennen!”

(4) “Leen is een watje!” zingt Bart, als ze met zijn vieren bij de schapen in de wei zijn en de schapen uitlokken.

(4) Koen kijkt of de kippen zijn spoor volgen en Peter zegt dat hij de emmer laat staan, maar alvast een pad naar voren maakt.

() Terwijl de boer aan het praten is met de cameravrouw, roept Bart er dwars doorheen: “Roel,…” en stelt zijn vraag. Hij krijgt ook antwoord.

Ik werk samen (zonder de baas te spelen)

(2) Koen zegt tegen Peter: “Hier vind ik het een beetje weinig” (stro wat Peter in het hok gedaan heeft). Als Peter even naar buiten loopt, vraagt Koen:

“Peter, ben je klaar met de andere hokken?”. Ja. “Moet je stro wel verspreiden”.

(5) Om de beurt gaan ze een halve rij spitten. Na een halve rij roept Koen: “Jij mag” en gaat zelf dat stukje harken. “Nee!” roept Peter dan. “Waarom niet?” vraagt Koen. “Anders kan ik niet!”. “Jij kunt straks toch de andere helft!”.

(4) Peter en Koen roepen ieder hun eigen idee hoe ze de kippen buiten willen lokken naar de bosrand, en voeren dat dan gelijk ook uit.

(4) Peter en Koen maken samen een spoor van graan om de kippen mee te krijgen.

(4) Peter en Koen ontdekken beweging in een sloot. “Ik ga erin; ik heb toch laarzen aan” zegt Peter. Koen doet mee. Samen proberen ze in de sloot te lopen; hun laarzen worden soms vastgezogen. Ze geven elkaar aanwijzingen en roepen de ander als hij even verder is. Ze onderbreken het even om voor de kippen graan te strooien, maar het water trekt en ze proberen weer verder komen in de sloot. Ze genieten samen van het risico.

(4) Peter en Koen hebben samen een plannetje bedacht en uitgevoerd: allemaal graan op hun laarzen strooien en dan blijven staan totdat de kippen komen pikken.

Ik kom voor mezelf op (ik doe niet zielig)

() Toen we het erf opreden, kwam de hond weer naar ons toe. Leen gaf aan hem wat eng te vinden. Ik ging eerst uit de auto. Toen zei hij: “Ach, kan’ t mij ook schelen!” en stapte ook uit. Later riep Leen zelfs Racco en ging met hem spelen.

() Toen Peter hoorde dat Leen en Bart naar de kippen mochten, zei Peter: “Nou, ik wil bij de kippen. Kippen is het leukst!” Koen zei direct daarop: “Het werk bij de boer is toch leuk!”

(1) Leen en Koen laten de lammetjes op hun vingers sabbelen. Ze voelen de tandjes beter dan de vorige keer. Koen vraagt aan de boer of je bij een koe nog je hand in zijn mond kunt steken. “Hou je mond nou eens!” roept Bart dan (hij vond dat sabbelen van de kalfjes maar vies de vorige keer).

(3) De cameravrouw zei dat het niet nodig was om de laarzen schoon te maken, toen ze uit de kippenschuur kwamen, maar Bart ging het wel doen: “Ech wel, weet je hoe vies dat is, hoe dat ruikt!”. Leen zegt: “Boeien! We moeten ze toch nog buiten doen?” (kippen voeren)

(4) Peter neemt het pannetje om te scheppen over van Koen (zonder overleg) en een poosje later pakt Koen hem weer (ook zonder overleg)

(5) “Nee” roept Peter als Koen gaat harken. “Anders kan ik het straks niet meer doen”. “Jij mag straks jouw helft doen”, zegt Koen.

(5) Peter hoort dat Bart en Leen de kippen buiten mogen voeren. “Mogen wij dan het andere weiland doen?”

(7) Leen heeft al met de kruiwagen gelopen en zegt: “Bart, nou mag jij”. Bart probeert er onderuit te komen, maar Leen bedenkt een plan. “Oké, dan doe ik nu ook de lege, en dan doe jij straks de volle en de lege!”

(4) Leen vindt het eng dat de schapen op hen af komen. Hij stopt met strooien, maar blijft wel in het weiland.

() Boer tegen Leen: Jullie waren toch met de spinazie bezig? “Ja, dat hebben hun gedaan; wij hebben dat veldje al gedaan, dus mogen hun dat andere” (kippen buiten voeren).

(4) Peter: “Nee, nu wil ik het ook doen” en neemt pan van Koen over.”Het is wel bijzonder hoor, dat je dit mag doen. Als je dit niet doet, dan krijg je geen eer. En eer is belangrijk”

() Koen heeft een lammetje vast. Peter zegt: “Ik wil ook een lammetje vasthouden!”

Wat is me opgevallen?

-Toen we aankwamen, vroegen de jongens direct of ze naar de lammetjes mochten. Bart tilde “zijn” lammetje weer op en heeft er weer lang mee gezeten (op een hooibaal). Hij zat daar heel rustig, half liggend en reageerde haast niet meer op zijn directe, drukke omgeving (de jongens waren allemaal dicht bij hem), en streelde met een hand het lammetje.

- Toen de jongens al een poos bij de schapen en lammetjes waren, zag Peter buiten de kippen lopen. “Kippen!” riep hij, en ging naar buiten. De anderen bleven bij de lammetjes.

- Andere jongens stonden nog even te kletsen; Koen ging gelijk aan het werk.

-Als Koen klaar is met het stro, pakt hij nog weer het kleinste lammetje en zegt zachtjes: “Jij bent lief, hè?” en gaat met zijn gezicht tegen het kopje aan. Peter roept hem naar buiten te komen; Koen zegt: “Wacht even. Ieniemini is schattig!”

- Peter en Koen mogen graan gaan strooien voor de kippen. Koen vraagt nu eerst hoeveel graan ze moeten strooien. In het begin liepen de jongens meestal gelijk weg, zonder aan zoiets te denken.

- Toen ik de jongens vertelde dat de volgende keer de laatste keer is, reageerden ze zo:

- Leen: Dan al? Is het dan al voorbij?
- Peter: Stom, hè?
- Koen: Ik zou wel het hele schooljaar willen!
- Bart: Ahh, ... kan het niet gewoon doorgaan?

- Bart en Leen genieten dat Racco steeds bij hen is als zij de kruiwagen volscheppen en legen en mest verspreiden: Hij krijgt veel aandacht: aaien, samen rennen, ertegen praten. Leen wil dat Racco met zijn grote poten ook mest verspreidt: “Effe werken, man!”.

- Bart is moe tijdens het mest verspreiden en vraagt: “Hoe lang nog?”. Hij laat zich even voorover hangen en werkt daarna weer door. Aan de kamertafel zei hij ook dat hij moe was.

- Bart wilde na het kippenvoeren persé zijn laarzen schoonmaken bij de laarzenborstel; Hij zei nu “eng” bij een kip die hen steeds volgde, terwijl hij er al vaak geweest is en ook wel eens een kip gepakt heeft.

-Leen en Bart gaan voor de kippen voer in een weiland strooien, waar ook twee schapen lopen. Ze hebben binnen gezien dat schapen kunnen “beuken”. De schapen komen op hen af (vanwege de emmer met graan). Leen roept wel een paar keer dat hij de schapen eng vindt, maar blijft in het weiland. Bart vindt ze ook eng, maar toch ook lekker spannend, “grappig eng”. Hij maakt er een soort spel van.

-Als Bart (voor zijn idee eindelijk) de kippen buiten mag gaan voeren, huppelt hij naar de schuur om voer te halen.

-Voordat Koen de buitendeur van de kippenschuur open doet, controleert hij; “is de deur dicht?”(de tussendeur), zodat de kippen niet kunnen ontsnappen.

- Koen en Peter waren meer in de sloot aan het spelen dan kippen voeren, terwijl Peter kippen zo leuk vindt.

B. Observatie van de boer.

Vanwege een kapotte voederinstallatie bij de kippen, was er een monteur. De boer had hierdoor geen kans iets op te schrijven.

C. Verslag van de jongens

De jongens konden in een schema aangeven of ze tijdens een activiteit ook te maken hadden met een van de kanjerregels.

Lammetjes melk geven

We vertrouwen elkaar:

(Peter) ja, ik vertrouw iedereen

(Bart) ja

We helpen elkaar:

(Bart) omstebeurt melk geven

We werken samen:

(Bart) ja

Ik kom voor mezelf op:

(Peter) als ze iets zeiden wat ik niet leuk vond

(Bart) ja

Stro in schapenhokken doen

We vertrouwen elkaar:

(Koen) ja, Peter

We helpen elkaar:

(Koen) ja, Peter

We respecteren elkaar:

(Koen) ja, Peter

We werken samen:

(Koen) ja, Peter

kippen voeren binnen en buiten

We vertrouwen elkaar:

(Peter) ja, ik vertrouw iedereen

(Koen) ja, Peter

(Leen) ja met het strooien

We helpen elkaar:

(Peter) ja, als we vast zaten in de sloot

(Koen) ja, Peter

(Bart) omstebeurd emmer

(Leen) ja

We werken samen:

(Peter) ja, eigenlijk wel

(Koen) ja, Peter

(Bart) ja

(Leen) ja

We respecteren elkaar:

(Koen) ja, Peter
Ik kom voor mezelf op:
(Peter) als ze iets zeiden wat ik niet leuk vond
(Bart) ja

Spitten en harken

We vertrouwen elkaar:
(Peter) ja, ik vertrouw iedereen
We helpen elkaar:
(Peter) ja, als het niet lukt
We werken samen:
(Peter) ja, de hele tijd
Ik kom voor mezelf op:
(Peter) als ze iets zeiden wat ik niet leuk vond

Spinazie zaaien

We helpen elkaar:
(Leen) ja om de beurt het doosje dragen
We respecteren elkaar:
(Leen) ja maar ik gaf wel tips als het niet goed ging
We werken samen:
(Leen) ja

Mest kruien en verspreiden

We helpen elkaar:
(Bart) omste beurd kruien
(Leen) ja
We werken samen:
(Bart) ja
(Leen) ja
Ik kom voor mezelf op:
(Bart) ja
(Leen) ja want ik zei dat ik al had gekruid

BIJLAGE 8 Zesde werkbezoek

Koen is er wegens ziekte helaas niet bij.

Datum: 08-04-2011

De activiteiten waren:

1. kippen vangen (die uitgebroken zijn)
2. schapen voeren/ lammetjes aaien
3. kalfjes water geven
4. tractortje (grasmaaier) rijden

A. Mijn observatie.

Wat heb ik gezien/gehoord met betrekking tot de vijf kanjerregels?
(tussen haakjes staat vermeld bij welke activiteit ik het zag/hoorde).

We vertrouwen elkaar

(1) Leen stelt allerlei vragen om zekerheid op te bouwen; hij vertrouwt op de boer en gaat toch het hok in.

(1) Als de boer het hok in gaat, vraagt hij aan Leen of Leen dan achter het hek gaat staan om de kippen tegen te houden. "Ja" zegt Leen. Vanaf een veilig plekje bekijkt hij wat er gebeurt. Als de kippen stil hangen in Bart zijn handen, zegt Leen: "Kippen te koop!" en even later: "Ze strubbelen niet tegen of zo".

(1) "Vast houden" zegt de boer tegen Bart, terwijl hij een kip aan zijn poot vasthoudt en aan Bart wil geven. "Nee", zegt Bart "Vast houden" zegt de boer nog een keer. "Nee", zegt Bart "Vast houden" gebiedt de boer dan en Bart pakt hem aan. "Hier vasthouden, zo ja en niet loslaten, want dan ben ik hem kwijt", zegt de boer.

(1) Bart heeft een kip vast en zegt dat hij het eng vindt. "Luister es, Bart", zeg ik, "de boer weet heus wel wat hij jou laat doen; als het niet kon, dan liet hij het niet doen". Dan krijgt hij nog twee kippen in zijn andere hand.

(1) Met 3 kippen loopt hij met me mee. Doordat Racco ook meeloopt, schrikken de kippen en gaan fladderen. Daar schrok Bart van en liet er twee en daarna nog één, los.

(1) Peter heeft gezien dat het Bart niet gelukt is, maar laat zich er niet door van de wijs brengen. "Je bent jij ook een mooie zeg", zegt de boer, als Peter nog in het hok een kip los laat. "Ja, hij werd heel wild" verdedigt Peter zich. Daarna heeft hij 2 kippen vast.

(1) Ik loop met Peter mee naar de kippenschuur en geef hem complimenten dat hij het goed doet.

(1) Hoewel Leen aan had gegeven dat hij het eng vond, houdt hij toch een kip vast en loopt met de boer mee. Hij houdt de kip eerst nog wat hoog vast, maar de boer zegt dat hij hem lager mag laten hangen; "Er gebeurt niks!" Leen brengt hem helemaal naar de kippenschuur.

(1) De cameravrouw vraagt aan Bart of hij nog een kip durft vast te houden (als de anderen naar de schuur zijn). Bart schudt zijn hoofd. "Het is jammer dat jij er drie had; nu is het voor jou verprutst. Bart bevestigt het met "Ja".

(1) Bart moet van de boer opnieuw twee kippen meenemen. Ik loop met hem mee.

(1) Van die twee kippen ontsnapte er één. Bart liet even de moed zakken. Toen ik met hem sprak dat hij het al goed had gedaan: hij was al bijna bij de schuur. Ik zei dat hij het goed gedaan had en dat hij het met één kip vast zou kunnen. Ik beloofde naast hem te blijven lopen en dat hij de kip aan mij mocht geven als het niet goed ging. Daarna ging het steeds goed. Ik zei dat ik trots op hem was. Bart glimlachte.

(1) Leen heeft een kip bij zijn poot vast en vraagt aan mij: "Wilt u meelopen?"

(4) De boer vraagt: "Kunnen jullie al wel een beetje rijden dan?". "Ja", zeggen Leen en Peter. "Hoe weet je dat?" wil de boer weten, "Hoe kan ik weten dat jullie kunnen rijden". "Moet u mijn rijbewijs zien?" vraagt Leen. Peter vertelt dat hij het al vaker gedaan heeft. "Dan moet je hier op drukken en dan versnellen, versnelling doen" zegt Bart.

(4) De boer spreekt een paar regels af. Vanwege de veiligheid vraag ik Bart of ik erop kan vertrouwen dat hij niet stoer gaat doen en harder gaat rijden dan hij durft.

We helpen elkaar

We helpen de boer zijn kippen terug in de schuur te krijgen.

() Leen helpt Bart de boer zoeken.

(1) De kippen lopen ook in de kennel van Racco. "Ik weet hoe je ze moet oppakken", roept Peter trots.

(1) De boer geeft hen tips. "Ik blijf hier wel", zegt Leen, "Bart durf jij ze te oppakken?". Peter zegt: "Ik durf ze wel, oké?"

(1) Leen vraagt aan de boer of hij het kippen vangen even voor wil doen.

(1) Als Peter ziet dat Bart de kip niet vast durft te houden, loopt hij ernaar toe en zegt: "Ik help wel effe!".

(1) Peter heeft 2 kippen in 1 hand vast, Leen geeft hem de tip met elke hand een kip vast te houden.

(1) Peter moet de boer helpen de kippen een kant op te drijven.

(1) Peter helpt de boer: van twee kanten benaderen ze de kippen die achter de struiken zijn.

(1) Steeds moeten de jongens samenwerken om de kippen in de kooi te krijgen, voorkomen dat ze wegvliegen en proberen te vangen.

(1) Leen: "Kom Peter, wij gaan weer drijven".

(2) Bart houdt het lammetje bijna niet meer en vraagt of Leen wil helpen; Leen komt eraan en neemt het lam over en zet het in zijn hok terug.

(3) Bart krijgt een emmer water en Peter wil de andere emmer van de boer aannemen. Maar Bart moet beide emmers dragen: "dat is beter voor het evenwicht en beter voor je rug".

We respecteren elkaar

() Bart moet van mij aan de boer vragen hoeveel een lamp kost (die hij vorige week heeft laten vallen). Hij gaat dat direct doen.

() Bart, Leen en Peter praten over Racco en hebben samen plezier; Peter en Bart gaan aan beide kanten van Racco's staart staan, terwijl hij kwispelt.

(1) Bart wil de kennel al open doen om de kippen te vangen. “Ho, ho, ho” roept de boer, “wat ga je doen als je ze gepakt hebt. Je moet wel een strategie afspreken, hè? Ga je ze één voor één pakken of hoe ga je het doen?”. Terwijl de boer met de jongens in gesprek is, probeert Bart het hok al open te maken. “Ik krijg hem niet open, joh!” De jongens denken mee met de boer maar hebben moeite om elkaar uit te laten praten.

(1). Bart durft de kip niet vast te houden, maar respecteert het gezag van de boer. Uiteindelijk houdt hij 3 kippen vast. “Ik vind het stoer van je dat je het toch doet!” beloon ik hem.

(1) Bart houdt het gaas naar beneden zodat de cameravrouw erover kan stappen.

(1) Peter houdt het hek voor Bart open.

() Bart vraagt of de koeien al melk geven, maar het zijn nog kalfjes. “Als ze geen melk hebben, kunnen ze het ook nog niet geven”, legt Peter uit. De anderen lachen Bart niet uit.

() De boer weet dat Bart het eng vindt om kippen te vangen; hij stond op een afstand te kijken. Bart krijgt de opdracht om graan te halen.

(1) Bart moet graan in de kooi strooien. Na één handje graan roept de boer al: “Ho maar”; Bart die zijn hand al klaar had om voor de tweede keer te strooien, houdt zijn hand stil en laat het graan weer in de emmer vallen.

(1) Bart heeft graan in de kooi gestrooid en blijft met de emmer in zijn hand en zijn handen op de rug staan toekijken hoe de kippen gevangen worden. Verderop zit Leen op de rand van de put, vanwege zijn zere knie. Peter werkt hard met de boer mee; ik help mee.

(1) Er zitten veel kippen in de kooi. “Gaan we die in één keer vangen?” vraagt Peter. Ik zeg: “Ja, in elke hand vier”, maar zeg er dan gelijk achteraan: “Dat is een grappe hoor, Bart”.

(2) De jongens zitten op hun knieën bij de lammetjes en praten over van wie welk lammetje is en dat ze lief zijn; Peter vertelt ook over zijn konijn die kan boksen.

(3) Peter wil stoeien met Leen als de boer water pakt voor de kalfjes. Leen geeft aan dat hij dat niet wil. “Moet ik dat niet doen?” vraagt Peter nog na. “Nee” zegt Leen beslist. “Oh, jammer”, vindt Peter.

(3) De boer is in het hok van de kalfjes gegaan; Bart vraagt of hij dat ook mag doen.

(3) Nu de kalfjes iets groter zijn durven de jongens niet meer op hun handen te laten sabbelen. “Nee, ik vind het slijm vies”, “Nee, ik heb een wondje aan mijn hand”. Ze proberen het een ander te laten doen, maar accepteren dat niemand durft.

(4) Bart steekt twee vuisten op, als de boer de grasmaaier kan starten (dat was voor hem een vraag, zo na de winter)

(4) “Hij zit in z’n vijf!” roept Bart blij naar de groepsgenoten vanaf de grasmaaier.

(4) Leen mag van de boer de grasmaaier parkeren. “Hij heeft geluk!” zegt Bart. Bart loopt achter de grasmaaier aan met zijn handen op de zitting en Peter loopt weer achter Bart met zijn handen op Bart schouders.

Ik werk samen (zonder de baas te spelen)

- (1) Samen kippen naar een hoek of in een kooi drijven en dan vangen.
- (1) Peter drijft de kippen op langs een liggende silo; Bart en Leen wachten ze op.
- (4) Bart gaat als eerste op de tractor zitten.
- (4) De jongens leggen om de beurt aan de volgende uit, hoe je op de grasmaaier moet rijden.
- (4) Als Bart het aan Leen heeft uitgelegd en Leen bijna moet stoppen, vraagt Bart aan Peter of hij weet hoe het moet en vertelt dan dat hij niet moet loslaten.
- (4) Leen legt het aan Peter uit.
- (4) Bart zegt als ze met zijn allen om Peter heen staan: "Oké, laat maar los! ... Harder!"
- (4) Als Leen bijna klaar is, roept Bart: "Nou is Peter!"

Ik kom voor mezelf op (ik doe niet zielig)

- (1) Leen vraagt of Racco het wel goed vindt als ze op zijn terrein komen; of de kippen niet bijten; of de boer iets heeft om de kippen in te vervoeren en zegt dat hij wel achter het hek gaat staan. De boer geeft aan dat hij beter in het hok voor het hek kan gaan staan. Dat doet hij. Al gauw zegt hij: "Roel, ik durf niet meer zo goed" en blijft voor de boer staan.
- (1) Bart opende het hek en liep als eerste het hok in. Het lukte hen niet om een kip te vangen. "Bij de poot pakken", zegt Roel. "Durf ik niet" reageert Bart. "Durf ik niet! Oh. Kom op, het zijn maar kippen!" zegt Roel. "Wilt u eens voordoen?" vraagt Leen.
- (1) Ik geef Bart een compliment als Bart een kip vast heeft. "Ik vind het echt eng" zegt hij. "Ja, maar je doet het goed".
- (1) Bart heeft de 3 kippen losgelaten; ze werden onrustig door de hond. "Nee, nee", roept Bart, "... oké..." en loopt teleurgesteld terug...zucht...steekt even zijn tong uit. Hij herstelt zich aardig snel en ziet hoe de andere jongens met een kip / twee kippen weglopen. Hij doet Racco in zijn hok en sluit het hek.
- (1) Bart moet van de boer wat graan halen: "...één schepje is genoeg". Bart loopt weg en vraagt nog na: "Een hele?". "Eén schepje in een emmer". Bart loopt weer verder en roept dan: "Roel, een schep of een emmer?"
- (1) Leen krijgt veel last van zijn knie en gaat even zitten, maar gaat daarna weer door.
- (1) Bart had het even gehad en ging op een steen zitten. "Ik ben moe". (Hij zag ook wat wit). Nadat ik met hem had gepraat over zijn angst en dat hij zich daar moe en naar van voelt, kon hij weer verder. Ik zei dat hij het echt kan, net als de anderen en dat hij de kip aan mij mag geven als hij het niet meer durft.
- (1) Ik vang kippen en geef ze aan de jongens. "Bart één, hè, denk ik; Bart?" vroeg ik. "Ik wil er ook één", zegt Leen dan twee keer.
- (1) "Wilt u meelopen?" vraagt Leen aan mij als we kippen naar de schuur brengen.
- (2) Peter moet de schapen voeren en met zijn handen twee keer voer in een emmer doen. "Dat is vies!" roept Bart (die de vorige keer het met een schep wilde doen).
- (2) Bart vraagt of ze de lammetjes weer melk mogen geven.

(4) Bart heeft deze middag vijf keer gevraagd of zij nog op het tractortje mogen rijden. "Mogen wij dat ook doen?" vraagt hij voor de zesde keer als de boer het tractortje naar buiten gereden heeft. "Mag ik hem oppompen?" En na het oppompen (deed de boer), vroeg Bart opnieuw: "Mag ik zo meteen rijden?"

(4) Peter zegt: "Ik hoef niet persé, maar als jullie mogen, ga ik ook, maar ik ben al zovaak geweest".

(4) Leen: "Ik wil ook, lijkt me echt cool!"

(4) Als de boer de banden opgepompt heeft, gaat Bart alvast op de tractor zitten.

() Als we klaar zijn met kippen vangen, vraagt Leen aan de boer: "Mogen we nog even naar de lammetjes?"

() Toen Bart weer aan de boer vroeg of ze op de grasmaaier mochten, vroeg de boer: "Wat wil jij met een grasmaaier?". "Gewoon, rijden!, Da's leuk!". Toen de boer hem alleen maar bleef aankijken, zei Bart: "Iedereen wil dat!". Maar Peter zei: "Ik niet. Ik stem tegen". (Maar later genoot hij er wel van). "Dat is dus niet waar" concludeert de boer. "Ik wel", roept Leen.

() Leen vroeg aan de boer: "Mogen we langer blijven?". "Ja", viel Peter bij, "Mogen we langer blijven?". De boer antwoordde met "Ik weet niet of het van de juf mag en van thuis". Voordat ik iets kon zeggen, zei Bart: "Het kan niet want ik moet om vier uur bij Intraverte zijn". Daar baalden Peter en Leen van, maar ze begrepen het wel.

Wat is me opgevallen?

- Peter neemt vandaag veel meer initiatieven en lijkt meer te durven.
- Bart is vandaag vaak geconfronteerd met zijn grens. Hij lijkt vaak veel te durven, maar vandaag heeft hij een paar keer aangegeven iets eng te vinden en niet te durven.
- Bart bleef telkens de vraag stellen of ze nog op het tractortje mochten. Hij kreeg geen duidelijk "Nee" te horen en bleef dus proberen. Na de derde keer zei de boer: "Ik moet er even over nadenken, jongens, ik ben er nog niet zo voor". Bart bleef volhouden en het werd beloond. Als vanzelf ging hij als eerste op de tractor zitten, terwijl Peter al wat ervaring heeft.
- Bart wilde de kip niet vastpakken, maar bezweek voor het gezag van de boer. Hij kreeg er toen drie. Het was misschien goed gegaan als niet de hond mee was gelopen; daardoor schrokken de kippen. Door deze negatieve ervaring werd hij nog banger. Het was mooi om te zien hoe het hem later wel lukte één kip te dragen.
- Zodra we klaar waren met kippen vangen kreeg Bart weer praatjes. Hij vroeg: "Roel, mogen we nu op de tractor?"
- Leen stelt veel vragen aan de boer, over de dieren en hun verzorging.
- Peter kijkt in mijn tas om te zien wat voor koek ik nu bij me heb. Als ik hem daar op aanspreek, zegt hij: "Ging per ongeluk".
- Bart vraagt hoe lang "die andere" geweest is (hij bedoelde de jongen die er met de kennismaking was)

B. Observatie van de boer.

Wat gaf de boer terug?

Bij kippen vangen en lammetjes wegen en tractor rijden stonden allemaal krulletjes. Bij tractor rijden: We vertrouwen: “Prima”

We werken samen: “Legden elkaar uit hoe ’t moest”

C. Verslag van de jongens

De jongens konden in een schema aangeven of ze tijdens een activiteit ook te maken hadden met een van de kanjerregels.

Kippen vangen (die uitgebroken zijn)

We vertrouwen elkaar:

(Peter) Nee, want Leen had last van zijn been en Bart vond het niet leuk

(Bart) Ik gaf de moed niet op eerst 3 dan 2 dan 1

We helpen elkaar:

(Peter) Ja, als het niet goed ging

(Bart) Ik kreeg hulp van juf

(Leen) Ja met het vangen

We respecteren elkaar:

(Peter) Ja, okal zijn er dingen die Bart niet leuk vond

(Bart) Niemand ging uitlachen

(Leen) Als iemand bang was niet uitlachen

We werken samen:

(Peter) Ja, als het niet lukt

Ik kom voor mezelf op:

(Peter) Ik denk dat Leen dat gaat opschrijven

(Bart) Ik kwam voor mezelf op om te zeggen dat ik het niet durf

Schapen voeren/ lammetjes aaien

We vertrouwen elkaar:

(Leen) daar hebben we niks gedaan; het lammetje was heel wild, maar ik liet niet los

Tractortje (grasmaaier) rijden

We vertrouwen elkaar:

(Peter) Af en toe vertrouwde ik ze niet

(Bart) De boer gaf mij vertrouwen

(Leen) n.v.t. alleen dat de boer ons op de zitmaaier liet

We helpen elkaar:

(Peter) Ja, zeker

(Bart) Ik help de anderen met de uitleg

(Leen) Ja met elkaar uitleggen hoe het werkte

We respecteren elkaar:

(Peter) Ja we zijn allemaal een dus we respecteerdde elkaar (bij navraag: niet discrimineren als hij iets niet kan)

We werken samen:

(Peter) Ja, we legde uit hoe het gaat

Ik kom voor mezelf op:

(Bart) Ik heb heel vaak gevraagd of wij op de grasmaaier mochten rijden

BIJLAGE 9 Kanjerregels en activiteiten

De jongens gaven zelf aan het meest met **vertrouwen** te maken te hebben bij:

- kippen voeren
- varkenshokken leegscheppen
- lammetjes de fles geven
- werken met hogedrukspuit
- hekken verplaatsen
- mest kruien en verspreiden

De jongens gaven zelf aan het meest met **helpen** te maken te hebben bij:

- kippen voeren
- varkens/biggen voeren
- kippen vangen
- tractortje rijden
- mest kruien en verspreiden
- erf schoonspuiten met hogedrukspuit
- schapen hooi geven
- kalfjes melk geven

De jongens gaven zelf aan het meest met **respecteren** te maken te hebben bij:

- hokken leegscheppen
- kippen voeren
- werken met hogedrukspuit
- varkens/biggen voeren
- kippen vangen

De jongens gaven zelf aan het meest met **samenwerken** te maken te hebben bij:

- kippen voeren
- hokken leegscheppen
- varkens/biggen voeren
- varkens overhokken
- met hogedrukspuit werken
- hekken verplaatsen
- mest kruien en verspreiden

De jongens gaven zelf aan dat ze het meest met '**opkomen voor jezelf**' te maken hebben gehad bij:

- kippen voeren
- varkens/biggen voeren
- lammetjes melk geven
- mest kruien en verspreiden

BIJLAGE 10 Weergave van ouders

kanjerregels	ouder leerling groep 7	ouder leerling groep 7
We vertrouwen elkaar	1. Peter kwam weer heel blij en vrolijk thuis, meer dan normaal. Hij zocht mij ook op om te vertellen en dat doet hij niet zo vaak. 3. Over het anderen vertrouwen: “je weet niet wat er kan gebeuren” Hij is een beetje op zijn hoede. Toch zegt hij Bart nu wel te vertrouwen maar met Koen niet altijd te weten waar hij aan toe is.	1. Het is erg lastig invullen nu omdat Bart weigert iets te vertellen.
We helpen elkaar	6. Peter was vooral heel erg blij en had zich erg nuttig gevoeld door het vangen van de kippen.	
We respecteren elkaar (We lachen elkaar niet uit)	1. Hij vindt het erg vervelend dat Koen hem met woorden kleineert. Hij vindt ook de boer heel erg aardig en heeft nu al weer zin in volgende week. 2. Daarover zei hij dat Koen in de auto op de terugweg had zitten smoezen. Hij had duidelijk zijn naam gehoord. 3. De uitleg van de boer was van doorslaggevende waarde. 4. ... vertelde Peter dat Koen had gezegd: mongels (mongolen) mogen hier niet zijn, wat doe je hier. Daarna heeft hij Peter geschopt. 1x onder zijn kont en een keer in zijn zij.	1. Hij wilde toen hij aankwam bij het schoolplein, spelen met Koen. Ze hebben eerst bij hem gespeeld daarna bij ons gespeeld en gegeten. Een nieuw contact dus. 2. 's Middags heeft Leen bij Bart gespeeld.
We werken samen (Je speelt niet de baas)	1. Hij noemt het samenwerken met Leen	

	als heel leuk! 2. Later zei hij met Leen te hebben samengewerkt. 3. En Leen is echt een vriend, heel leuk om mee te werken. 4. Samenwerken met Koen ervaart Peter als minder leuk. ‘ik kan gewoon niet zo goed met hem opschieten’ zegt hij daarover. 6. Over de samenwerking met de andere kinderen heb ik deze keer niet zoveel uit hem gekregen, eigenlijk niets.	
Ik kom voor mezelf op (Je doet niet zielig)	1. Hij durft niet te zeggen dat hij die opmerkingen niet leuk vindt omdat hij zegt bang te zijn dat Koen hem dan pijn zal doen of pesten. 2. Wel heeft hij toen gezegd dat hij het niet leuk vond dat er gesmoest werd. 4. Peter vond dat natuurlijk niet leuk maar durfde niet te laten merken dat hij er boos om werd.	6. Hij vertelde dat hij kippen die op de kop aan poot waren beetgepakt, had moeten aannemen van de boer. Dit vond hij niet leuk en zielig.

kanjerregels	ouder leerling groep 8	ouder leerling groep 8
We vertrouwen elkaar		1. Hij vertelde dat ze met de hogedrukspuit lol hadden en dat de boer daar bij was en dat dat voor hem reden is(denk ik) om er van uit te gaan dat de boer het oké vond. 2. De hond is groot maar hij is inmiddels aan het dier gewend. Vindt het

		wel grappig als tie tegen hem aan springt. 6. Zitgrasmaaier → rijden over het erf / inparkeren; heel stoer (ook al ging het niet zo hard)
We helpen elkaar	1. Koen vond het een aardige boer. Volgens Koen heeft hij wel hart voor de dieren	
We respecteren elkaar (We lachen elkaar niet uit)	1. Koen ging vanmiddag voor het eerst met Bart spelen. Ze hadden lol om Peter die steeds van die stomme grapjes maakte, "nerdgrapjes" noemden ze dat. 4. Hij speelt na afloop van school op vrijdag vaak met Bart. Dit gebeurde eerder nooit. Ik moet eerlijk zeggen dat Bart en Koen samen vaak lol hebben om Peter. Niet altijd op een even positieve manier. Ze vinden dat hij domme grapjes maakt en doen hem dan na.	1. Wat ik verder heb ik begrepen is dat hij erg moest lachen om Bart. Dat was tussen de middag ook al zo. Daarin moeilijk voor hem om te stoppen met benzine geven als je snapt wat ik bedoel.
We werken samen (Je speelt niet de baas)		3. Peter had gezegd dat hij het leuk vond om met Leen samen te werken. 4. Racco is soms in het begin een beetje wild, maar al gauw zijn ze dikke maatjes. Lammetje een naam gegeven → Pino
Ik kom voor mezelf op (Je doet niet zielig)		2. Kleine strubbeling gehad over het dragen van emmers, maar dat mag geen naam hebben. ...dan draag ik de emmer zelf wel.

BIJLAGE 11 Weergave van leerkrachten

Weergave leerkrachten

Informatie die de leerkrachten stuurden, nadat de jongens op maandag in hun groep over hun boerderijervaring verteld hadden. In het groen heb ik aangegeven wat belangrijk is in het kader van de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Werkbezoek 1.

Groep 7: Peter en Bart

Vorige week vertelde Peter kort en bondig dat hij met de hogedrukspuit het erf mocht schoonspuiten.

Bart vertelde uitgebreid en zonder rode pet dat ze voor de varkens hadden gezorgd, ze moesten ze wegen, dan lopen ze een hek binnen en dan staan ze op de weegschaal, hij vertelde ook wat het normale gewicht was (weet ik ff niet meer).

Verder dat ze de varkens gingen voeren en hoe dat ging en ook dat ze stallen gingen uitmesten.

Kinderen uit de klas probeerden met grapjes over poep en pies de boel aan het lachen te krijgen, maar ik liet merken dat ik het serieus interessant vond wat hij vertelde en door middel van open vragen bleef hij heerlijk zichzelf en vertelde honderduit.

Peter zag dat je met een witte pet (dus niet rood) blijkbaar veel meer aandacht en tijd krijgt.

Groep 8: Koen en Leen

Koen vertelt dat hij met de hogedrukspuit heeft gewerkt, varkens gewogen, hokken uitgemest en varkens overgeplaatst heeft. Leen heeft iets anders gedaan; hij heeft op de trampoline gesprongen, de stal uitgemest en in de hooiberg gespeeld.

Ze hebben allebei wel wat geleerd. Koen vooral hoe het wegen van zo'n varken werkt en Leen heeft geleerd hoe hij een stal schoon kan spuiten met de hogedrukspuit: 'Eerst voorspuiten en daarna schoonspuiten. Maar het hoeft niet helemaal keurig netjes schoon want het wordt toch zo weer vies.'

Ze vonden het weer erg leuk, omdat het onder schooltijd is, omdat het buiten is en omdat het gezellig is.

De 'jongen met problemen' kwam ook weer voorbij in het gesprek. Daar heb ik even over doorgevraagd en wat blijkt is dat het verhaal van die jongen bij Leen toch wel wat indruk heeft gemaakt. Onvoorstelbaar voor hen dat een jongen van hun leeftijd zoveel meegemaakt kan hebben.

Volgens Leen komen er binnenkort nog 1700 kippen bij en Koen vult aan met dat er ook een stel kuikens komen.

Het hok van een varken is volgens Leen 2m x 3m en daar zitten dan 10 varkens in die gelukkig wel naar buiten komen via een luik waar ze met hun snuit tegenaan moeten duwen om buiten en binnen te komen.

Werkbezoek 2.

Groep 7: Peter en Bart

Bart vertelt dat ze weer met de hogedrukspuit mochten, **dat vindt hij erg stoer.** Bart vertelt uitgebreid over de varkenshokken, het uitmesten, wegen van de varkens.

Hij vertelt details en feitjes, gaat staan terwijl hij vertelt en houdt de reactie van de klas ondertussen ook goed in de gaten.

Zodra iemand lacht, beweegt of reageert, is hij alert en reageert verdedigend.

Wanneer hij niet langer onderbroken wordt door anderen, vertelt hij **vol enthousiasme**

Groep 8: Koen en Leen

Ik loop deze week een beetje achter de feiten aan dus ik ben het echt vergeten... Ik beloof beterschap!

Werkbezoek 3.

Groep 7: Peter en Bart

Peter heeft vandaag alleen verteld omdat Bart er niet was.

Hij vertelt met grote ogen, ze mochten de kippen verzorgen, voeren, en eieren verzamelen (?)

Sommige kippen hadden er 3 en sommige wel 4.

Terwijl ze bezig waren, begon 1 kip net te leggen, ze hebben het zien gebeuren, vertelde Peter!

De boer haakte daar op in en vertelde hoe een kip een ei kan leggen, wat er dan allemaal gebeurt. Peter treedt niet in details maar vertelt beschouwend, wat onsamenhangend.

Ik moet flink doorvragen.

Bart vertelt altijd inhoudelijk. De kinderen in de klas vinden het daarom denk ik makkelijker/leuker om naar Bart te luisteren, want daar leer je zelf ook iets van (hoe zwaar een big is, wat er dan precies gebeurt, waarom het gebeurt).

Peter vertelt meer in de trend van "en toen deden we dit en toen dat ..en we mochten ook nog..."

O ja, en ze mogen na afloop altijd nog even spelen, Peter noemt stevast de grote trampoline.

De jongens vinden het volgens mij ongelooflijk leuk. De rest begint jaloers te worden, op de leuke belevenissen en op de aandacht in de klas ervoor.

Groep 8: Koen en Leen

Koen begint te stralen als hij mag vertellen over de boerderij. Hij heeft de varkens en de kippen gevoerd. Samen met Bart en dat ging heel goed, ze kunnen goed samenwerken. Bart vindt hij erg aardig. Met Bart kan hij makkelijker samenwerken dan met Leen. (Ben benieuwd hoe Leen hier in staat...JM) Verder vertelde hij over een dakgootbusje, een busje waarin een dakgoot gemaakt werd 'ophangen, kitten, klaar!'. Boer Roel is erg aardig, hij geeft duidelijke opdrachten. Het maakt Koen niet zoveel uit met wie hij werkt. Hij vindt Peter wel erg grappig omdat hij steeds 'koekie koekie' zegt als ze wat gaan drinken. Volgens Koen zijn er geen 'duo's' waarin de samenwerking minder verloopt.

Werkbezoek 4.

Groep 7

Peter vertelde over nieuwe lammetjes en kalfjes, ze kregen er elk één (lammetje) die ze een naam mochten geven en waarmee ze mochten knuffelen en ze de fles geven.

Hij vertelde dat het lammetje van Koen zaterdag is gestorven, dat was wel zielig, zei hij.

Ze gingen ook hokken maken voor de lammetjes die ook nog zouden komen en daarna de kippen voeren.

Ze vonden ook dode kippen. Eentje was bijna dood, maar die deed het daarna wel weer...

Ik vroeg met wie hij deze keer samenwerkte, hij zei: "Koen".

"Ging dat goed, maakt het je nog uit met wie je samenwerkt?" "Nee hoor..."

Ik heb hier niet verder op doorgevraagd want dan weet hij dat we het erover hebben gehad.

Hij wilde hier duidelijk verder niet op ingaan.

Bart vertelde over de kalfjes, hoe die de emmer melk uitlikken en daarna op hun handen mochten sabbelen. Hij deed heel beeldend voor, hoe dat voelt..het slijm en het zuigen en de groep geniet dan helemaal mee.

"Je moet ze aan je handen laten zuigen, want anders gaan ze dat bij elkaar doen". Marit: "uhhll tongzoenen?" De hele klas in een deuk.

Volgens mij heeft Bart zijn hart verloren op de boerderij, als hij vertelt zie ik niks meer van zijn altijd aanwezige rode petje, al staande en druk gesticulerend doet hij zijn verhaal, iedereen geniet!

Groep 8

Beide jongens waren goed te spreken over de samenwerking van de afgelopen week. Leen vond het eerst wel even spannend, maar het ging wel goed. Bart had zich er gemakkelijk vanaf willen maken door steeds met de lege emmer te lopen om vervolgens Leen weer met een volle emmer te laten sjouwen. Maar daar had Leen wel wat op gezegd en met jouw hulp (geloof ik) was het uiteindelijk wel goed gekomen. Mooie hieraan was, vind ik, dat Leen het gedrag van Bart goed signaleert.

Koen vond het prima gaan met Peter en over het akkevietje waarover je vertelde was hij nogal koel, hij vond het niet veel voorstellen en een beetje kinderachtig. Hij zat er absoluut niet mee en vond het eigenlijk een beetje

vreemd dat Peter eerst zo lachend reageerde om vervolgens thuis er een probleem van te maken.

Ze waren onder de indruk van de lammetjes... ik ben eigenlijk wel een beetje benieuwd naar die foto's....

Werkbezoek 5.

Groep 7:

Peter was erg enthousiast: alle dingen waren leuk: spinazie planten, kippen wegbrengen, door de sloot lopen. Hij kon goed samenwerken met Koen.

Bart was even enthousiast, geen onvertogen woord. Hij vond het samenwerken goed gaan. Met de mestvork aan de mesthoop werken was wat minder vonden ze.

Ik heb de indruk dat ze een fijne middag hadden gehad met veel variatie en dat er geen strubbelingen waren geweest.

Groep 8:

De mannen hebben schapenvoer ontdekt dat stinkt naar bier. Koen heeft een lammetje te drinken gegeven 'dat het nog wel doet'.

Leen is met Bart bezig geweest met iets met een schep of iets dergelijks, in ieder geval zat er een steel aan waar poep aan zat waar Bart in gepakt had. Hij had die vervolgens aan Leen gegeven en die had er gelukkig net naast gegrepen. Ik kon er niet goed achter komen of dit een expresactie was of dat Bart ook pas later in de gaten had dat hij poep aan zijn vingers had. Ze gingen mest weghalen met een kruiwagen en dat deden ze netjes om en om, dat was eerlijk. Dat ging eigenlijk vanzelf, zonder problemen.

Koen heeft met Peter gewerkt en dat ging op zich goed. Allebei hebben ze de helft gespit en de andere helft met harken de grond verdund. Hij had daar verder geen op- of aanmerkingen over. Tjsa, Koen is zo... als er niets is dan is er ook niets te vertellen...

Werkbezoek 6.

Groep 7:

Als eerste vroeg ik Bart iets te vertellen. Hij keek steeds naar Peter en probeerde mij te verleiden eerst Peter iets te laten vertellen. Daar trapte ik niet in. Bart begon met een glimlach... 'het laatste deel van het bezoek was leuk' en vertelde iets over het rijden op de trekker. Dat vond hij erg leuk. Toen ik hem vroeg wat daarvoor gebeurde, zei hij: Dat was niet zo leuk, dat vond ik eng, ik moest een kip bij zijn poten pakken en vasthouden. Bart keek de klas wat rond, om te peilen wat de anderen ervan vonden. Maar samen met Peter, elkaar afwisselend, vertelden ze toch - en Peter was daarover heel enthousiast - over het kippen vangen, dat de vleugels op slot konden, dat Peter het erg leuk vond. Samen konden ze mijn nieuwsgierige vragen goed beantwoorden, elkaar aanvullend.

Groep 8:

Leen heeft kippen gevangen. Dat vond hij best bijzonder omdat ze zo stil blijven hangen als je ze precies ondersteboven houdt. Verder op de zitmaaier gewerkt/gespeeld, foto's van de lammetjes gemaakt en de koeien gemolken. Er was volgens hem deze keer niet echt sprake van samenwerken, omdat het gewoon allemaal met elkaar was maar je wel in je eentje bezig was. Dan loop je samen over het veld, maar je moet toch echt in je eentje zo'n kip vangen dus dat is niet echt samenwerken.

BIJLAGE 12 Waar kanjerregels leren

Elkaar vertrouwen:

op school:

op de boerderij:

Peter: want als je de ander niet vertrouwt dan kun je niet goed werken

Bart: want als ik met iemand samenwerkt hou je je aan de regels

Koen: want je moet elkaar vertrouwen voor klusjes

Leen: want dat is een keer wat anders

Elkaar helpen:

op school:

op de boerderij:

Peter: want anders lukt het niet

Bart: want je doet meer dingen met elkaar

Koen: want daar moet je elkaar op tempo houden

Leen: op school moet je bijna alleen maar stil zijn

Elkaar respecteren:

op school:

Peter: want je bent er met veel meer mensen

op de boerderij:

Bart: daar doe je meer ding waar je elkaar respecteerd

Koen: want op school zit je toch alleen maar stil te werken

Leen: maakt niet uit je moet elkaar toch altijd respecteren

Samenwerken (niet de baas spelen):

op school:

Peter: want waarom zou je de baas spelen op de boerderij?

Bart: want op school doe je meer speletjes waar je makkelijk de baas kan spelen

op de boerderij:

Koen: daar moet je veel samen werken en dan moet je niet de baas gaan spelen

Leen: op school moet je altijd stil zijn

Voor jezelf opkomen:

op school:

Bart: want daar wordt je sneller weggezet (daar moet je meer voor je zelf op komen)

op de boerderij:

Peter: want op de boerderij werd je zo uitgelachen omdat er geen juffen en meesters zijn

Koen: want als je werk niet leuk vind kan je voor jezelf opkomen

Leen: maakt niet uit

BIJLAGE 13 Eindevaluatie ouders

De werkbezoeken zijn helaas voorbij.

Ik kijk terug op heel fijne uurtjes op de boerderij. Het was ontzettend leuk om de jongens in een heel andere situatie mee te maken. Ik heb er echt van genoten. Ik heb –ook dankzij de video-opnames van Wilma- veelgezien en gehoord wat ik voor mijn meesterstuk kan gebruiken.

Heel hartelijk bedankt voor het vertrouwen dat jullie mij gegeven hebben. En veel dank voor het werk dat jullie voor mij deden: de jongens polsen naar hun ervaring en beleving en het wekelijks invullen van de indrukvragenlijsten. Ik doe daar mijn winst mee.

Vandaag de laatste lijsten: willen jullie naast de indrukvragenlijst nog de volgende evaluatievragen beantwoorden? (graag zo concreet mogelijk).

1. Was het gedrag van uw zoon anders dan als hij van een gewone schooldag thuis komt? Zo ja, wat was er anders?

(Peter) Ja, eigenlijk altijd kwam hij opgewekt thuis.

Hij had duidelijk steeds iets leuks en nieuws meegemaakt.

Het omgaan met dieren is ook iets wat hij erg leuk vind.

(Bart) Hij was moe en zei weinig. Hij was rustiger en minder gestrest, maakte minder lawaai.

(Koen) Hij komt enthousiaster binnen dan van een gewone schooldag en heeft ook meer verhalen te vertellen.

(Leen) Ja, want dan heeft hij meer te vertellen

2. Is naar uw mening het vertrouwen bij uw zoon gegroeid voor wat betreft: (zo ja, waar leidt u dat uit af?)

-vertrouwen in eigen kunnen

(Peter) ik denk het wel omdat hij steeds vol trots kon vertellen wat hij gedaan of geleerd had

(Bart) Ja, hij kan dieren verzorgen en mocht zelf op een grasmaaier!

(Koen) Nee; Hij had al wat ervaring op de boerderij.

(Leen) gelijk gebleven

-vertrouwen in de boer

(Peter) hij vond de boer direct al aardig maar vertelde dat ook wel steeds elke keer weer, alsof hij daar verbaasd over was dat iemand ook aardig blijft

(Bart) Ja, die wist alles maar hij vond hem slecht te verstaan.

(Koen) Het vertrouwen in de boer is wel gegroeid. Hij moest de boer eerst even leren kennen. Later zei hij meerdere keren dat het een goede boer is omdat hij goed met de dieren omgaat.

(Leen) Ja hij dacht dat de boer wel vertrouwen in hun had.

-vertrouwen in klasgenoten

(Peter) ik denk dat dat heel langzaam een beetje gegroeid is. Het is merkbaar: Ik kan nu soms met Peter praten over gedrag van een groep of een kind.

(Bart) Ja, hij heeft niets negatiefs gezegd over zijn klasgenoten of de andere jongens die ook meededen.

(Koen) Kan ik niet zeggen. Heb ik niet echt beeld van.

(Leen) van Bart: dat hij bang was voor de hond en dat hij de kippen niet op durfde pakken. Dat is hem opgevallen.

3. De jongens hebben genoten. Lieten ze thuis merken dat ze een tevreden gevoel hadden na het werken of dat ze ergens trots op waren? Zo ja, waaraan merkte u dat?

(Peter) Ja zeker, hij vertelde er toch steeds over en dan vooral over de nieuwe dingen zoals de hogedrukspuit, spitten in de tuin en zaaien van spinazie,

En vooral de laatste keer al die kippen vangen

(Bart) In het begin vertelde hij niets, daarna was hij o.a. onder de indruk van de lammetjes

(Koen) Dat merk ik aan de enthousiaste verhalen waarmee hij thuis kwam.

(Leen) Ja, trots op het trekkertijden, lastig om te zeggen dat je trots bent.

4. Heeft uw zoon wel eens verteld dat hij iemand geholpen heeft? Zo ja, weet u nog waarmee?

(Peter) Ja hij heeft Leen een keer geholpen bij iets met de varkens

(Bart) Samen mest scheppen.

(Koen) Hij heeft Bart wel eens geholpen met een klus, ik geloof een emmer met biks vullen.

(Leen) Met het samenwerken help je iemand en die ander helpt jou.

5. Vertelt uw zoon van gewone schooldagen wel eens dat hij iemand geholpen heeft?

(Peter) Nu ik het vraag vertelt hij dat hij altijd wel iemand helpt of iets uitlegt. Dit heeft hij nooit uit zichzelf aan mij verteld

(Bart) Nee.

(Koen) Nee, het is niet zo'n verteller.

(Leen) Hij helpt wel eens anderen op school maar vertelt het thuis niet zo snel

(Leen: wat heb jij daaraan als ik dit thuis vertel?)

6. Werd er thuis wel eens respectloos over de boer of klasgenoten gesproken? Zo ja, hoe dan?

(Peter) Nee over de boer of het hele gebeuren bij de boerderij is geen sprake van geen respectloosheid.

Soms van iets vervelend vinden of niet begrijpen van gedrag van een kind.

Zoals met Koen

Over een klasgenoot merk ik wel eens iets van respectloze uitspraken.

Komt m.i. ook voort uit niet begrijpen of geen inzicht hebben in gedrag van het anderen kind.

(Bart) Nee.

(Koen) Samen met Bart praatte hij soms respectloos over Peter. Ze lachten om zijn 'flauwe' grapjes

(Leen) Niet over de boer en niet over de jongens.

7. Heeft uw zoon wel eens aangegeven niet zo goed met iemand te kunnen samenwerken op de boerderij? Zo ja, weet u waar dat aan

lag? Veranderde die mening naarmate hij vaker op de boerderij had gewerkt?

(Peter) Peter heeft de eerste 4x steeds aangegeven niet met Koen te kunnen samenwerken. Hij vond de opmerkingen die Koen elke keer tegen hem zei niet leuk. Gelukkig is dit na een open gesprek de laatste 2x veranderd.

(Bart) Nee, niets negatiefs.

(Koen) Nee

(Leen) Met Bart was het samenwerken het moeilijkste. Bart is druk.

8. Heeft uw zoon wel eens verteld dat hij voor zichzelf opkwam? In welke situatie was dat? Of dat hij juist niet voor zichzelf opkwam?

(Peter) Peter geeft wel aan als hij iets niet leuk vindt maar vindt het moeilijk om voor zichzelf op te komen. Hij denkt dat hij dat wel doet maar waarschijnlijk niet op de juiste manier

(Bart) –

(Koen) Nee

(Leen) Ja met Bart en de emmer dragen

9. Kan uw zoon in het algemeen kritiek / correctie / commentaar incasseren?

(Peter) Peter kan daar over het algemeen moeilijk mee omgaan
Dit word wel steeds beter de laatste tijd.

(Bart) Dat vindt hij lastig en heeft snel een weerwoord.

(Koen) Ja

(Leen) Het ligt aan de manier waarop het gezegd wordt.

10. Heeft uw zoon aangegeven sommige dingen of dieren eng te vinden? Zo ja, in welke situatie was dat?

(Peter) De grote hond was wel erg groot maar toch niet echt eng, wel spannend

(Bart) Het aannemen van kippen die op de kop hingen en met een stok onderuit gehaald werden. Dit vond hij zielig en eng vanwege het spartelen.

(Koen) Nee

(Leen) Eerst vond hij de hond eng, maar daarna niet meer. Ook het bokken van het schaap vond hij eng.

11. U kent uw kind het best. U hebt hem niet zien werken op de boerderij. Hoe schat u de opstelling van uw kind in tijdens de werkbezoeken:

a. Hij was helemaal te vertrouwen.

b. Hij was meestal te vertrouwen.

c. Hij was soms te vertrouwen

Wilt u uw keuze toelichten?

(Peter) Hij was helemaal te vertrouwen denk ik.

Als Peter ergens voor gaat dan geeft hij zich ook helemaal.

(Bart) b, omdat hij duidelijk is in wat hij wil

(Koen) B. Ik denk dat hij helemaal te vertrouwen was t.a.v. zijn werk, de dieren en de boer. Hij was waarschijnlijk niet helemaal te vertrouwen ten aanzien van zijn klasgenoten en dan met name ten aanzien van Peter. Zie antwoord op vraag 6

(Leen) Leen is te vertrouwen.

12. Hebt u de indruk dat de aanwezigheid van de cameravrouw het gedrag van de jongens beïnvloedde? (evt. toelichten).

(Peter) Het gedrag van Peter zal niet beïnvloed zijn door de aanwezigheid van een camera. Daar had hij het ook nooit over.

(Bart) Nee.

(Koen) Nee, ik heb hem daar nooit over gehoord.

(Leen) Hij heeft er weinig last van gehad.

13. Hebt u de indruk dat mijn aanwezigheid het gedrag van de jongens beïnvloedde? (evt. toelichten).

(Peter) Ik denk het niet.

Tenminste niet van Peter. Hij is meestal zichzelf en is niet 'anders' als er volwassenen in de buurt zijn

(Bart) Jouw enthousiasme zal zeker hebben meegewerkt!

(Koen) Heb ik geen beeld van.

(Leen) Soms, meestal niet.

14. Hebt u de indruk dat de aanwezigheid van de boer het gedrag van de jongens beïnvloedde? (evt. toelichten).

(Peter) De boer was zo aardig dat het best wel wat invloed op het willen werken gehad zou kunnen hebben

(Bart) –

(Koen) Heb ik geen beeld van.

(Leen) Nee hij vond het alleen maar leuk als de boer er was.

15. Af en toe moest de boer boos worden. Heeft uw zoon dat verteld? Zo ja, gaf hij aan dat als onterecht of vervelend ervaren te hebben? Had hij er begrip voor?

(Peter) Hij heeft nooit verteld dat de boer boos is geweest, het zal wel terecht zijn geweest

(Bart) Daar heeft hij niets van verteld.

(Koen) Heb ik niks over gehoord.

(Leen) Leen heeft niet gemerkt dat de boer boos op hem was.

16. Wat betekende de werkbezoeken voor uw zoon?

(Peter) Hele fijne afsluiting van de schoolweek.

Jammer dat het voorbij is

(Bart) Positief, hij hoefde niet naar crea.

(Koen) Hij heeft er erg van genoten. Hij keek er erg naar uit

(Leen) Leuk, hij wil er graag nog een keer heen.

17. Met welk cijfer zou u dit project beoordelen? Wat houdt dat cijfer dan in?

(Peter) Natuurlijk vond ik dit heel erg leuk voor Peter om mee te maken.

Ook leerzaam door het moeten samenwerken ook als je dat eigenlijk liever niet doet.

Het lijkt me lastig om na eigenlijk zo'n korte tijd conclusies hieruit te kunnen trekken.

Ik geef dit project een 8 omdat het gewoon leuk was voor Peter.
Als het langer had geduurd had ik het nog beter gevonden.

(Bart) Een tien. Geweldig om kinderen in de natuur te laten werken, een directe lijn met de Schepper. Vooral het DOEN is enorm goed voor deze kinderen die veel energie hebben. Werk afmaken en samenwerken zijn goede doelen. Het zijn belangrijke processen die ze meemaken met plant en dier, levend onderwijs!

(Koen) Een 10! Ik vind het geweldig dat kinderen leren samenwerken in deze setting. Ze leren zich in te zetten voor dieren en natuur. Dat vind ik een goede zaak.

Verder is het voor kinderen in deze leeftijd goed om lichamelijk actief te zijn. Dat hebben ze zo nodig. Ze moeten ook minder leuke karweitjes doen. Zo leren ze door te zetten. Wat mij betreft mogen deze projecten standaard worden op school.

(Leen) Erg leuk voor de jongens, dat ze zijn uitgekozen. Ik denk, en weet eigenlijk zeker dat dieren / boerderij een positieve invloed heeft op kinderen.

Een 10:

1. Zorgen voor een dier
2. Verantwoordelijkheid
3. Samenwerken.

BIJLAGE 14 Observatieformulier

Doel \ Activiteit	Varkens overhokken	Varkens voeren	Hokken leegscheppen	Mest naar land kruien	Hokken nat spuiten
We vertrouwen elkaar					
We helpen elkaar					
We respecteren elkaar					
We werken samen (zonder baas te spelen)					
Ik neem verantwoordelijkheid (ik doe niet zielig)					

BIJLAGE 15 Vragen voorafgaand aan boerderijbezoek

Leerling-vragenlijst voordat we naar de boerderij gaan.

Ik....., uit groep..... ga zes vrijdagmiddagen bij de boer werken.

Hoe het precies gaan zal, weet ik nog niet maar vooraf geef ik de volgende antwoorden:

(1= helemaal niet mee eens, 2= beetje niet mee eens, 3= beetje mee eens, 4= helemaal mee eens)

	1	2	3	4
1. Het lijkt me leuk om op een boerderij mee te werken.				
2. Ik denk dat ik me goed op mijn gemak voel op de boerderij				
3. Ik heb bewondering voor het werk van de boer.				
4. Het werk van de boer vind ik vies.				
5. Ik hou van dieren.				
6. Ik ben bang voor grote boerderijdieren				
7. Ik denk dat ik goed kan samenwerken - met de boer - met andere jongens				
8. Als er eventueel problemen/ruzies komen, los ik die op door het uit te praten.				
9. Er zijn veel dingen waar ik trots op ben.				
10. De meeste dingen die ik doe, gaan goed.				
11. Ik kan "nee" zeggen, als ik iets niet prettig vind.				
12. Ik ben te vertrouwen.				
13. Ik wil anderen vertrouwen.				
14. Ik kan helpen.				
15. Ik houd respect voor de ander; ik lach de ander(en) niet uit.				
16. Soms doe ik werk wat ik niet leuk vind: - thuis - op school				
17. Ik kan tegen kritiek.				
18. Ik weet goed hoe ik kritiek mag geven.				

BIJLAGE 16 Leerling-vragenlijst na het werken

Leerling-vragenlijst nadat we op de boerderij hebben gewerkt.

**Ik,....., uit groep....., heb vanmiddag voor de
.....keer bij de boer gewerkt.**

Hieronder staat wat ik er van vond.

(1= helemaal niet mee eens, 2= beetje niet mee eens, 3= beetje mee eens,
4= helemaal mee eens)

	1	2	3	4
1. Ik vond het leuk om op de boerderij mee te werken.				
2. Ik voelde me goed op mijn gemak op de boerderij.				
3. Ik heb bewondering voor het werk van de boer.				
4. Het werk van de boer vind ik vies.				
5. Ik ben bang voor grote boerderijdieren.				
6. Ik kon goed samenwerken op de boerderij.				
7. Er waren problemen/ruzies; die heb ik opgelost door het uit te praten.				
8. Er waren dingen vanmiddag waar ik trots op ben.				
9. De meeste dingen die ik deed, gingen goed.				
10. Ik kon “nee” zeggen, als ik iets niet prettig vond.				
11. Ik was vanmiddag te vertrouwen.				
12. Ik kon de anderen vertrouwen.				
13. Ik kon helpen.				
14. Ik hield respect voor de ander; ik heb de ander(en) niet uitlachen.				
15. Vanmiddag deed ik ook werk wat ik niet leuk vond.				

BIJLAGE 17 Leerling-vragenlijst na werkbezoeken

	1	2	3	4
1. Het was leuk om op een boerderij mee te werken.				
2. Ik voelde me goed op mijn gemak op de boerderij.				
3. Ik heb bewondering voor het werk van de boer.				
4. Het werk van de boer vind ik vies.				
5. Ik hou van dieren.				
6. Ik was bang voor grote boerderijdieren.				
7. Ik kon goed kan samenwerken - met de boer - met andere jongens				
8. Toen er problemen/ruzies waren, loste ik die op door het uit te praten.				
9. Er waren veel dingen waar ik trots op ben.				
10. De meeste dingen die ik deed, gingen goed.				
11. Ik kon “nee” zeggen, als ik iets niet prettig vond.				
12. Ik was te vertrouwen.				
13. Ik kon anderen vertrouwen.				
14. Ik kon helpen.				
15. Ik hield respect voor de ander; ik lachte de ander(en) niet uit.				
16. Soms doe ik werk wat ik niet leuk vind: - thuis - op school				
17. Ik kon tegen kritiek.				
18. Ik wist goed hoe ik kritiek mocht geven.				

Wat was er misschien anders dan je had gedacht?

BIJLAGE 18 Indrukvragenlijst na werkbezoek

Wat was thuis merkbaar bij, nadat hij heeft gewerkt op de boerderij (08-04-2011)

Kort verslagje van de middag, bijvoorbeeld:

Helaas was Koen nog niet zover opgeknapt dat hij meekon naar de boerderij...

De jongens hebben vandaag dus met zijn drieën gewerkt:

Kippen vangen! , schapen voeren (lammetjes aaïen), kalfjes water geven (erbij kijken) en op grasmaaier rijden op het erf.

(Bij de antwoorden geldt dat 1= helemaal niet mee eens, 2= beetje niet mee eens, 3= beetje mee eens, 4= helemaal mee eens)

	1	2	3	4
1. Hij toonde zich op zijn gemak				
2. Hij was onder de indruk van de dieren				
3. Hij sprak positief over de boer				
4. Hij gaf de indruk zin te hebben in het werk op de boerderij				
5. Hij toonde meer waardering voor de boerderij als leef- en werkomgeving				
6. Hij gaf aan dat de boerderij anders was dan hij gedacht had				
7. Hij gaf aan sommige dingen niet zo te zien zitten				
8. Hij toonde grotere bereidheid iets nieuws te proberen				
9. Hij vernam verschil in beleving tussen kinderen				
10. Hij voelde zich prettig op de boerderij				

Graag nog aanvullingen/uitspraken

Is er verschil met gewone vrijdagmiddagen?

BIJLAGE 19 Tussenevaluatie

Ik uit groep ... werk mee met een onderzoek: Kun je als je op een boerderij werkt, ook werken aan de vijf kanjerregels (van de Kanjertraining)? Ik heb drie keer bij de boer gewerkt.
Hieronder geef ik antwoorden op de vragen (en geef ik voorbeelden).

1. Heb je te maken gehad met: ‘ We vertrouwen elkaar’?

2. Heb je te maken gehad met: ‘ We helpen elkaar’?

3. Heb je te maken gehad met: ‘ We respecteren elkaar’?

4. Heb je te maken gehad met: ‘ Ik werk samen (Ik speel niet de baas)’?

5. Heb je te maken gehad met: ‘Ik kom voor mezelf op (Ik doe niet zielig)’?

6. Wat heb je van de boer geleerd?

BIJLAGE 20 Wat geven de kinderen terug: samenvatting

Wat geven kinderen terug over de boerderijervaring

- ***via de vragenlijsten na werkbezoeken, de tussenevaluatie , bevindingen achteraf en het evaluatieformulier***
- ***aan hun ouders***
- ***aan de groepsgenoten***

Elkaar vertrouwen

Vragenlijsten:

(wb) Drie jongens geven aan dat ze anderen konden vertrouwen en zelf te vertrouwen zijn geweest. Eén jongen geeft aan dat hij bijna altijd te vertrouwen was, maar dat hij het wat moeilijker vond om anderen helemaal te vertrouwen.

(te) Ze kregen vertrouwen van de boer en twee bij twee vertrouwden ze elkaar.

(ba) Alle vier zeggen ze te vertrouwen zijn geweest. Drie jongens konden de ander vertrouwen. Eén jongen gaf aan het een beetje te kunnen.

(ef) Deze kanjerregel is volgens de jongens het best te leren op de boerderij.

Ouders:

Als de jongens over de boer spraken, was dat altijd op een positieve manier. Eén leerling heeft aangegeven soms wat moeite te hebben met vertrouwen en omgang van eerst de ene en toen een andere leerling (punt 7, ouders 1). Dit is niet wederzijds.

Tegen een andere jongen heeft hij gezegd dat hij hem kon vertrouwen.

De jongens leerden de hond te vertrouwen. Twee ouders gaven aan dat hun kind gegroeid is in zelfvertrouwen.

Groepsgenoten:

Een jongen die vaak op een overdreven manier de aandacht van de klas wil vangen, vertelt nu vol enthousiasme over zijn ervaringen op de boerderij. Hij bleef zichzelf maar hield daarbij de groep in de gaten. De groep genoot van zijn verhalen. Hij vertelde ook als hij iets eng vond.

De andere jongen die ook met dit project meedoet, zag dat als je gewoon vertelt, je meer tijd en aandacht krijgt.

Elkaar helpen

Vragenlijsten:

(wb) Alle jongens gaven aan dat ze konden helpen; één jongen gaf aan bij twee werkbezoeken een beetje te maken hebben gehad met helpen

(te) Ze hielpen elkaar.

(ba) Allen konden helpen.

(ef) Deze kanjerregel is volgens de jongens het best te leren op de boerderij.

Ouders:

Als de jongens spraken over helpen, dan was dat in positieve zin.

Groepsgenoten:-

Elkaar respecteren

Vragenlijsten:

(wb) Alle jongens hebben respect voor het werk van de boer. Drie jongens gaven aan respect voor de anderen te hebben en niet uit te lachen. Eén jongen gaf aan vaker een beetje (4x) dan helemaal respect te hebben gehad.
(te) Ze respecteren elkaar, de boer. Eén jongen respecteerte niet echt, maar gaf aan elkaar wel te accepteren. Ze wisten hoe ze kritiek konden geven.
(ba) Alle vier hielden respect voor de ander; lachten de ander niet uit
(ef) Deze regel is volgens één jongen het best te leren op school (veel meer mensen); volgens twee op de boerderij en volgens een ander maakt het niet uit (je moet elkaar toch altijd respecteren).

Ouders:

De jongens spraken positief over het werk van de boer.
Door de werkbezoeken zijn nieuwe relaties ontstaan.
Twee jongens spraken thuis niet respectvol over de grapjes van een andere jongen. Die jongen sprak thuis wel eens respectloos over anderen. Hij praat thuis soms respectloos over hen.

Groepsgenoten:

De boer is aardig en geeft duidelijke opdrachten

Samenwerken (zonder de baas te spelen)

Vragenlijsten:

(wb) Drie jongens konden goed samenwerken. Eén jongen gaf aan 4x goed en 2x een beetje goed samengewerkt te hebben.
(te) Niemand speelde de baas. Er werd overlegd over de activiteiten. Eén jongen had een sterke voorkeur met wie hij samen wilde werken. Een ander zag samenwerken met een druk iemand niet zo zitten, maar voegde er gelijk aan toe het wel te willen proberen.
(ba) Alle vier gaven ze aan dat ze goed met de boer konden samenwerken. Twee jongens zeiden 'een beetje' en twee zeiden 'goed' te hebben kunnen samenwerken.
(ef) Deze regel is volgens twee jongens het best op school te leren (meer spelletjes om baas te spelen; waarom baas spelen op de boerderij?), en volgens de andere twee op de boerderij (daar moet je samenwerken en niet stil zijn)

Ouders:

Als de jongens spraken over samenwerking, dan was dat min of meer op een positieve manier. Eén jongen merkte wel wat verschil in beleving, volgens zijn moeder. Hij vond samenwerken met een jongen niet leuk ('ik kan gewoon niet zo goed met hem opschieten'). Na een gesprek daarover ging het beter. Hij had een duidelijke voorkeur had voor een andere jongen en had dat ook tegen hem gezegd.

Groepsgenoten:

De meesten hebben voorkeur voor iemand om samen mee te werken. Eén jongen heeft geen voorkeur; hij kan met iedereen goed samenwerken. Sommigen ontdekten dat het samenwerken met een ander toch goed ging. Om de beurt werken ging goed.

Voor jezelf opkomen (niet zielig doen)

Vragenlijsten:

(wb) De jongens konden “nee” zeggen, als ze iets niet prettig vonden. Dit was niet altijd van toepassing. Eén jongen zei één keer wat minder goed “nee” te hebben kunnen zeggen.

(te) Niet van toepassing, gaven twee jongens weer. Eén jongen liet merken, de eer aan zichzelf te houden en een ander heeft aangegeven niet leuk te vinden, dat ze ‘mongel’ zeiden.

(ba) Twee jongens gaven aan ‘een beetje’ voor zichzelf op te komen en twee jongens vonden het niet van toepassing.

(ef) Deze regel leer je volgens één jongen het best op school (daar moet je meer voor jezelf opkomen), twee jongens zeggen ‘op de boerderij’ (daar zijn geen leerkrachten) en volgens één maakt het niet uit.

Ouders:

Eén jongen had wat moeite voor zichzelf op te komen (hij was zelfs bang voor de reactie); hij klaagde bij zijn moeder (als zij ernaar vroeg).

Eén jongen vond het een keer een beetje lastig, maar loste het op door zelf de emmer te dragen. Twee jongens vinden het moeilijk om met kritiek om te gaan.

Groepsgenoten:

Een leerling had aangegeven niet nog een keer met een emmer te willen lopen. Met (uiteindelijk) mijn hulp hoefde dat niet.

Een jongen waar over (via moeder) klachten waren gekomen bij mij, gaf aan dat die andere jongen onduidelijk was geweest: hij lachte er zelf om, waardoor het leek dat hij het grappig vond. Hij bleef er koel onder

